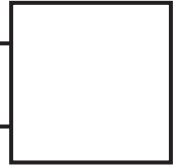


~~ONGEDOCUMENTEERD~~ ~~UNDOCUMENTED~~

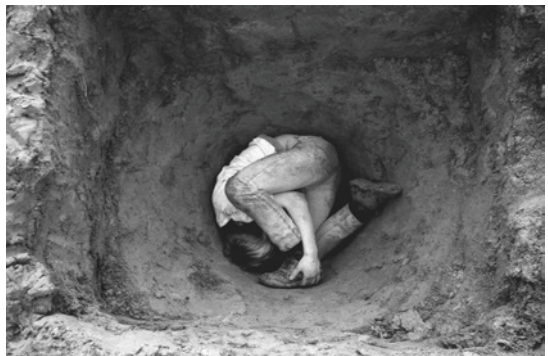


Van Liminale Politiek
tot Intieme Ruimtes

het anticiperen van
ontheemding
in het architectuur discours

*From Liminal Politics
to Intimate Spaces*

*anticipating the displacement
of people in architectural
discourse*



1 Redactioneel

Het anticiperen van ontheemding in het architectuur discours

11 Transdisciplinaire Expositie

Polemiek en artistieke expressie

37 Drie Concepten van Ruimte

Liminaal, Interstitieel, Intiem

57 Het Recht op de Mensheid

Lotsbestemming in een gemeenschappelijke wereld

75 'We Are Here'

Case-study: Beleid en Actie in de Stedelijke Tussenruimtes

103 Rechteloosheid in kaart brengen

Liminaliteit en Interstitiële Ruimte in Amsterdam

120 Onze Eigen Plaats op de Wereld

De intieme ruimte van de mens

155 Emancipatie in Woorden

De mensen, de gebouwen en de woorden

163 Het Kritisch Apparaat

Positie, discussie en reflectie

1 Editorial

Anticipating the displacement of people in architectural discourse

11 Transdisciplinary Exposition

Polemic and artistic expression

37 Three concepts of Space

Liminal, Interstitial, Intimate

57 The Right to Humanity

Destiny in a common world

75 'We Are Here'

Case-study: Policy and Action in the Urban Interstices

103 Mapping Rightlessness

Liminality and Interstitial Space in Amsterdam

120 Our Own Corner in the World

The Intimate Spaces of Man

155 Emancipation in Words

The people, the buildings, the words.

163 The Critical Aparatus

Position, discussion, reflection

Redactioneel / Editorial

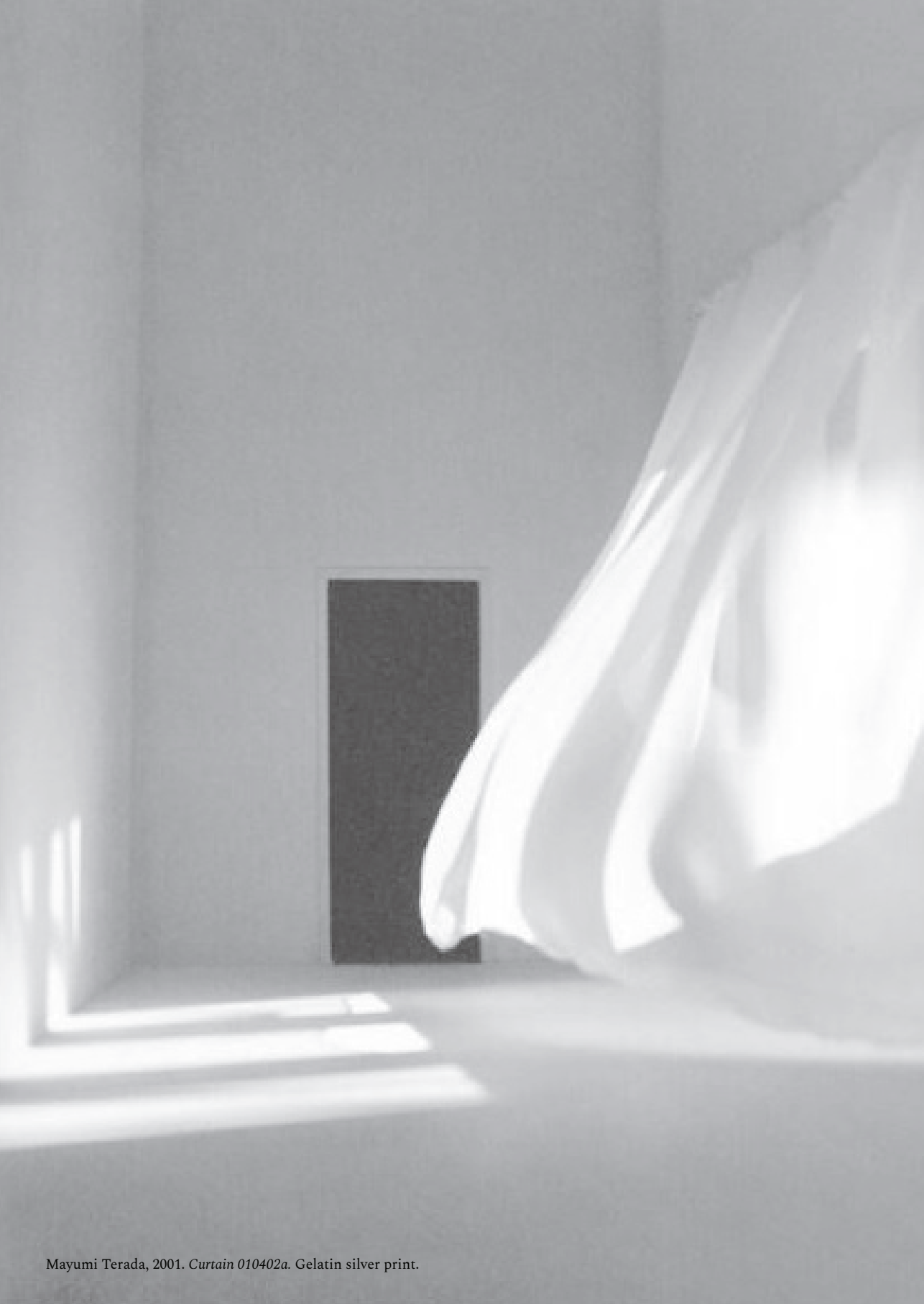
het anticiperen van ontheemding in het architectuur discours
anticipating the displacement of people in architectural discours



media [textual]
purpose introduction
keywords *displaced people, marginalization, architectural practice, civil society*
words 1817
date 12.06.2021



2



*Waar staat de mens
onzeker
stil,
verborgen voor het leven?*

*Waar woont de mens
die zich niet bloot kan geven?*

*De mens die,
dagen vervloeiend,
bestaat
onder onrust en verdrukt verdriet?*

*Na wachten
zonder weten
vouwt de mens zich
in zijn schuilplaats;*

*verscholen binnenin
verwordt het buiten tot een ruis.*

*De schuilplaats
minder zichtbaar,
langs de grenzen geen beweging
- zijnde als een schaduw van de mens.*

**Redactioneel
Editorial**

*Where does man stand
uncertainly,
still,
hidden from life?*

*Where does man live,
unable to reveal themselves?*

*Man who,
days dissolving,
exists
under turmoil and oppressed sorrow?*

4

*After waiting
without knowing
man folds himself
into his hiding-place;*

*hidden within,
the outside reduces to noise.*

*The hiding-place
less visible,
along its limits, no movement
- being
like a shadow of man.*

Centraal in dit werk staat de rechteloze, ontheemde mens - een bevolking van individuen in transitie die als een schaduw in de stad verborgen ligt. Vertrekkend vanuit de actieve verdrukking van deze aanzienlijke groep uit het weefsel van de stad¹ en de manier waarop architectuur bijdraagt aan het omsluiten of verdelen van bevolkingsgroepen² stelt dit werk een heroverweging van de rol van de architect op het maatschappelijk middenveld voor. Wat is immers de huidige rol van de architect wanneer we spreken over de sociaal-politieke spanningen rond een gemarginaliseerd bestaan in de hedendaagse stad? In debat en publieke opinie rond het legale vacuüm van het Nederlandse immigratiebeleid en de prangende vraagstukken die dit in de politiek, in de stad en bij de mens neerlegt blijkt de architectuurpraktijk en het architectuuronderwijs relatief ondervertegenwoordigd.³

In plaats van het uitsluitend bekritisieren van het emancipatorisch terughoudende karakter van de hedendaagse architectuurpraktijk in deze context - in activiteit sterk beïnvloed door onder andere economische zwaartepunten - beweegt dit werk echter rond de vraag wat een mogelijke bijdrage van het architectuur discours zou kunnen zijn. Hiermee poogt het werk hegemonische opvattingen van architectuur als uitsluitend een 'gevolg van' - een architectuur die zich ná het politieke moment begeeft - te ondermijnen door bloot te leggen hoe de architect kan bijdragen aan het scheppen van een precedent. Dit begint in feite bij het bewust distantiëren van deze opvatting van een 'architectuur na politiek,' wanneer dit tegen morele principes ingaat.⁴ Zo stelt dit werk scherp op een kernwaarde van architectuur die deels aan deze opvatting ten prooi is gevallen: het beschermen van de mens en het bouwen voor de mensheid op deze aarde.⁵ In het kielzog van het kapitalisme lijkt een zekere volgzaamheid van de architectuurpraktijk een slijtage of uitputtingsslag uit te oefenen op de ontwerpende praktijk ten koste van 'de mens' als primaire

| | | |
|---|--|---|
| 1 | Voor een nadere uitwerking van de oorzaken, manifestaties en gevolgen van deze verdrukking, zie sectie 'We Are Here,' 75-102. | besproken, waarbij onder het diverse gezelschap geen architect aanwezig was. |
| 2 | Lluís A. C. Blanco et al., <i>After Belonging</i> (New York: Macmillan Publishers). | Deze beweging bouwt voort op Arendt, die in haar werk betoogt hoe het 'maken' aan het politieke leven vooraf gaat. Hannah Arendt, <i>The Human Condition</i> (Chicago: The University of Chicago Press, 1998 [1958]): 4-54. |
| 3 | Slechts een voorbeeld dat deze positie reflecteert is de paneldiscussie 'Zwoegen in de Schaduw' (De Balie, Amsterdam). Op 21 september 2020 werden de gevolgen van ongedocumenteerdheid in Amsterdam | 4 |

drijfveer. Alhoewel de veelvoudige implicaties en consequenties van deze uitputtingsslag tot ver buiten de omvang van dit werk reiken houdt het ons scherp in de indringende observatie hoe in zekere gevallen het moreel niet alleen plaats moet maken voor economische kracht en speculatie, maar zelfs voor een gewelddadige politieke agenda - ten koste van de mens. Mensonwaardige, liminale ruimtes als detentiecentra, identificatie straten en wachtkamers vormen de geplande en ontworpen omgeving van de rechteloze ontheemde mens - een observatie die dit werk als casus neemt om de participatie van de architectuurpraktijk in het verdelen en omsluiten van de mensheid te bevragen.

In de meest fundamentele zin wordt in dit werk de notie van geprojecteerde, vooraf bepaalde ruimte in contrast gebracht met toegeëigende, met de mens veranderende ruimte. Dat wil zeggen, waar iedere ontworpen ruimte in feite een vorm van voorbestemdheid in zich draagt, als ook een laag van toeëigening door de gebruiker ontvangt, zouden we kunnen stellen dat iedere ontworpen ruimte op een andere manier, bewust of onbewust, de mens tot deze toeëigening uitnodigt, of onderdrukt. Om scherp te stellen op het belang van een zeker bewustzijn binnen de ontwerpende praktijk over de alomtegenwoordige dichotomie van geprojecteerde en toegeëigende ruimte neemt het werk deze specifieke sociale groep in de hand die in de dichotomie een intense spanning blootlegt. Zo wordt de beweging en woonsituatie van een groep ongedocumenteerde immigranten in Amsterdam - met een focus op de zelfgeorganiseerde bewoning van leegstand; kraken - in contrast gebracht met de politieke totstandkoming van de bouwwerken die deze zelfde sociale groep tracht te controleren - detentiecentra. Waar de zelfgeorganiseerde beweging zich buiten het blikveld van de architectuurpraktijk langs de marges van de stad beweegt (ondersteund door hulporganisaties en activisten), staat aan de voet van het zwaar

| | |
|---|--|
| 5 | In de introductie van 'The Poetics of Space' deelt Bachelard een vergelijkbare motivatie voor zijn studie naar de diepere betekenis van het huis als de eerste en fundamentele bescherming van de mens: een kritiek op het zieloze nieuwe bouwen van de huizen in Parijs. Gaston Bachelard, "Introduction," in <i>The Poetics of Space</i> , (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 14-38. |
|---|--|

Redactioneel

Central in this work stands the rightless, displaced person - a population of individuals in transition, hidden like a shadow in the city. Starting from the active oppression of this considerable group from the fabric of the city¹ and the ways in which architecture contributes to enclosing or dividing populations,² this work proposes a reconsideration of the role of the architect in civil society. After all, what is the current role of the architect when we talk about the socio-political tensions in the context of a marginalised existence in the contemporary city? In the debate and public opinion surrounding the legal vacuum of Dutch immigration policy and the pressing issues this poses in politics, in the city and between people, the practice of architecture and architectural education turn out to be relatively underrepresented.³

However, instead of exclusively

criticising the emancipatory nature of contemporary architectural practice in this context - in activity largely determined by economic weight, among other things - this work, however, revolves around the question what a possible contribution of the architectural discourse could be. In doing so, the work seeks to undermine hegemonic notions of architecture as exclusively a 'consequence of' - an architecture that moves beyond the political moment - by exposing how the architect can contribute to the creation of a precedent. This starts, in fact, with consciously distancing oneself from this notion of an 'architecture after politics,' when it goes against moral principles.⁴ Thus, this work focuses on a core value of architecture that suffers under this notion: the protection of mankind and building for mankind on this earth.⁵ In the wake of capitalism, a certain docility of architectural

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1 | For a more detailed elaboration of the causes, manifestations and consequences of this oppression, see section 'We Are Here,' 75-102. | 3 | Just one example that reflects this position is the panel discussion 'Sweating in the Shadow' (De Balie, Amsterdam). On 21 September 2020, the consequences of being undocumented in Amsterdam were discussed, with no architect present among the diverse group. |
| 2 | Lluís A. C. Blanco et al., <i>After Belonging</i> (New York: Macmillan Publishers). | | |

Editorial

practice seems to be wearing down or exhausting design practice at the expense of 'man' as its primary motive. Although the multiple implications and consequences of this fight of attrition extend far beyond the scope of this work, it keeps us focused in the observation of how, in certain cases, morality makes place not only for economic power and speculation, but even to a violent political agenda - at the expense of human beings. Degraded, liminal spaces such as detention centres, identification streets and waiting rooms are the planned and designed environment of the rightless displaced person - an observation that this work takes as a case study to question the participation of architectural practice in dividing and enclosing populations.

In the most fundamental sense, this work contrasts the notion of projected, predetermined space with appropriated

space. That is to say, if every designed space in fact carries a form of predeterminedness, as well as receiving a layer of appropriation by the user, we could say that every designed space in some way, consciously or unconsciously, invites or suppresses human beings to this appropriation. In order to focus on the importance of a certain awareness within design practice about the ubiquitous dichotomy of projected and appropriated space, the work brings up this specific social group that exposes an intense tension in the dichotomy. For example, the movement and living situation of a group of undocumented immigrants in Amsterdam - with a focus on the self-organised occupation of vacant properties; squatting - is contrasted with the political realisation of the structures that this same social group seeks to control - detention centres. Whereas the self-organised movement moves along the margins of the

| | |
|---|--|
| 4 | This movement builds on Arendt, whose work argues how 'making' precedes political life. Hannah Arendt, <i>The Human Condition</i> (Chicago: The University of Chicago Press, 1998 [1958]): 4-54. |
|---|--|

*In the introduction to 'The Poetics of Space', Bachelard shares a similar motivation for his study of the deeper meaning of the home as the first and fundamental protection of man: a critique of the soulless new building of the houses in Paris. Gaston Bachelard, "Introduction," in *The Poetics of Space*, (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 14-38.*

ontworpen en overheidsgefinancierde detentiecentrum in Schiphol een architectuurpraktijk die strikt anoniem wilt blijven.⁶

Om tot een begrip te komen van de spanningen die voorafgaan aan het bestaan van deze vorm van gewelddadige ruimte nodigt dit werk politiek theoreticus Hannah Arendt⁷ en filosofen Giorgio Agamben⁸ en Michel Foucault⁹ uit rond de tafel. Het essay '**Het Recht op de Mensheid' (57-74)** brengt hen in gesprek over het ontstaan van grootschalige ontheemding en hoe dit de illusie van het mensenrecht blootleegt. Zo stelt Arendt dat het individu dat het mensenrecht bij uitstek zou moeten belichamen - de vluchteling - de crisis van het concept tekende. Een crisis die bovendien, zo vult Agamben aan, symbool staat voor de veroudering van de moderne natiestaat in de manier waarop de rechteloze ontheemde mens als uitzondering wordt gecontroleerd, geïsoleerd en verdrukt. Deze vorm van machtsuitoefening legt Foucault tot slot naast de totstandkoming en politieke droom van het gedisciplineerd scheiden van mensen op een territorium. De theoretische uitwisselingen van drie eigen wijzen van denken brengen noties van discipline, macht en mensenrecht samen in een poging de bestaansreden en manifestaties van uitsluitingspraktijken te begrijpen en ruimtelijk tegen te gaan. Deze theoretische basis toont zet aan tot de vraag wat het is om mens te zijn, verdrukt van deze op beheersbare wijze georganiseerde mensheid: eerder dan het burgerrecht op vrijheid en onderdak - wat de rechteloze ontheemde klaarblijkelijk niet kan genieten - lijkt dit het recht op een handelen dat ertoe doet, dat een deel van je lotsbestemming bepaalt. Eerder een plaats die zich opdringt in de interstitiële ruimte ('**interstitiële ruimte,' 45-50**) tussen de wet en de mens, een plaats die de norm bevraagt, dan een bureaucratisch vastgelegde, gedisciplineerde ruimte die zich richt op liminaliteit en homogeniteit ('**liminale ruimte,' 39-44**).

In een verdere exploratie *hoe* we weerstand kunnen bieden aan

| | |
|---|--|
| 6 | Koolen, interview door auteur. |
| 7 | Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in <i>The Origins of Totalitarianism</i> (New York: The World Publishing Company (1962): 267-302. |
| 8 | Giorgio Agamben, <i>State of Exception</i> (Chicago: University of Chicago Press (2008); <i>Homo Sacer</i> (Palo Alto: Stanford University Press, 1998). |
| 9 | Michel Foucault, "Panopticism," in <i>Discipline and Punish</i> (New York: Penguin Random House, 1975): 195-230. |

Redactioneel

7

*city outside the scope of architectural practice (supported by aid organisations and activists), at the foot of the heavily designed and government-funded detention centre at Schiphol Airport stands an architectural practice that wishes to remain strictly anonymous.*⁶

*In order to understand the tensions that precede the existence of this form of violent space, this work invites political theorist Hannah Arendt⁷ and philosophers Giorgio Agamben⁸ and Michel Foucault⁹ around the table. The essay '**The Right to Humanity' (57-74)** brings them into conversation about the origins of large-scale displacement and how this exposes the illusion of human right. Arendt argues that the individual who should embody the human right par excellence - the refugee - drew the crisis of the concept. A crisis, moreover, Agamben adds, that symbolises the*

obsolescence of the modern nation-state in the way that the disenfranchised displaced person is controlled, isolated and oppressed as an exception. Finally, Foucault juxtaposes this form of power with the creation and political dream of the disciplined separation of people in a territory. The theoretical exchanges of three distinct modes of thought bring together notions of discipline, power and human right in an attempt to understand and spatially counteract the raison d'être and manifestations of exclusionary practices. This theoretical basis prompts the question of what it is to be human, oppressed from this manageably organised humanity: rather than the civil right to freedom and shelter - which the disenfranchised displaced apparently cannot enjoy - this seems to be the right to an action that matters, that determines part of one's destiny. Rather than a bureaucratically defined, disciplined space that focuses on

*liminality and homogeneity ('**interstitial space,' 45-50**) between the law and the human being, a place that questions the norm, this is a place that is more likely to be a place of freedom and shelter than a place that is more likely to be a place of freedom and of homogeneity ('**liminal space,' 39-44**).*

In a further exploration of how we might resist such forms of liminal space - or, and how we might shape this interstitial space - a second essay approaches the position of the disenfranchised displaced person in a metaphysical, poetic way from the human experience.

*The essay '**Our Own Corner in the World' (120-154)** builds on the question of breaking through the notion of projected, homogeneous space by juxtaposing Martin Heidegger's project on being-in-the-world¹⁰ and Gaston Bachelard's study of the profound qualities of genuinely inhabited*

dergelijke vormen van liminale ruimte - of, en hoe we deze interstitiële ruimte zouden kunnen vormgeven - benadert een tweede essay de positie van de rechteloze ontheemde mens op metafysische, poëtische wijze vanuit de ervaring van de mens.

*Het essay '**Onze Eigen Plaats in de Wereld' (120-154)** bouwt voort op de vraag naar het doorbreken van de notie van geprojecteerde, homogene ruimte door de nevenschikking van Martin Heidegger's project over being-in-the-world¹⁰ en Gaston Bachelard's studie naar de diepwortelende kwaliteiten van werkelijk bewoonde ruimte.¹¹ Het doet daarmee een aanzet tot een dieper idee van de dialectische kwaliteit van ruimte: wat is heterogene ruimte, en hoe vindt de mens bescherming binnen deze omgeving als intieme ruimte? Vanuit de vraag hoe we ontwerpen voor een rechteloos ontheemd bestaan komt hier de suggestie tot stand te denken over gelaagdheid en toe te eigenen stukken in een met geheugen 'beladen' ruimte ('**intieme ruimte,' 45-50**). Dit gebaar naar de mens die geen recht op bescherming heeft betekent voor de ontwerpende praktijk het denken over hoe we een onderkomen werkelijk bewoonbaar maken en het gevoel van tijdelijkheid en liminaliteit daarmee ondermijnen.*

*De verkenning en contextualisering van de spanningen tussen politiek, de omgeving en de positie van de mens daartussenin komen met deze twee essays tot zekere speculatieve patronen en concepten, waaronder de drieledige kern van dit werk: *liminale ruimte, interstitiële ruimte* en *intieme ruimte*. In drie visuele essays worden deze concepten gedefinieerd en vervolgens suggestief en associatief uiteen gezet - zowel vanuit hun functie binnen dit werk, als ook de transdisciplinaire functie daarbuiten (**39-50**). Zo wordt op poëtische wijze een aanzet gedaan tot de manier waarop we kunnen denken over de intieme ruimte van de mens; een gebaar dat als instrument een kritiek belichaamt op het bestaan van liminale ruimte; een kritiek die zich in een non normatieve, interstitiële ruimte begeeft.*

Editorial

8

*space.¹¹ It thus takes a step towards a deeper idea of the dialectical quality of space: what is heterogeneous space, and how does the human being find protection within this environment as intimate space? From the question of how we design for a disenfranchised existence, the suggestion is made here to think about layering and appropriating pieces in a space 'laden' with memory ('**intimate space,' 45-50**). This gesture towards the human being who has no right to protection means for the design practice to think about how to make a shelter truly habitable and thereby undermine the sense of temporality and liminality.*

Exploring and contextualising the tensions between politics, the environment and the position of the human being in between, these two essays arrive at certain speculative patterns and concepts, including the threefold core of this work: liminal space,

*interstitial space and intimate space. In three visual essays, these concepts are defined and then expounded suggestively and associatively - both from the point of view of their function within this work, as well as the transdisciplinary function outside of it (**39-50**). In this way, a poetic suggestion is made as to how we can think about the intimate space of the human being; a gesture that embodies, as an instrument, a critique of the existence of liminal space; a critique that moves into a non-normative, interstitial space.*

*The refugee collective 'We Are Here' is presented as a case to enable us to meaningfully mirror raised notions with reality ('**We Are Here,' 75-102**). In this case study, we focus on this collective of disenfranchised displaced persons (failed asylum seekers or undocumented immigrants) in the Dutch capital; a group that under-*

| | |
|----|--|
| 10 | Martin Heidegger, "Building Dwelling Thinking," in <i>Poetry, Language, Thought</i> (New York: Harper & Row: 1971): 142-159. |
| 11 | Gaston Bachelard, <i>The Poetics of Space</i> , (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]). |

| | |
|---|--|
| 6 | Koolen, interview by author. |
| 7 | Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in <i>The Origins of Totalitarianism</i> (New York: The World Publishing Company (1962): 267-302. |

| | |
|---|--|
| 8 | Giorgio Agamben, <i>State of Exception</i> (Chicago: University of Chicago Press (2008); <i>Homo Sacer</i> (Palo Alto: Stanford University Press, 1998). |
| 9 | Michel Foucault, "Panopticism," in <i>Discipline and Punish</i> (New York: Penguin Random House, 1975): 195-230. |

Het vluchtelingen collectief 'We Are Here' wordt als casus aangedragen om ons in staat te stellen opgeworpen opvattingen op betekenisvolle wijze met de werkelijkheid te spiegelen ('**We Are Here**', 75-102). In deze casus leggen we de loep op dit collectief van rechteloze ontheemden (uitgeprocedeerde asielzoekers of ongedocumenteerde immigranten) in de Nederlandse hoofdstad; een groep die hun marginale positie ondermijnt door op een deels activistische wijze hun zichtbaarheid af te dwingen. De gaten in het asielbeleid dat het bestaan en de beweging van dit collectief in de stad tot stand brengt wordt hier besproken, waarna hun marginale bestaan in ruimtes en situaties tekstueel en visueel uiteen wordt gezet aan de hand van interviews, documentaire en krantenartikelen.

De beweging en de verblijfplaatsen van dit rechteloos ontheemd bestaan in de stad wordt vervolgens in een serie descriptieve kaarten zichtbaar gemaakt op operationeel en contextueel niveau ('**Rechteloosheid in Kaart Brengen**', 103-118). Teruggrijpend op de notie van interstitiële ruimte en liminale ruimte krijgt het operationele karakter van kraken, detentie en tijdelijke opvang hier betekenis als ruimtelijke praktijk op de schaal van de stad. In combinatie met de besproken casus worden de sporen en littekens van een leven onder de radar als lacunes van het alledaagse leven en als gaten in de textuur van de stad zichtbaar.

Samengevat bestaat de structuur van het werk die zich na deze introductie ontvouwt uit een probleemstelling, casusonderzoek, drie visuele essays, een serie kaarten, twee geschreven essays en tot slot een kritisch apparaat dat opgeworpen thema's en vervolgstappen bediscussieert. Daartussen vervlochten brengt een verzameling gedichten, fotoreportages en krantenartikelen ruimte aan tussen de verschillende secties. Zo beoogt het werk een zekere dialectiek te manifesteren - de kleur van een polemische passage opvolgend met het open karakter van poëzie, het verzeild raken in woorden opvolgend met visuele rustpunten - om aan te sporen tot eigen

Redactioneel

9

mines their marginal position by enforcing their visibility in a partly activist manner. The gaps in the asylum policy that bring about the existence and movement of this collective in the city will be discussed here, after which their marginal existence in spaces and situations will be set out textually and visually on the basis of interviews, documentary and newspaper articles.

The movement and abode of this lawless displaced existence in the city is then made visible in a series of descriptive maps on an operational and contextual level ('Mapping Rightlessness', 103-118). Reaching back to the notion of interstitial space and liminal space, the operational character of squatting, detention and temporary shelter becomes meaningful here as a spatial practice on the scale of the city. In combination with the discussed case, the traces and scars of a life under the radar

become visible as lacunae of everyday life and as holes in the texture of the city.

In summary, the structure of the work that unfolds after this introduction consists of a problem statement, case study, three visual essays, a series of maps, two written essays, and finally a critical apparatus that discusses themes raised and follow-up steps. Interwoven between these, a collection of poems, photo reports and newspaper articles creates space between the various sections. In this way, the work aims to manifest a certain dialectic - the colour of a polemical passage succeeded by the open character of poetry, the getting lost in words succeeded by visual rests - in order to incite one to make one's own interpretations, relations and dissonances.

The latter is essential. In exploring the anticipation of displacement in architectural discourse, this work specu-

lates on a political-architectural gesture that presents itself before policy-making by starting a conversation - rather than projecting an imagined reality. The social, political, psychological and anthropological issues at stake here cannot be captured in an unambiguous or pragmatic investigation that focuses on solutions. This research does not focus on the possible dissolution of the legal shortcomings of immigration policy, but rather on the architectural exploration of agency and emancipation in order to generate knowledge and map out perspectives. The multidisciplinary nature of the textual, visual and spatial speculations that form the basis of this work thus seek to test the boundaries of architectural discourse. The work acts as a moderator between political theory, interviews, philosophy, poetry, art and architecture, dialectically mapping the area between specificity and abstraction;

interpretaties, relaties en dissonanties.

Dit laatste is essentieel. In de exploratie van het anticiperen van ontheemding in het architectuur discours speculeert dit werk over een politiek-architectonisch gebaar dat zich vóór beleidsvorming presenteert door een gesprek op gang te helpen - eerder dan een bedachte werkelijkheid te projecteren. De sociale, politieke, psychologische en antropologische vraagstukken die hier liggen laten zich niet vangen in een eenduidig of pragmatisch onderzoek dat zich richt op oplossingen. Dit onderzoek richt zich niet zozeer op de mogelijke ontbinding van de legale tekortkomingen van het immigratiebeleid, maar eerder op het op architectonische wijze exploreren van agentschap en emancipatie om kennis te genereren en perspectieven in kaart te brengen. Het multidisciplinaire karakter van de tekstuele, visuele en ruimtelijke speculaties die de basis van dit werk vormen trachten zo de grenzen van het architectuur discours te beproeven. Het werk fungeert daarbij als moderator tussen politieke theorie, interviews, filosofie, poëzie, kunst en architectuur, om zo op dialectische wijze het gebied in kaart te brengen tussen specificiteit en abstractie; tussen tastbaarheid en emotie; tussen de buitenwereld en de binnenwereld van de mens. De eerste sectie opent het transdisciplinaire karakter van dit werk met een multimedia probleemstelling ('**Transdisciplinaire Expositie**', 11-36). In plaats van een sterk gekleurde, theoretische polemieek tracht dit werk tot een veelzijdig geluid te komen dat handvatten biedt om het gesprek op gang te helpen tussen de verschillende actoren op het maatschappelijk middenveld en de architectuurpraktijk. In een poging huidige kaders van dit domein te beproeven fungeren de veelzijdige en intensieve verwickelingen van migratie in de stad als een test grond voor de mogelijke rol van de architectuurpraktijk in de grensgebieden van de maatschappij.

Editorial

10

between tangibility and emotion; between the outside world and the inside world of man. The first section opens the transdisciplinary character of this work with a multimedia problem statement ('Transdisciplinary Exposition', 11-36). Instead of a highly coloured, theoretical polemic, this work tries to arrive at a multifaceted sound that offers handles to initiate the conversation between the different actors in civil society and the practice of architecture. In an attempt to test current frameworks of this domain, the multifaceted and intense complications of migration in the city serve as a test ground for the possible role of architectural practice in the border areas of society.

10

Martin Heidegger, "Building Dwelling Thinking," in Poetry, Language, Thought (New York: Harper & Row: 1971): 142-159.

11

Gaston Bachelard, The Poetics of Space, (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]).

Transdisciplinaire Expositie / Trnasdisciplinary Exposition

polemiek en artistieke expressie / *polemic and artistic expression*



media [textual] [photography] [digital poetry] [newspaper]
purpose transdisciplinary introduction
keywords *public opinion, polemic, politics, artistic expression*
date 12.06.2021
words 985 + 414 + 1201



12

Ontheemding

Pleidooi, polemie, politiek

De wereld is getuige van ontheemding op een schaal die nog nooit eerder voorkwam.¹ Ontheemding is een massaverschijnsel in de hedendaagse geschiedenis; het bestaan van een groeiende bevolking van ontheemden wellicht de meest symptomatische groep in de hedendaagse politiek. Dat gezegd hebbende is het noemenswaardig dat er een zekere misconceptie heerst wanneer we spreken over een 'vluchtelingen crisis'.² Deze crisis bij de ontheemde groep zelf leggen - een 'crisis' van 'vluchtelingen' - is in feite een symptoom van een bredere kwestie een crisis van een bepaalde groep maken, terwijl het over een systemische kwestie gaat: het falen van het politieke apparaat op het gebied van openheid en integratie. Wanneer we spreken over een vluchtelingen crisis spreken we naast de crisis van verwoesting door tyrannie en klimaatverandering, dat wat ontheemding teweeg brengt, ook over de crisis van het politieke apparaat van bijvoorbeeld de Verenigde Staten en de Europese Unie in het omgaan met massamigratie. Deze crisis wordt duidelijk in bijvoorbeeld het sluiten van grenzen en de internering van ontheemden. Het bestaan van

deze hedendaagse vormen van sociaal-ruimtelijke uitsluiting³ - vreemdelingendetentie, fortificatie van grenzen en andere vormen van oppressieve controle voering over ontheemden - zou als bekritiseerd vergrijp aan mensenrechtenschendingen gezien kunnen worden als de uiting van een politieke crisis, eerder dan een vluchtelingen crisis. Een politieke crisis met manifestaties die de pejoratieve metafoor 'Fort Europa' hebben doen opspelen. Een fort als het ware tot aan de horizon omzoomt met tentenkampen achter een brede slotgracht; een fort doordrongen van ruimtes, kerkers, cellen en omheiningen die de 'binnendringers' trachten te surveilleren, controleren, ontmoedigen en deporteren.⁴ Op meerdere politieke schalen worden keuzes gemaakt, verdragen getekend, constructies opgetrokken en organisaties in het leven geroepen die deze metafoor bestendigen. De metafoor schetst een extreem beeld van het Europese territorium; een metafoor die in de volksmond een gewelddadig instrument van sociaal-ruimtelijke uitsluiting belichaamt.⁵

*"Uitgeprocedeerden gaan niet weg, hoe graag de politiek dat ook wil,"*⁶

zo luidde een kop in de Nederlandse krant 'Trouw' eind 2015 - het jaar dat 43 duizend ontheemden asiel aanvroegen in Nederland. Meer dan 14 duizend asielzoekers werden in de twee jaren daarop

afgewezen,⁷ waarvan naar schatting ca. 4 duizend uitgeprocedeerden het land niet hebben verlaten. Deze groep verblijft in Nederland zonder status, zonder rechten en met weinig toekomstperspectief. Ook vijf jaar later is de politieke atmosfeer rond dit legale vacuüm nog onbesloten, vallen er gaten in het landelijk beleid en blijven duizenden ontheemden steken tussen wal en schip - uitgeprocedeerd en onuitzetbaar.

In werkelijkheid is het metaforische 'fort' een poreus, voor burgers haast onzichtbaar instrument dat handelt op de beslissingen van een centraal politiek orgaan. Eenmaal uitgeprocedeerd van het legale traject voor asiel komen onuitzetbare ontheemden terecht in een soort niet-omheinde,

| | | | |
|--|---|---|---|
| 1 | in het publieke debat en hoe deze onze positie reflecteren, zie sectie 'Emancipatie in Woorden,' 155-162. | | |
| Per januari 2020 zijn 79,5 miljoen mensen over de hele wereld op de vlucht, van hun huis verdreven door conflict en vervolging. "Cijfers - Aantal Vluchteling Wereldwijd." UNHCR, 18 juni, 2020. https://rb.gy/c0ntun . | 3 | Voor een uitwerking van de oorzaken en manifestaties van sociaal-ruimtelijke uitsluiting, zie sectie 'Het Recht op De Mensheid,' 57-74. | |
| 2 | Voor uitweiding over de woorden die worden gebruikt | 4 | Over sommige plaatsen die zijn ingericht op een bevolking van |

'vreemdelingen' wordt geschreven als de totalitairistisch-oppressieve surveillance van vreemdelingen,' die hun tijd gedwongen slijten in de cellen van afgelegen en van de buitenwereld geïsoleerde gebouwen - onzichtbaar voor de Europese burger, om de trots en reinheid van de democratie hoog te houden. Zie bijvoorbeeld Giorgio Agamben, 'Means without End. Notes on Politics' in *Theory Out of Bounds*, Vol. 20 (Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2000).

5

Zo staat bijvoorbeeld volgens de 'United List of Refugee Deaths' de teller van de dodenlijst van vluchtelingen die omkwamen in een directe relatie tot het restrictieve beleid op Europese grond eind 2020 op ruim 40 duizend sinds 1993, voor zover dit gedocumenteerd kon worden. De doodsoorzaken die hierin werden meegenomen zijn talrijk: de meesten zijn verdronken in de Middellandse Zee. Anderen

werden aan de grenzen neergeschoten, gedood door mensenhandelaars, pleegden zelfmoord in detentiecentra uit wanhoop, depressie en angst, of werden gedood nadat ze naar hun land van herkomst waren gedeporteerd. "Fatal Policies of Fortress Europe," bezocht op 16 juni, 2021, <http://unitedagainstreffugeedeaths.eu/about-the-campaign/about-the-united-list-of-deaths/>.

6

Hanne Obbink, "Uitgeprocedeerden gaan niet weg, hoe graag de politiek dat ook wil," *Trouw*, 12 april 2018.

7

Het percentage ingewilligde asielaanvragen was in de onderzoeksperiode (2015 - 2016) 59%. In 2019 was dit slechts 39%. "Vluchtelingen crisis: Algemene Rekenkamer zet cijfers en feiten op een rij," bezocht op 16 juni, 2021, www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2018/06/11/vluchtelingen-crisis.

Transdisciplinaire Expositie

13

Displacement
Plea, polemic, politics

The world is witnessing displacement on a scale never seen before.¹ Displacement is a mass phenomenon in contemporary history; the existence of a growing population of displaced persons is perhaps the most symptomatic of this in contemporary politics. That said, it is noteworthy that there is a certain misconception when we speak of a 'refugee crisis'.² To lay this crisis at the doorstep of the displaced group itself - a 'crisis' of 'refugees' - is in fact to make a symptom of a wider issue a crisis of a particular group, when it is about a systemic issue: the failure of the political apparatus to open up and integrate. When we speak of a refugee crisis, in addition to the crisis of destruction caused by tyranny and climate change, which is what causes displacement, we also speak of the cri-

sis of the political apparatus of, for example, the United States and the European Union in dealing with mass migration. This crisis is evident, for example, in the closing of borders and the internment of displaced persons. The existence of these contemporary forms of socio-spatial exclusion³ - alien detention, fortification of borders and other forms of oppressive control over displaced persons - could be seen as the expression of a political crisis rather than a refugee crisis. A political crisis with manifestations that have raised the pejorative metaphor of 'Fortress Europe'. A fortress, as it were, surrounded to the horizon by tent camps behind a wide moat; a fortress permeated by rooms, dungeons, cells and fences that attempt to survey, control, discourage and deport the 'invaders'.⁴ On multiple political scales, choices are made, treaties are signed, constructions are erected and organisations are created that perpetu-

ate this metaphor. The metaphor sketches an extreme image of the European territory; a metaphor that popularly embodies a violent instrument of socio-spatial exclusion.⁵

"Undocumented immigrants will not leave, however much politicians want them to."⁶ A headline in the Dutch newspaper 'Trouw' at the end of 2015 - the year in which 43 thousand displaced persons sought asylum in the Netherlands. More than 14 thousand asylum seekers were rejected in the following two years,⁷ of which it is estimated that around 4 thousand of those who have exhausted all legal remedies have not left the country. This group resides in the Netherlands without status, without rights and with little prospect for the future. Even five years later, the political atmosphere around this legal vacuum is still undecided, there are gaps in the national policy and thousands of displaced people remain stuck

Transdisciplinary Exposition

14

between a rock and a hard place - deportable and without legal redress.

In reality, the metaphorical 'fortress' is a porous instrument, almost invisible to citizens, that acts on the decisions of a central political body. Once removed from the legal pathway for asylum, IDPs find themselves in a kind of unfenced, liminal space and condition largely created by social, cultural and legal forms of exclusion, deprivation and dehumanisation.⁸ Although the political character of these people's living spaces are largely universalised and controlled from above - think of the detention centre or a municipal night shelter - life in lawlessness, in contrast, is not easily captured in universal terms: each displaced person carries his or her own memory and thus enters the 'spaces' of society in his or her own way. Thus, an existence in lawlessness has many shades between visible and invisible, formal

and informal, legal and illegal. Like a kind of spatial and social 'net', this shadow population is anchored in society. Many lawless displaced persons live an existence that is characterised by uncertainty, temporariness and waiting without perspective; an existence that takes place between border areas and courtrooms, bus stops and tent camps, asylum seekers' centres and town halls, container shelters, temporary occupations of old buildings, outdated bed-bath-brood facilities, national aliens' facilities, illegal shelters and detention centres. The stay of groups of displaced persons in these places has a strong plurality and variability due to the convergence of nationalities and socio-cultural backgrounds, the diversity of legal procedures and the recent past that each individual carries with them.

The way in which Dutch politics responds to this growing group of disenfran-

1

As of January 2020, 79.5 million people around the world are refugees, driven from their homes by conflict and persecution. "Figures - Number of Refugees Worldwide." UNHCR, 18 June, 2020. <https://rb.gy/c0ntun>.

2

For a digression on the words used in public debate and how they reflect our position, see section 'Emancipation in Words,' 155-162.

3

For an elaboration on the causes and

manifestations of socio-spatial exclusion, see section 'The Right to Humanity,' 57-74.

4

Some places designed for a population of 'aliens' are written about as the totalitarian-oppressive surveillance of aliens,' who are forced to spend their time in the cells of remote buildings isolated from the outside world - invisible to the European citizen, in order to uphold the pride and purity of democracy. See for instance Giorgio Agamben, 'Means without End.

liminale ruimte en conditie grotendeels gecreëerd door sociale, culturele en juridische vormen van uitsluiting, ontbering en dehumanisatie.⁸ Alhoewel het politieke karakter van de verblijfsruimtes van deze mensen grotendeels op universaliserende en beheersbare wijze van bovenaf tot stand komen - denk aan het detentiecentrum of een gemeentelijke nachtopvang - laat het leven in rechteloosheid zich in tegenstelling niet eenvoudig in universele termen vangen: iedere ontheemde draagt een eigen geheugen met zich mee en betreedt zo op een eigen manier de 'ruimtes' van de maatschappij. Zo kleurt een bestaan in rechteloosheid vele tinten tussen zichtbaar en onzichtbaar, formeel en informeel, legaal en illegaal. Als een soort ruimtelijk en sociaal 'net' ligt deze schaduw bevolking verankerd in de samenleving. Veel rechteloze ontheemden leven een bestaan dat zich laat kenmerken door onzekerheid, tijdelijkheid en wachten zonder perspectief; een bestaan dat zich afspeelt tussen grensgebieden en rechtszalen, bushaltes en tentenkampen, asielzoekerscentra en gemeentehuizen, container opvang, tijdelijke bezettingen van oude panden, verjaarde bed-bad-brood voorzieningen, landelijke vreemdelingen voorzieningen, illegale schuilplaatsen en detentiecentra. Het verblijf van groepen ontheemden op deze plaatsen kent een sterke pluraliteit en veranderlijkheid door de samenkomst van nationaliteiten en sociaal-culturele achtergronden, de uiteenlopendheid van legale procedures en het

recente verleden dat ieder individu bij zich draagt. De manier waarop de Nederlandse politiek inspeelt op deze toenemende groep rechtelozen wordt in de publieke opinie sterk bekritiseerd. Ruimtelijke uitsluitingspraktijken staan in Nederland voor een controversieel instrument van de overheid. In de afgelopen tien jaar zijn in het land drie detentiecentra gebouwd,⁹ zogenaamde 'tijdelijke huizen van bewaring' voor uitgeprocedeerde asielzoekers die niet vrijwillig het land verlaten. Van bovenaf wordt aangestuurd op de realisatie van deze liminale ruimtes; institutionele gebouwen waar 'vreemdelingen' worden geïsoleerd van de samenleving voor een hen onbekende tijd (zeg drie dagen, zeven maanden of twee jaar), een voor hen soms onbekende reden en onder mens verterende condities. De met staal ommuurde koelwitte gebouwen met daglicht loze ruimtes en afsluitbare cellen staan voor de ijdele hoop van het politieke apparaat dat deze mensen zo vanzelf het land willen verlaten - dat het probleem daarmee de onzichtbaarheid in is geholpen. Maar deze steriele sluier is voor veel ontheemden, alhoewel de psychische impact niet te onderschatten is, slechts een laatste zucht van 'Fort Europa'. Het ware bestaan van deze groep ligt veelzijdig verankerd in de samenleving, in niet-omheinde ruimtes waar hun liminale conditie desondanks voortleeft. De cijfers tonen aan dat een aanzienlijk deel van deze niet-erkende bevolkingsgroep in Nederland blijft, en

gestaag in hoeveelheid groeit.¹⁰ Desalniettemin wordt het bestaan van naar schatting 10 duizend mensen in Amsterdam ontken¹¹, waardoor transgressie, conflict en spanningen onvermijdelijk zijn. De handelingen van het politieke apparaat zijn kern-ontwijkende oplossingen - naast detentiecentra bijvoorbeeld ook de sobere 'bed-bad-brood' voorzieningen en onderwijs voor kinderen die op hun achttiende plots illegaal zijn - die zich erop blijven richten dat de grenzen bewaakt worden, welbewust van de mensenrechtenschendingen die daarmee gepaard gaan.¹² Aldus van voorzieningen ontzegd wordt deze bevolkingsgroep de schaduw van de maatschappij in gedreven - gedwongen tot een 'onzichtbaar' leven in illegaliteit, angst en overleven.¹³ Als we naar de Franse filosoof Bruno Latour luisteren is het symptomatisch voor de hedendaagse politiek:¹⁴ de complexiteit en omvang van de 'vluchtelingencrisis' - verbonden aan mondiale fenomenen als klimaatverandering, oorlog en sociale ongelijkheden - lijkt te groot om naar te handelen. Het motto in de politiek luidt "après moi le déluge."

heeft geleid tot de bouw van de drie huidige landelijke detentiecentra. Hierin zijn isoleercellen aangebracht en krijgt de 'bewaarde' enkele uren per week in een 'daglichtcel', met licht van boven. Zie documentatie, 17-24.

10
Syfra van de Loo et al. *Documentary Outlawed: Rejected Refugees and Human Rights*. Utrecht: Utrecht University, 2018.

11
Deze schatting deelde Ombudsman Arre Zuurmond in de paneldiscussie 'Zwoegen in de Schaduw,' (De Balie Amsterdam, 21 september 2020): <https://vimeo.com/460229150>.

12
Amnesty International kaart in een rapport uit 2018 aan hoe de overheid internationale verdragen tekent die de nationale plicht van de bescherming van de mensen omzeilen. Zo werd de overheid

door de UN verplicht gesteld ongedocumenteerde kinderen en vrouwen onderdak te bieden, met een aanbeveling te werken aan onderdak voor alle ongedocumenteerden. Dit ontwikkelt met kleine stappen. Voor uitweiding over de mensenrechtenschendingen die het overheidsbeleid ondergaan, zie sectie 'We Are Here,' 75-102.

13
Er wordt zo min mogelijk gebruik gemaakt van het woord 'illegaal,' om de omstrede, sociaal geconstrueerde status van 'de illegale' binnen de thematiek niet te bestendigen - in plaats daarvan wordt met 'rechteloos' het gebrek aan rechten dat dit bestaan domineert gebruikt. Niemand is illegaal. Voor uitweiding, zie sectie 'Emancipatie in Woorden,' 155-162.

14
Bruno Latour, *Waar Kunnen We Landen?: Politieke oriëntatie in Het Nieuwe Klimaatregime*, (Amsterdam: Octavo, 2019).

Transdisciplinaire Expositie

15

chised people is strongly criticised in public opinion. Spatial exclusion practices are a controversial instrument of government in the Netherlands. In the past ten years, three detention centres have been built in the country,⁹ so-called 'temporary houses of detention' for asylum seekers who have exhausted all legal remedies but do not leave the country voluntarily. The realisation of these liminal spaces is driven from above; institutional buildings where 'aliens' are isolated from society for a time unknown to them (say, three days, seven months or two years), for a reason sometimes unknown to them and under conditions that consume people. The steel-walled, cool-white buildings with daylight-free rooms and lockable cells represent the vain hope of the political apparatus that these people will leave the country of their own accord - that the problem will thus be rendered invisible. But for many

displaced people, although the psychological impact cannot be underestimated, this sterile veil is only a last gasp from 'Fortress Europe'. The true existence of this group lies multifaceted in society, in unfenced spaces where their liminal condition nevertheless lives on. The figures show that a significant part of this unrecognised population group remains in the Netherlands, and is growing steadily in quantity.¹⁰ Nevertheless, the existence of an estimated 10 thousand people in Amsterdam is denied,¹¹ making transgression, conflict and tension inevitable. The actions of the political apparatus are core evasive solutions - in addition to detention centres, for example, the austere 'bed-bath-brEAd' facilities and education for children who are suddenly illegal at the age of eighteen - which continue to focus on ensuring that the borders are guarded, well aware of the human rights violations that this entails.¹² Thus denied of facilities,

this population group is driven into the shadow of society - forced into an 'invisible' life of illegality, fear and survival.¹³ If we listen to the French philosopher Bruno Latour, it is symptomatic of contemporary politics:¹⁴ the complexity and scope of the 'refugee crisis' - linked to global phenomena such as climate change, war and social inequalities - seems too great to act upon. The motto in politics is "après moi le déluge."

Notes on Politics' in *Theory Out of Bounds*, Vol. 20 (Minneapolis/London: University of Minnesota Press, 2000).

5
For example, according to the United List of Refugee Deaths', the counter to the death toll of refugees who died in direct relation to restrictive policies on European soil stands at over 40 thousand since 1993, as far as could be documented. The causes of death included are

Transdisciplinary Exposition

16

numerous: most of them drowned in the Mediterranean Sea. Others were shot at the borders, killed by human traffickers, committed suicide in detention centres out of despair, depression and fear, or were killed after being deported to their countries of origin. "Fatal Policies of Fortress Europe," accessed June 16, 2021, <http://united-againstrefugeedeaths.eu/about-the-campaign/about-the-united-list-of-deaths/>.

6
Hanne Obbink, "De-

ported people won't leave, no matter how much politicians want them to," Trouw, April 12, 2018.

7
The percentage of asylum applications granted asylum applications was 59% in the study period (2015 - 2016). In 2019, it was only 39%. "Refugee crisis: Court of Audit sets out figures and facts," accessed 16 June, 2021, www.rekenkamer.nl/actueel/nieuws/2018/06/11/vluchtelingencrisis.

8
See section 'We Are Here,' 75-102.

9
In 2010, a detention centre was built in Rotterdam and Amsterdam, both next to the airport. The detention centre Zeist had been in use for some time. Before 2010, deportees were kept in boats, not in 'detention', but guarded. Criticism of the inhumane conditions of these immigration boats led to the construction of the three current national detention centres. In these, isolation cells have been installed and the 'detained' are given a few hours a week in

a 'daylight cell', with light from above. See Documentation, 17-24.

10
Syfra van de Loo et al. *Documentary Outlawed: Rejected Refugees and Human Rights*. Utrecht: Utrecht University, 2018.

11
Ombudsman Arre Zuurmond shared this estimate in the panel discussion 'Sweating in the Shadows,' (De Balie Amsterdam, 21 September 2020): <https://vimeo.com/460229150>.

12
In a 2018 report,

Amnesty International identifies how the government signs international treaties that circumvent the national duty of protecting people. For example, the government was required by the UN to provide shelter for undocumented children and women, with a recommendation to work towards providing shelter for all undocumented people. This develops with small steps. For a digression on the human rights violations that government policy is subject to, see section 'We Are Here,' 75-102.

13
As little use as possible is made of the word 'illegal,' so as not to perpetuate the contested, socially constructed status of 'the illegal' within the theme - instead, 'disenfranchised' is used to describe the lack of rights that dominates this existence. No one is illegal. For digression, see section 'Emancipation in Words,' 155-162.

14
Bruno Latour, *Where Can We Land: Political Orientation in the New Climate Regime*, (Amsterdam: Octavo, 2019).

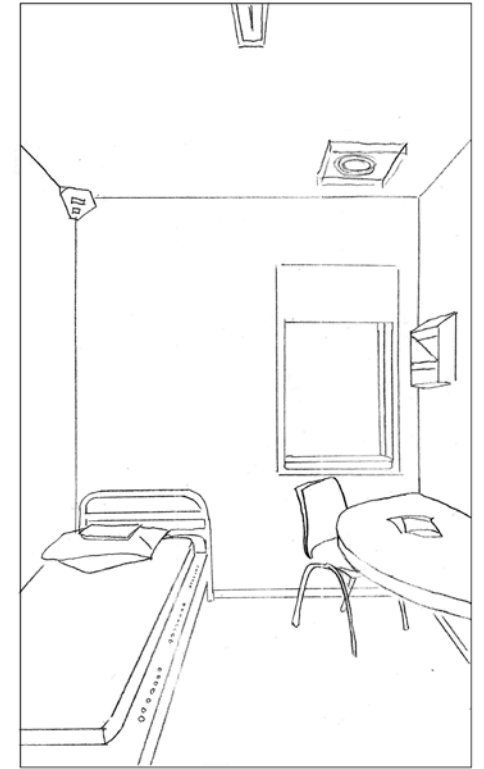
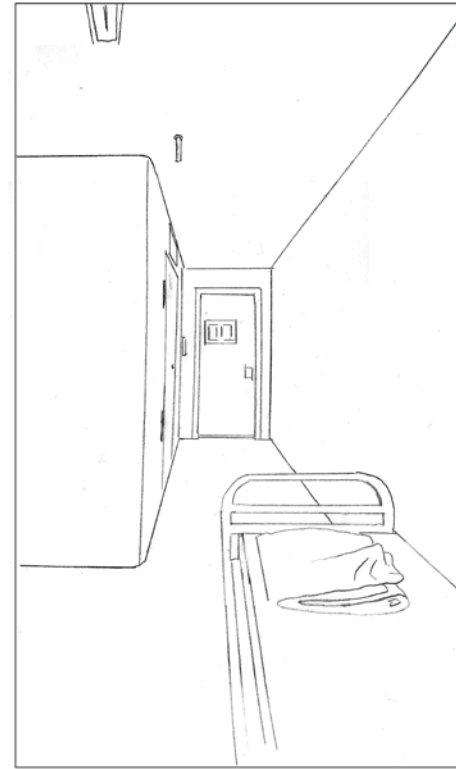
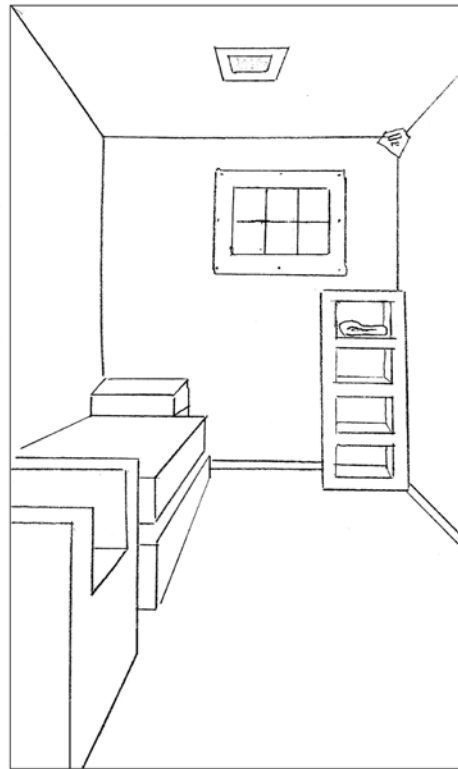
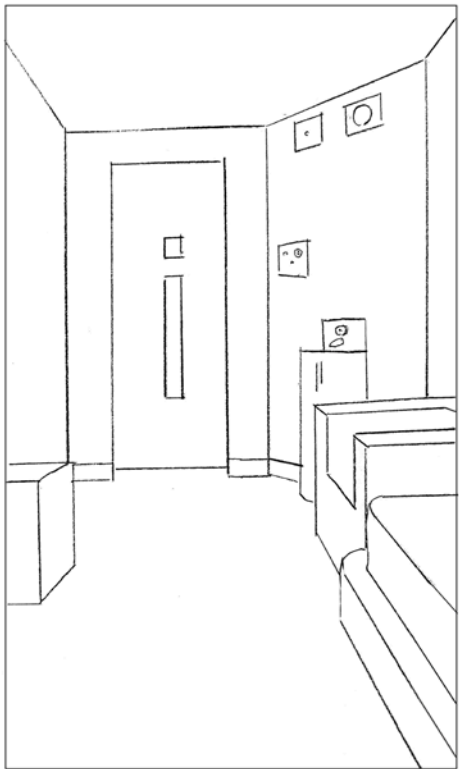


Transdisciplinaire Expositie

19



Anoek Steketeer, 2017. *Exterior of Detention Center Schiphol*. Photograph.

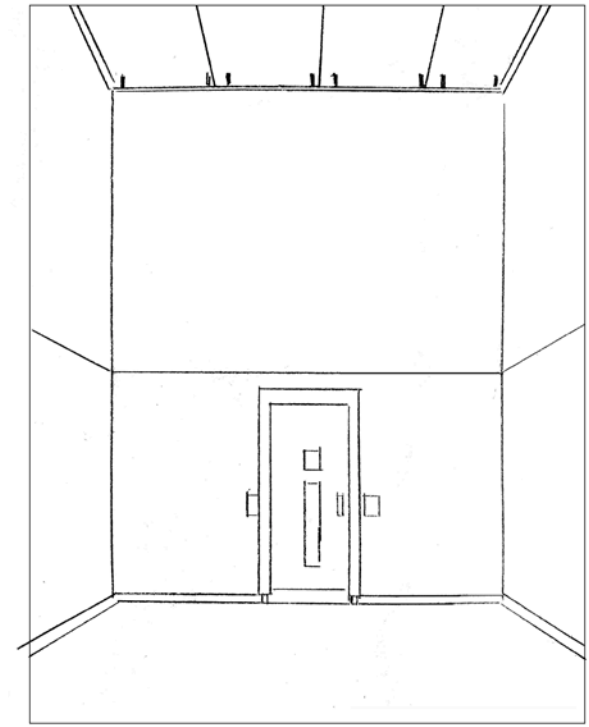
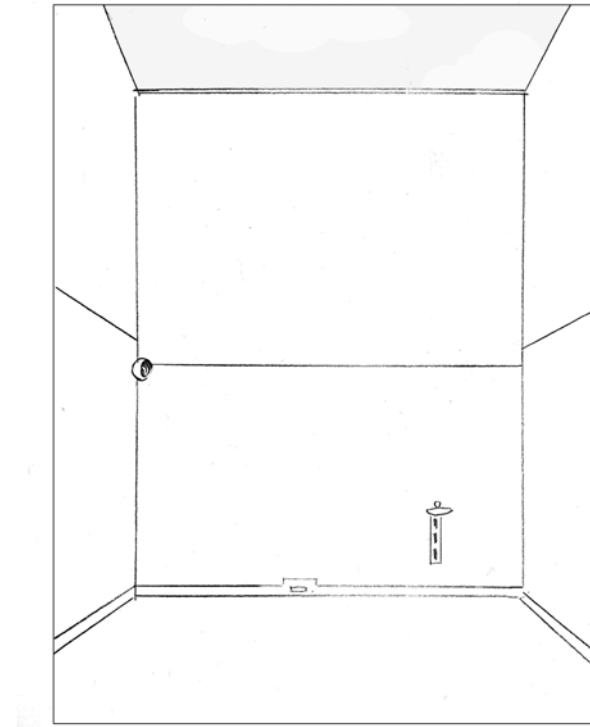
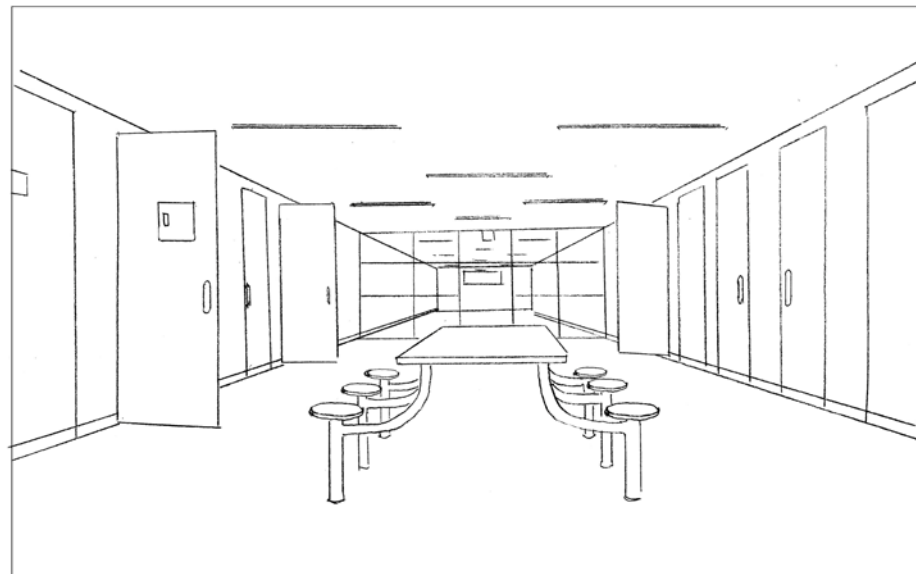


Transdisciplinary Exposition

22

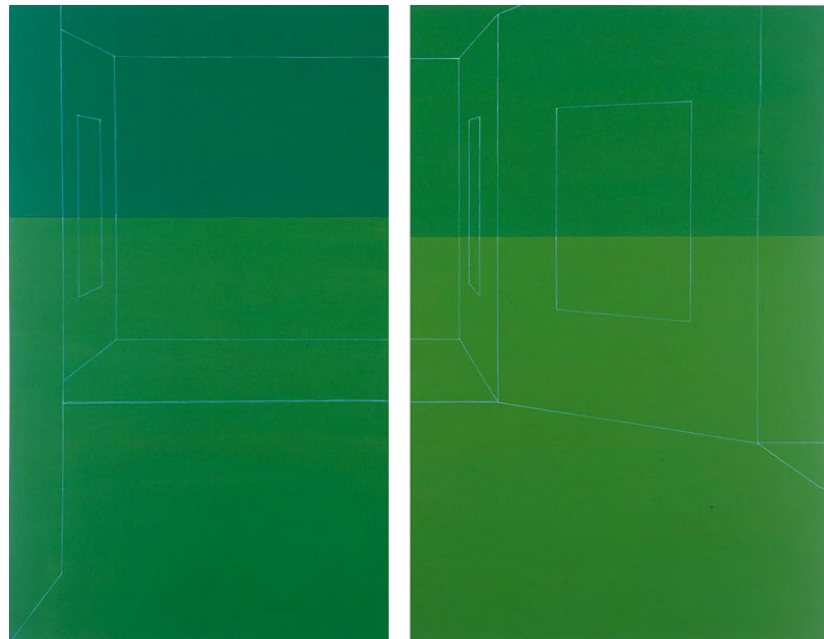
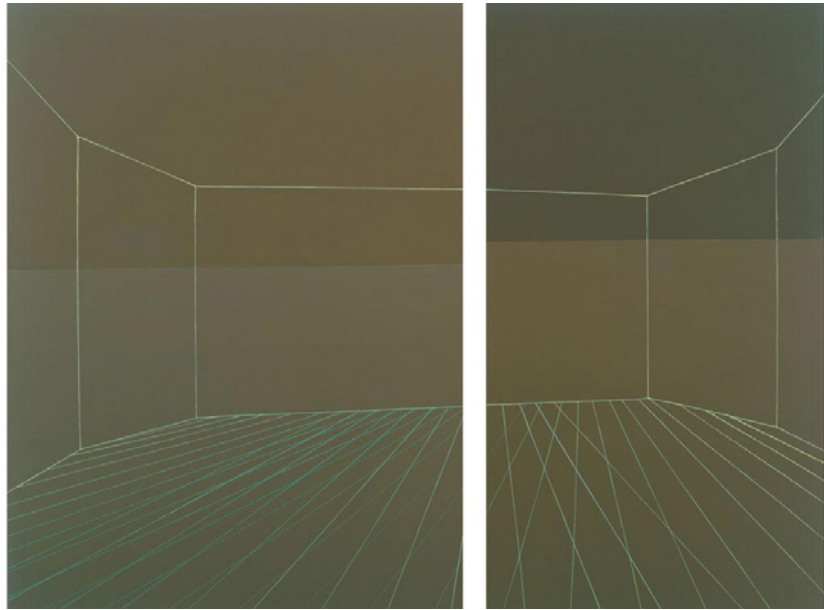
Transdisciplinaire Expositie

23



Transdisciplinary Exposition

24



Kate Shepherd, 2002. *Brown Nature Stage, changing green floor.* (top) Oil and enamel on wood in two parts.

Kate Shepherd, 2002. *Inner Room Leaf Greens.* (bottom) Oil and enamel on wood in two parts.



Kate Shepherd, 2002. *Stage Manager's Passage. Moss Blue Green.* Oil and enamel on wood.



Mohammed

Koeweit / Koewait

Staatloos, rechteloos, ontheemd / Stateless, rightless, displaced

Anoek Steketee, 2017. *Temporary shelter and belongings of Mohammed in Amsterdam.* Photographs.



Anoek Steketeer, 2017. *Temporary shelter and legal spaces of Ali in Amsterdam*. Photographs.

Ali

Palestina / Palestine

Staatloos, rechteloos, ontheemd / Stateless, rightless, displaced

A Square Without Corners

Read, channeled and chanted by Balinese High Priestess Ida Resi Alit.



(scan the QR-code with your phone to hear the chant)

*Infinity is a square without corners.
The World floats in the Universe unable to touch its borders.
The Universe is an opaque and solitary thought
which has already leapt through man's shut eyes
as the space of a dream without dreaming.
Your brain is wider than the sky..
The world's continual breathing is what we hear and call silence.
Everything in the universe has a rhythm, everything dances.
To a clear eye the smallest fact is a window
through which the infinite may be seen.
If someone is there,
you can only see it with your eyes open,
but if it isn't there,
you can see it just as well with your eyes closed.
If you open your eyes partway you see white,
but if you open them all the way you see black.
See black!
Black is the "color" that falls eternally
from the Universe onto your Earth.
Black is without opposite:
Even light, which tries to turn it into its opposite,
fails in the face of the rigor of its secret.
Only the secret sees into the secret, like Black in Black.
We are this night.
The night is this human,
the human who does not speculate about man.*

*Who am I, me who is?
I am neither this reason nor this way of thinking,
neither this question nor this speculation.
I am this night..
All colors will agree in the dark.
I have broken the blue boundary of color limits,
come out into the white; swim in this infinity.
He looked into the hole, and like any hole it said, Jump.
Up goes the rocket.
Its golden grain falls, fertilising, upon the rich soil of my imagination.
Our imagination flies - we are its shadow on the earth.
Knowledge is limited. Imagination encircles the world.
The universe is real, but you can't see it. You have to imagine it.
It is like an egg: we can only see its substance when we open it.
The whole visible world is only an imperceptible atom
in the ample bosom of nature.
It is an infinite sphere, the center of which is everywhere,
the circumference nowhere.
Begin anywhere.
I shut my eyes and all the world drops dead;
I lift my eyes and all is born again.
I dream a dream that dreams back at me.*

Passagiers opgepakt om verzet tegen uitzetting vluchteling

Drie passagiers van een KLM-vlucht naar Nairobi zijn zaterdag op Schiphol opgepakt toen ze zich verzetten tegen de uitzetting van de uitgeprocedeerde vluchteling Ezzedine Mehimmid (25).

Dat gebeurde vlak voor vertrek van het vliegtuig.

Mehimmid moest van Nederland terug naar Sudan, maar volgens de Amsterdamse vluchtelingengroep We Are Here zou hij bij aankomst in Sudan worden vastgezet en gemarteld. Om de uitzetting te voorkomen, ging een aantal mensen in het vliegtuig staan, zodat de vlucht niet kon vertrekken.

De Koninklijke Marechaussee heeft daarop ingegrepen en arresteerde drie mensen. Volgens een ooggetuige ging dat nogal hardhandig. "Ik schrok van de hoerwachtigheid geweld," vertelt passagier Joost Fontein aan NH Nieuws. "De laatste arrestant, een jonge vrouw, werd zelfs in een hoofdkleem genomen en door agenten naar buiten gesleept."

Volgens een woordvoerder van de marechaussee wilden de drie passagiers niet luisteren en werden ze daarom uit het vliegtuig gehaald. Daarbij werd 'gepast geweld' gebruikt.

Oproep Facebook

We Are Here kwam eerder op sociale media al in verzet tegen de uitzetting van Ezzedine Mehimmid. In een laatste poging zijn uitzetting te stoppen, decideerde de groep een bericht op Facebook. Daarin vroegen ze luchtvaartmaatschappijen KLM en Kenya Airways een stokje te steken voor de uitzetting.

De uit de Soedanese stad Darfur afkomstige Mehimmid verbleef al jaren zonder documenten in Nederland en leefde hier en der in Amsterdam samen met de groep We Are Here. Zijn asielaanvraag werd door de IND geweigerd omdat werd getwijfeld aan zijn verklaring. Sinds zeven maanden zat hij in vreemdelingsdetentie.



1 december 2017.

We Are Here: Vijfjaar later nog geen stap verder

De groep asielzoekers die zich We Are Here noemt, trekt al vijf jaar van krakpand naar krakpand. Hoe overleven ze? Wie helpt ze?

Joelen Wolhuizen en Ruben Koops

Afgelopen weekende trok een groep van twintig illegale asielzoekers, onderdeel van de We Are Here-groep, in een leeg kantoorpand aan het Osdorpplein. Het was de dertigste kraak van de groep die sinds 2012 door de stad trekt, telkens op zoek naar nieuw onderdak als ze na een ontruimingsprocedure weer op straat belanden.

Een jubileum missieën, maar weinig reden voor een feestje. De situatie van de ongeveer 150 asielzoekers - voornamelijk mannen uit Afrikaanse landen - is in veel gevallen uitzichtloos.

Asielaanvragen zijn om uiteenlopende redenen afgewezen, maar ze kunnen of willen niet terugkeren naar hun land van herkomst.

Hulp van de overheid krijgen ze daarom niet, haat staan dat ze aanspraak kunnen maken op een huis of een plek in een asielzoekerscentrum. Jarenlang gekraakt in zowel de Haagse als Amsterdamse politiek over 24 uitsprong voor illegalen heet ook nog niet voor een structurele oplossing gezorgd (zie kader). Er is wel een bed-bad-broodvoorziening, maar die is overvol en biedt alleen nachtelijk onderdak.

Videobeelden

Sommige passagiers maakten videobeelden van de actie op Schiphol, maar die moesten volgens Fontein worden verwijderd. "Toen ze zagen dat ik alles filmde, werd nogal dwingend duidelijk gemaakt dat ik kon kiezen: alles verwijderen of ook het vliegtuig uit en in de boeien." Uiteindelijk besloot hij zijn beelden te verwijderen.

Volgens de marechaussee gaf het personeel van KLM aan dat er volgens de huisregels niet gefilmd mag worden in het vliegtuig. De passagiers zouden de beelden vervolgens vrijwillig hebben verwijderd. "Dat is niet onder dreiging gebeurd."

De vlucht naar Nairobi vertrok uiteindelijk een half uur later dan gepland. Mehimmid is vervolgens via Nairobi naar Sudan gebracht. Mensenrechtenorganisatie Amnesty International zegt dat er sindsdien niets meer van hem vernomen is.

Om te overleven is de groep, die momenteel in vier krakpanden leeft (zie kader), aangewezen op hulp van sympathisanten die voedsel verzamelen en van maatschappelijke organisaties zoals ASKV Steunpunt Vluchtelingen, het Wereldhuis. Dokters van de Wereld en de Protestantse Diaconie.

Groot netwerk

"Heel veel mensen helpen ons," zegt Khalid Jone (34), een Soedanees die al 15 jaar in Nederland verblijft en nog altijd geen verblijfsstatus heeft. Hij fungeert als woordvoerder van de groep. "Het zijn geweldige mensen. We krijgen groente, vlees, koffie, noem het maar op."

"Soms is het aanbod zo groot dat we op Facebook moeten oproepen geen eten meer te brengen. Anders gooien we het weg, dat is zonde." Het voedsel komt voornamelijk van supermarkten die het vanwege de houdbaarheidsdatum niet meer kunnen verkopen. De groep koopt zelf, al dan niet met hulp van vrijwilligers

De panden kraken ze zelf. Jone: "Binnen de groep zijn al bijzonder goede mensen die helpen in hun zoektocht naar nieuwe panden. Dat is een constant proces, die groep gaat elke dag de straat op."

ASKV biedt leer/werktrajecten voor een zinnvolle dagbesteding en probeert - net als het Wereldhuis - de asielzoekers te helpen in hun procedure. Zo wordt gekoken of maast een asielaanvraag ook een reguliere aanvraag kan worden ingediend, bijvoorbeeld voor het verblijf bij een kind of partner of vanwege ziekte. Er is ook een groot netwerk aan buddy's die helpen bij het vertellen van dossiers, het aanleveren van bewijsmateriaal en het zoeken naar nieuwe advocaten.

Psychische problemen

Volgens Savannah Koolen sinds 2013 nauw betrokken als vrijwilliger, heeft dat al in ongeveer honderd gevallen tot een verblijfsvergunning geleid. "Mensen zeggen altijd: 'Ze moeten terug naar hun eigen land, want ze zijn uitgeprocedeed.'"

"Met een beetje hulp van vrijwilligers en andere advocaten blijkt dat ze vaak alsnog kunnen aantonen dat ze in hun eigen land gevaar lopen. Je moet bijvoorbeeld bedenken dat asielzoekers alleen in het Nederlands beschikbaar zijn. Als niemand je ooit heeft verteld wat er in dat dossier staat, weet je ook niet waarom je wordt afgewezen en of je eventueel nieuw bewijsmateriaal moet leveren."

Voor medische zorg kunnen ze terecht bij Dokters van de Wereld, dat wekelijks met de Zorgbus naar de verschillende panden komt. Kleine problemen kunnen ter plekke worden verholpen, anders worden ze doorverwezen naar instanties als de GGD.

"We zien bij patiënten angst om naar de dokter te gaan," zegt Adriaan Terwindt van Dokters van de Wereld. "Ze zijn bang dat ze geld moeten betalen of dat de overheid ze ontdrekt. Ook zijn er huisartsen die deze groep niet als patiënten wil, vanwege slechte ervaringen of omdat ze het gewoon te druk hebben."

Dokters van de Wereld behandelt niet alleen lichamelijke klachten. Er is ook een spreekuur voor psychosociale problemen. Terwindt: "De uitzichtloosheid en onzekerheid brengt veel psychische problemen met zich mee. We zien veel slapeloosheid, angst en depressies."



scan voor digitale weergave

Hoe groot is de doorbraak over opvang van illegalen?

Na zes jaar actievoeren geeft Den Haag groen licht én geld voor 24 uursopvang van ongedocumenteerden. Een historisch moment, als is We Are Here beducht voor de invulling ervan.

Ruben Koops

Wat is er precies afgesproken?

Nog niet zoveel. VVD-staatssecretaris Mark Harbers (Asielzaken) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten zijn het volgens Haage en Amsterdamsse bronnen eens over een raamovereenkomst over de opvang van afgevezelen asielazoekers.

Er is een deal over het budget, (48 miljoen), de duur (een proef van drie jaar), en de gemeenten waar 24 uursopvang wordt gerealiseerd: Amsterdam, Rotterdam, Utrecht, Groningen en Eindhoven. Elk van deze steden krijgt toestemming voor de opening van een Landelijke Voorziening Vreemdelingen (LVV), zoals het rijk de 24 uursopvang noemt.

Daar kunnen asielazoekers die om wat voor reden dan ook niet door het COA worden opgevangen, terecht totdat zij terugreizen naar hun land van herkomst, of tot zij alsnog een status krijgen. Volgende week zou de deal per brief naar de Tweede Kamer worden gestuurd.

Wat betekent dit voor uitgesprocedeerde asielazoekers of ongedocumenteerden in Amsterdam?

Eerlijk is eerlijk, een deal tussen Den Haag en de gemeenten zou een eclatant succes zijn voor de activisten van We Are Here. Ruim zes jaar nadat zij op een drassig veldje aan de Norwegi-Weest zijn begonnen met hun strijd voor permanente opvang, is Den Haag nu bereid om opvang toe te staan en ervoor te betalen.

In het stadhuis klinkt ook de waarschuwing dat de echte doortraak nog moet komen. Want Harbers zal met elk van de vijf gemeenten aparte afspraken maken over de details. Blijkvoorbeeld: hoe lang de opvang beschikbaar is voor de doelgroep. In het Amsterdamsse coalitieakkoord staat dat de doelgroep anderhalf jaar mag blijven, maar in Rotterdam zou het gaan om ongeveer een half jaar.

Dan is er nog de vraag wie er toegang krijgt. Geldt de opvang ook voor asielazoekers uit veilige landen als de Filipijnen of Brazilië? Hierop is geen antwoord geformuleerd, waarschuwt een betrokkene.

Wat vindt We Are Here van de deal?

Dat is lastig vast te stellen want de groep is inmiddels uit elkaar gevallen. Mensenrechtenactivist Marjan Saxe, die We Are Here vanaf de eerste kraakacties in 2012 ondersteunt, staat niet te juichen.

29 april 2010, De asielaanvrager wordt ontmenselijkt

Het Trouw-commentaar van dinsdag over noodopvang voor vluchtelingen, gaat ervan uit dat asielprocedures op een gedegen en zorgvuldige wijze worden afgehandeld, en dat afgewezene asielazoekers ook altijd daadwerkelijk terug kunnen keren naar het land van herkomst. Beide uitgangspunten zijn lang niet altijd juist, en daarmee zet dit commentaar de lezer op het verkeerde been.

De werkelijheid is dat mensen moeten bewijzen dat zij in het land van herkomst gewaar lopen en alle bewijsstukken door de IND streeklmatig worden afgevoerd. Dit is niet gericht op het zoeken naar oplosmogelijkheden voor deze mensen, maar enkel op het rond krijgen van de afwijzingsgronden. De werkelijheid is dat ernstig getraumatiseerde mensen teruggestuurd diegenen te worden naar het land van herkomst.



Leiden van de Amsterdamse huisloosengroep We Are Here. BEELDRAAF

"Dat er nu in Den Haag iets gebeurt, terwijl ze het daar altijd alleen hadden over de manier waarop ze mensen konden wegsturen, is wel historisch te noemen. Maar de crux is onder welke voorwaarden de mensen mogen blijven," zegt ze.

Er was in Den Haag toch al veel eerder een deal gesloten?

In 2015 bereikten toezijnmalige coalitiepartijen VVD en PvdA ook al een akkoord over de bod-bod-broodopvang. Dat werd nooit uitgevoerd. Onder burgemeester Eberhard van der Laan experimenteerde Amsterdam in 2013 met een 24 uursopvang in de Havenstraat, maar sloopte daarmee omdat deze 'vluchtelingen' niet voor hogere uitstroomecijfers zorgde.

€48.000.000

In de overeenkomst met de gemeenten staat het kabinet 48 miljoen euro beschikbaar voor de 24 uursopvang van afgevezene asielazoekers

Intussen gingen de activisten van We Are Here door met hun acties. Ze wisten de beschikbare nachtopvang (bod-bod-brood) consequent af en kraakten gebouwen in de stad, waar zij dan enkele weken tot maanden konden blijven. In het regerakkoord van 2017 zijn de contouren van de huidige deal geschetst.

Wanneer gaat de LVV in Amsterdam open?

De verwachting is dat Amsterdam in januari de plannen voor zijn eigen 24 uursopvang presenteert. Daarna wordt gekleken of de wens van Harbers en de ambities van de coalitiepartijen in de raad te verenigen zijn.

In Amsterdam blijft men dus voorlopig aangewezen op de bod-bod-broodopvang of de (tijdelijke) winterkoudopvang.

Daar zullen ze opnieuw geconfronteerd worden met het leed wat hen is aangedaan en waar geen of minimale behoudsmogelijkheden zijn. De werkelijheid is dat mensen op straat komen, ook al is het duidelijk dat zij niet terug kunnen omdat het land van herkomst hen niet toelaat.

Het inhumane beleid ten aanzien van uitgesprocedeerde mensen kun je alleen maar volhouden als je de vluchteling onmenselijkt. Zo zorg je ervoor dat er geen hand ontsaakt, dat mensen zich het leed van een ander niet aantrekken en zich niet als mens verantwoordelijk voelen voor het lot van de kwetsbare ander.

Dat onmenselijke bereik je door enkel te denken in termen van (streef)cijfers zoals de IND doet. Of door een bepaalde terminologie te gebruiken, zoals 'illegaal' of 'asielaanvrager'. Het woord asielaanvrager staat voor veld mensen gelijk aan geluizsoeker of profiteur, iemand die uit economische motieven zijn land verlaat. Ook Trouw lijkt hierin mee te gaan. Door zo naar deze mensen te kijken kun je gemakkelij afschrijven van het beeld dat veel meer met de werkelijheid overeenkomt, dat van de ontbrekende vluchteling.

Angst voor aanzuigende werking
Randsleden van D66, GroenLinks en SP willen de huidige bod-bod-broodopvang (noodopvang) al geruime tijd vervormen tot een permanente opvang, zoals in Groningen gebeurt, maar de burgemeester is nog niet overtuigd.

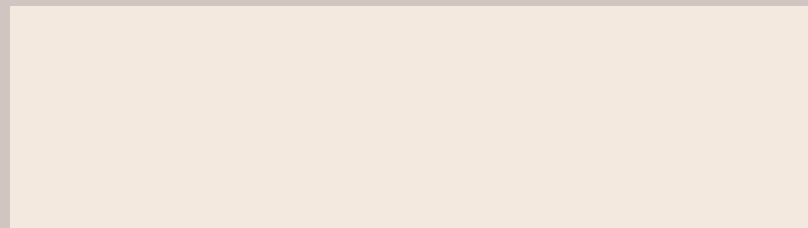
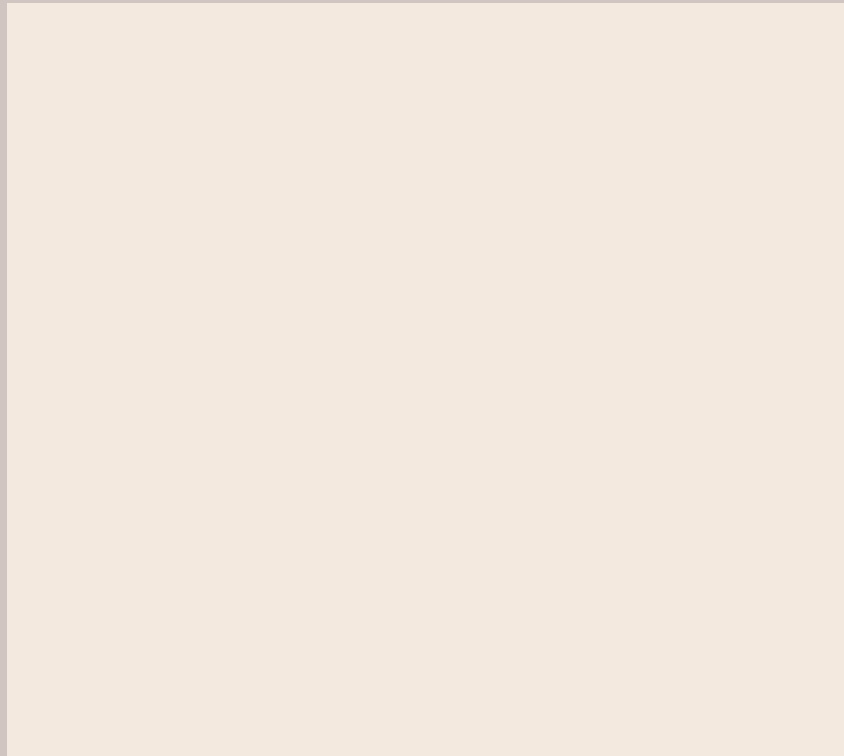
Zowel voorheen Van der Laan als de huidige loooburgemeester Van der Burg waarschuwt voor de aanzuigende werking die 24 uursopvang op uitgesprocedeerde migranten elders in Europa heeft. Ook zou het draagvlak onder Amsterdammers voor het vluchtelingenverdragstuk in gewaar komen als de stad uitgesprocedeerden permanent gaat opvangen.

Over het voorstelstaan van bod-bod-brood is wel eens gesproken. Afgaand op zijn beleid als burgemeester van Den Haag zal ook waarnemend burgemeester Jozias van Aartsen daar geen verandering in brengen.

De volgende stap is een bestuursakkoord tussen de gemeenten en het rijk. Het regerakkoord verplicht uitgesprocedeerden mee te werken aan hun terugkeer als zij opvang willen. Vanwege de openbare orde blijft het voor gemeenten echter mogelijk kwetsbaren s' nachts onderdak te geven, zoals dat nu ook voor dak- en thuislozen gebeurt. Dit moet dan naar verwachting wel op eigen kosten van de gemeente gebeuren, nu levert de regering nog een forse financiële bijdrage.

Three Concepts of Space

Liminal Space, Intersitial Space, Intimate Space



media [art] [poetry] [textual]
purpose definitions, explorations
keywords collage, transdisciplinary encounters, liminality, interstitiality, intimacy
date 11.03.2021
words 1314

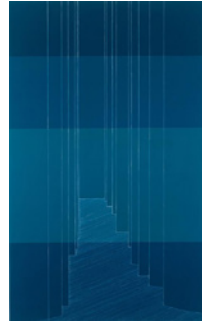


38

Liminal Space



15



13



9



6



11



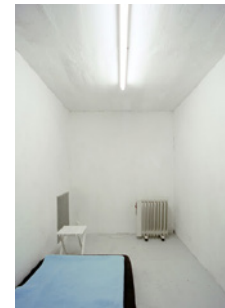
12



17



5



3



10



4



2



1
Gregor Schneider, *Life action: BEGRABEN*, 1984, photograph.

2
Pepijn Determann, *liminal space*, 2020, charcoal on paper.

3
Gregor Schneider, *U R 8, TOTAL ISOLIERTER TOTER RAUM*, 1989, photograph.

4
Slavisa Drobnjaković, *Eros and Thanatos*, 2020, movie still.

5
Bram van de Biezen, *AZC Harderwijk*, 2018, photograph.

7
Martin Cregg, *Chairs*, 2012, photograph.

6
Artist unknown. Retrieved from depositphotos.com.

8
Rick Amor, *Escalators*, 2012, oil on canvas.

9
Jeffrey Smart, *Ticket Boxes at Catania*, oil on canvas.

10
Cinzia Tavernari, *Caravanseraï Khān al-'Arūs*, photograph.

11
Mark Curran, *South of the City*, 2001, photograph.

12
Giorgio de Chirico, *The Anxious Journey*, oil on canvas.

13
Kate Shepherd, *Stage Manager's Passage. Moss Blue Green*, 2002, oil and enamel on wood.

14
Henk Runhaar, *Luchtfoto van Detentiecentrum Schiphol*, 2020, photograph.

15
Robert Glas, *Immigration Detention Schiphol*, 2015, photograph.

16
Anonymous, *Detentiecentrum Rotterdam*, 2019, photograph.

17
Joris van Gennip, *We Are Here*, 2015, photograph.



14

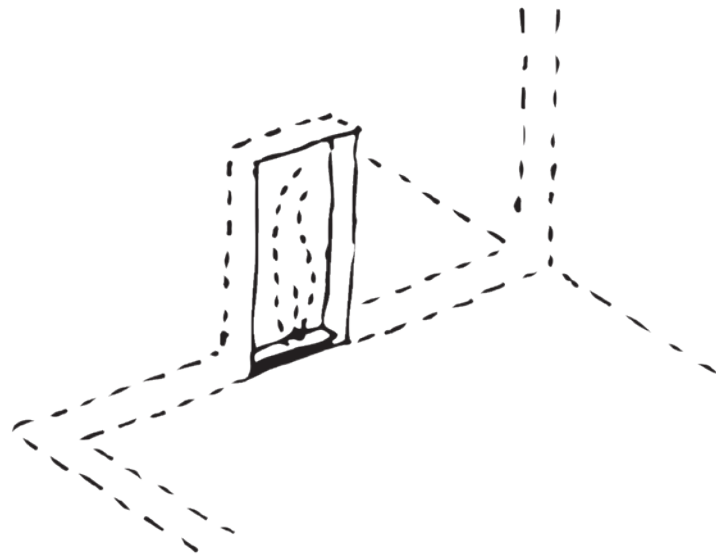


16



8

Liminal Space



Liminal adjective
lim-i-nal

Definition¹

1 : of, relating to, or situated at a sensory threshold : barely perceptible or capable of eliciting a response.

2 : of, relating to, or being an intermediate state, phase, or condition : in-between, transitional.

Etymology and meaning²

Derived from the Latin *limen*, meaning 'threshold.' Liminal refers to a transitory, in-between state or space, which is characterized by indeterminacy, ambiguity, hybridity, potential for subversion and change. As a transitory space it foregrounds the temporal border and in narrative is often associated with life-changing events or border situations. (...)

The concept has been introduced by anthropologists van Gennep and Turner, who employ liminality to describe the transitory stage character-

istic of rites of passage in various cultures. Upon their ritual exclusion from society, adepts enter a liminal zone of indistinction from which they are bound to return changed thereafter becoming fully acknowledged members of their respective communities.

In literary, post-colonial, and cultural studies the concept has been successfully adopted to circumscribe a being on the border, or on the threshold, dividing distinct spheres, identities or discourses. Cultural theorist Homi Bhabha, for instance, refers to the liminal in post-colonial literature as a potentially disruptive inbetweenness. (...)

Manuel Aguirre employs an understanding of the liminal as a defining feature of the effects of terror in the Gothic due to the textual constitution of a threshold between a "domain of rationality [...] and the world of the Other, the Numinous." This threshold, or *limen*, expands and

becomes an unhomey space of its own in which protagonists are caught up and subsequently attempt to escape.

"First, the threshold is characterized by a potential for disorder; second by asymmetry; third by instability." (Aguirre)

1

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 11th ed. Springfield, MA: Merriam-Webster, 2003. Also available at <http://www.merriam-webster.com/>.

2

Edited from "Border Poetics." Liminality - border poetics. Accessed February 2, 2021. <http://borderpoetics.wikidot.com/liminality>.

Liminale Ruimte
Liminal Space

42

Functie binnen dit onderzoek

De conditie

Het leven van een rechteloze ontheemde in Nederland speelt zich als het ware af op de *drempel* tussen twee kamers - tussen twee werelden in.¹ Tussen een wereld van herkomst en een beloofde wereld - daar waar het 'veiliger' zou zijn. Een wereld van geheugen en een wereld van projectie. Twee werelden die beiden onzichtbaar blijken in het leven van een rechteloze ontheemde, dat eveneens onzichtbaar is voor beide werelden; roerloos staande op de drempel, als verworven tot een schaduw van zichzelf. De rechteloze ontheemde heeft marginale invloed op zijn of haar eigen lotsbestemming; verstoten van de overheidsbescherming van beide werelden; verstoten van de mogelijkheid een eigen plek op te bouwen in beide werelden. Het leven op de drempel

is als het ware het leven in een *tussenwereld*, een wereld op zichzelf die niet verenigbaar is met beide naastgelegen werelden. Desondanks, met onbekende snelheid en richting, beweegt het individu over de drempel. Een conditie die jaren kan duren - en zolang het leven op de drempel voortduurt, komt het nooit tot rust. Altijd in spanning: de straat, schuilplaatsen, onleesbare papieren, angst, woede, overleven. Maar ook momenten van vreugde of intimiteit: het gehele leven vindt plaats op de drempel. De omgeving van rechteloze ontheemden is als het ware de belichaming van de metaforische drempel. De plaatsen en 'dingen' vormen de textuur van de tussenwereld, het grensgebied - dat op complexe wijze met de samenleving is vervlochten.

In politieke zin kan liminaliteit worden geïnterpreteerd als een ruimtelijke en temporele

ervaring die ten grondslag ligt aan bijvoorbeeld detentie cellen, wachruimtes en douaneposten. Door middel van materialiteit, ruimtelijkheid en operationaliteit wordt een sfeer van onbepaaldheid, ambiguïteit en een potentieel voor ondermijning en verandering tot uiting gebracht. Als concept van vergankelijke ruimte zet het in dit werk de grens van een precair bestaan op de voorgrond.

In het essay '**Het Recht op de Mensheid**' (57-74) wordt theoretische ingegaan op de politieke totstandkoming van liminale ruimte.

1

Zie figuur op pagina 41.

Liminale Ruimte **Liminal Space**

Function in this work

The life of rightless displaced people in the Netherlands takes place, as it were, on the threshold between two rooms - between two worlds.¹ Between a world of origin and a promised world - where it would be 'safer'. A world of memory and a world of projection. Two worlds both invisible in the life of a rightless displaced person, who is likewise invisible to both worlds; standing on the threshold, motionless, as if become into a shadow of themselves. The rightless displaced person has marginal influence on their own destiny; outcast from governmental protection of both worlds; outcast from the possibility of building their own place in both worlds. Life on the threshold is as life in an in-between world, a world in itself incompatible with both adjacent worlds. Nevertheless, with unknown speed and direction, the

individual moves across the threshold: a condition that can last for years - and as long as life on the threshold carries on, it never comes at rest. Tension is omnipresent: the street, unreadable papers, fear, anger, survival. But also moments of joy or intimacy: all of life takes place on the threshold. The environment of rightless displaced people is the embodiment of the metaphorical threshold. The places and "things" constitute the texture of the in-between world, the border region - which intricately interweaves with society.

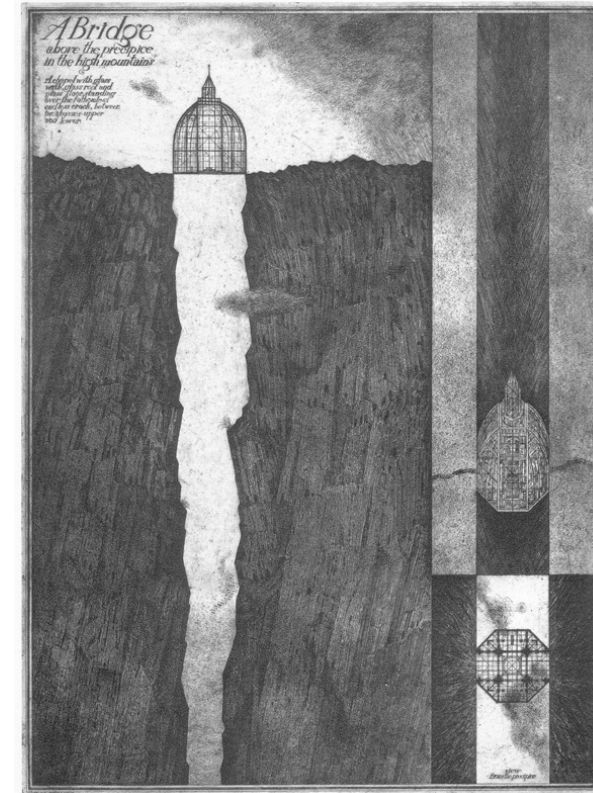
In a political sense, liminality can be interpreted as a spatial and temporal experience that underlies, for example, detention cells, waiting rooms and customs stations. Through materiality, spatiality and operability, an atmosphere of undeterminacy,

ambiguity and a potential for subversion and change is manifested as a political desire.

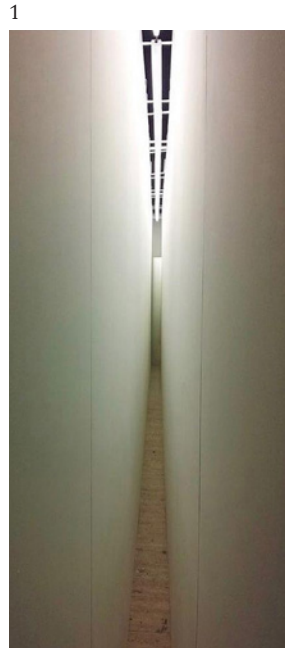
The essay 'The Right to Humanity' (57-74) theoretically explores the political establishment of liminal space.

1

See the figure on page 41.



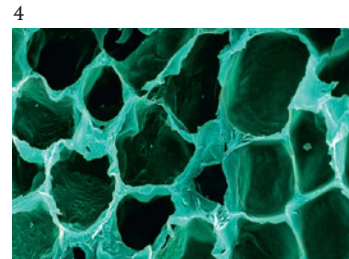
Interstitial Space



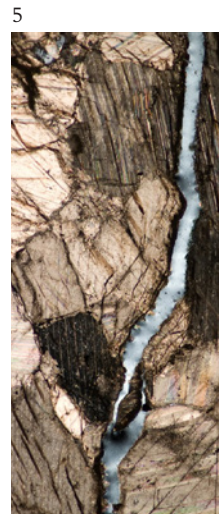
1



2



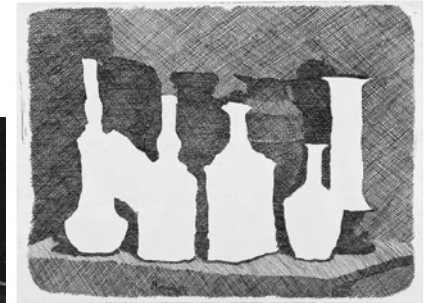
4



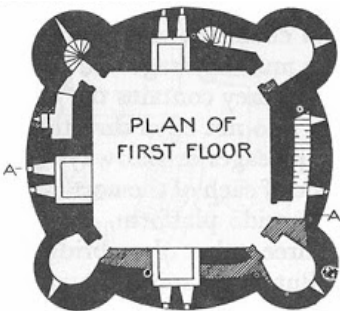
5



9



10



3

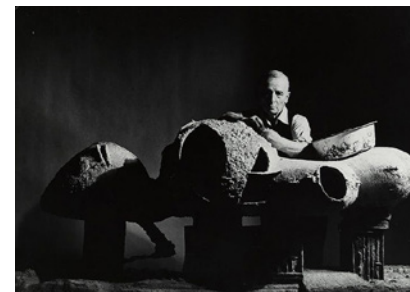
- 1 The Chapuisat Brothers, *Inside a Wall*, 2018, photograph.
- 2 ANP, *Vluchtgarage We Are Here*, 2013, photograph.
- 3 Marcus Audens, *Donjon de Houdan*, 1985, redrawn plan.
- 4 Colin Salter, *Empty Fat Cells*, 2014, microscopic photograph.
- 5 Catherine Chang, *Organic Interstice*, 2016, photograph.
- 6 Federick Kiesler, *Modell für Endless House*, 1959, photograph.
- 7 Artist unknown. Retrieved from <https://ourspace.netlify.app/liminal-space-pictures.html>
- 8 Dan Kitwood, *Greece-Macedonian Border*, 2016, photograph.
- 9 Gordon Matta Clark, *cuttings*, 1987, photomontage.
- 10 Giorgio Morandi, 1931. *Still Life of Vases on a Table*. Etching.
- 11 Jarrik Ouburg, *Steegjes: Herengracht 11, Amsterdam*, 2001, photograph.



8



11



6



7

Interstitial Space



Interstitial adjective
in-ter-sti-tial

Definition¹

1 : occurring in or being an interval or intervening space or segment : of, relating to, or forming an interstice.

// an interstitial space

2 a : situated within but not restricted to or characteristic of a particular organ or tissue — used especially of fibrous tissue.

b : affecting the interstitial tissues of an organ or part

// interstitial cystitis

3 : being or relating to a crystalline compound in which usually small atoms or ions of a nonmetal occupy holes between the larger metal atoms or ions in the crystal lattice.

Interstice noun
in-ter-stice
plural **interstices**

Definition²

1 a : a space that intervenes between things especially : one between closely spaced things.

// interstices of a wall

b : a gap or break in something generally continuous

// the interstices of society

2 : a short space of time between events

Etymology³

Interstice derives from the Latin *interstitium*, which is itself formed from the prefix *inter-*, meaning 'between,' and *-stes*, meaning 'standing.' Interstices are the cracks and crevices of life, and the word is often used for both the literal and figurative gaps of the world.

¹
Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 11th ed. Springfield, MA: Merriam-Webster, 2003. Also available at <http://www.merriam-webster.com/>.

²
Ibid.

³
Ibid.

Interstitiële Ruimte
Interstitial Space

48

Functie binnen dit onderzoek

We kunnen interstitiële ruimte benaderen vanuit verschillende discourses: dat van de urbanist, de nanobioloog, de kunstenaar, de politicus, de kraker, de geoloog, de ontheemde. Het concept van de interstitiële ruimte belichaamt in dit werk de marginale ruimte waarin het opereert: verdrongen tussen dominante politieke opvattingen, de ondermijnende werking van het kapitalisme en een groeiende bevolking rechteloze ontheemden ligt het gesprek over een ruimtelijk gebaar naar de mens. Een gebaar binnen de scheuren en spleten van het leven; een gebaar dat zich in de ruimte tussen de wet en de mens begeeft; een gebaar dat zich in het grensgebied van het domein van de maatschappij begeeft.

Wanneer we het hebben over interstitiële ruimte, hebben we het over gemarginaliseerde

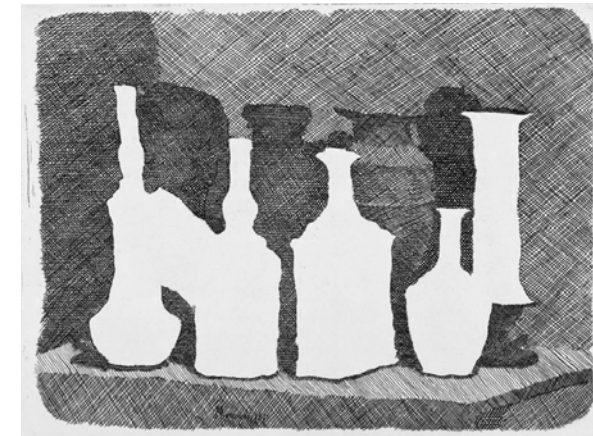
ruimte in de hedendaagse stad - leegstand, onbruikbare ruimte en kleine tussenruimtes als steegjes en verborgen schuilplaatsen - maar ook over de meer vloeibare ruimte waarin de mens zich kan uiten over zijn systemische uitsluiting. Gekraakte ruimte, de temporele ruimte van protestmarsen en demonstraties.

In het essay '**Het Recht op de Mensheid**' (57-74) wordt theoretische ingegaan op de totstandkoming van interstitiële ruimte; in de casus over '**We Are Here**' (75-102) worden de specifieke manifestaties van interstitiële ruimte uiteet gezet. Het essay '**Onze eigen Plaats op de Wereld**' (119-154) exploreert hoe we deze interstitiële ruimte kunnen als existentialistisch fenomeen kunnen begrijpen als de ruimte tussen twee condities: binnen en buiten.

"A wall might be a structure which provides security and sometimes carries the weight of a roof to form a shelter. A wall can divide an interior and an exterior, lead the movements inside a building or may materialize a border, divide two properties or even, - physically and symbolically -, become a barrier between two different regions. In some cases an enlarged enclosure may host a space in itself: the inhabitable wall hides an ambiguous domain within its thickness, an interstitial area on the brink between two conditions: inside and outside."¹

1

Fosco Lucarelli and Mariabruna Fabrizi. "Topics - Walls as Rooms." SOCKS, February 1, 2014. <http://socks-studio.com/category/topics/walls-as-rooms/>.



Interstitiële Ruimte *Interstitial Space*

49

The concept of interstitial space can be approached from various discourses: that of the urbanist, the nanobiologist, the artist, the politician, the squatter, the geologist, the displaced person, among others. We can read the concept of interstitial space within the context of this project as the marginal space in which it operates: squeezed between dominant political views, the eroding effect of capitalism, and a growing population of rightless displaced people lays the conversation about a spatial gesture. A gesture contained within the cracks and crevices of life; a gesture that enters into the space between law and life; a gesture settling in the margins of society. Spatially, this marginalized space in the contemporary city is vacant space, hidden space, but more importantly, politically, it is unacknowledged space - the more fluid space in which humans can express themselves about their systemic exclusion.

Squatted space, the temporal space of protest marches and demonstrations.

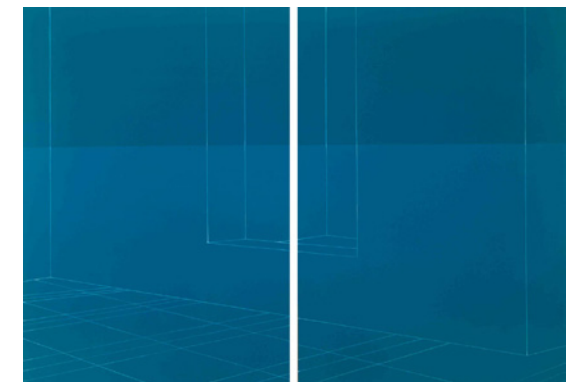
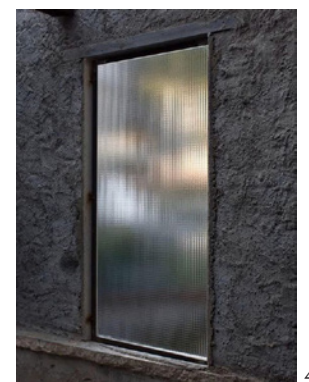
The essay 'The Right to Humanity' (57-74) theoretically explores the establishment of interstitial space; the case study 'We Are Here' (75-102) explores the specific manifestations of interstitial space. The essay 'Our own Corner in the World' (119-154) explores how we can understand interstitial space as an existentialist phenomenon, as the space between two conditions: inside and outside.

____1

Fosco Lucarelli and Mariabruna Fabrizi. "Topics - Walls as Rooms." SOCKS, February 1, 2014. <http://socks-studio.com/category/topics/walls-as-rooms/>.

Intimate Space

- 1 Author unknown, retrieved from <https://www.spiritfiction.com/historia/izuku-o-rugido-do-despertar-19798634/capitulo11>.
- 2 Laura G. Padgett, *Thinking Architecture*, 2006, photograph.
- 3 Alper Yesiltas, from the series 'The Window Across the Street, Istanbul,' 2007-2019, photograph.
- 4 Julien Kambor, *Arzo*, 2018, photograph.
- 5 Egon Schiele, *Sitting Figure*, 1918, crayon on paper.
- 6 Emily Barnett, *Song Sparrow Nest*, 2002, etching.
- 7 Mark Rothko, *No. 10*, 1958, oil on canvas.
- 8 Kate Shepherd, *Hanging Window, view to inner room, Ocean*, 2002, oil and enamel on wood in two parts.
- 9 Sophie Pinet, *Blue Velvet*, 2020, photograph.
- 10 Felicia Honkasalo, from the series *Grey Cobalt*, 2019, photograph.
- 11 Doh Ho Suh, *Home Away from Home*, 2019, installation.
- 12 Joë Bousquet, *La neige d'un autre age*, 1952, poem.
- 13 Author unknown, retrieved from <https://www.harpgallery.com/shop/item27840.html>.
- 14 Florian Touzet, *interior*, 2020, photograph.



"No one sees me changing.
But who sees me?
I am my own hiding-place."



11

14

12

13

10

1

2

3

5

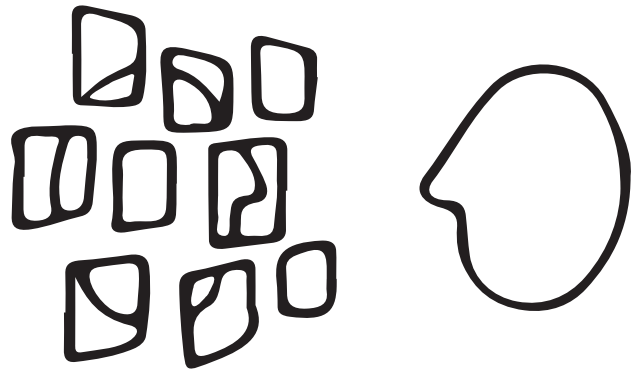
6

7

8

9

Intimate Space



Intimate adjective
in·ti·mate

Definition¹

- 1 b** : suggesting informal warmth or privacy.
// intimate clubs
- 2** : of a very personal or private nature.
// intimate secrets
- 3** : marked by very close association, contact, or familiarity.
// intimate knowledge of the law
- 4 a** : intrinsic, essential
b : belonging to or characterizing one's deepest nature.

Etymologie²

Alteration of the obsolete *intime*, from Latin *intimus*. *Intimate* derives from the late Latin *intimatus*, past participle of *intimare*, to put in, announce, from Latin *intimus*, innermost, superlative of Old Latin *interus* inward.

1

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary. 11th ed. Springfield, MA: Merriam-Webster, 2003. Also available at <http://www.merriam-webster.com/>.

2

Ibid.

Intieme Ruimte
Intimate Space

54

Functie binnen dit onderzoek

De vraag naar een huis, in de breedste zin van het woord, is voor rechteloze ontheemden niet alleen de vraag naar een verblijfsvergunning - zo stelt dit werk voor. Het is daarnaast ook de vraag naar een menswaardig bestaan zolang het legale vacuüm waar zij zich in bevinden voortduurt. Meer dan alleen 'onderdak'. Het is de vraag naar een 'schuilplaats' die de mens niet alleen beschermt tegen de regen uit de hemel, maar ook tegen de storm van het leven en het geweld van de wereld. Een plek waar het geheugen tot rust komt, waar angsten kunnen schuilen en gedachten tot integratie kunnen komen. Een plek om aan de toekomst te kunnen werken en, daarmee, een plek die de mens zichtbaar maakt voor de wereld. Een plek die de mens een positie verwerft in een gemeenschappelijke wereld, door niet in onzichtbaarheid

te leven. Een vorm van 'nederzetting,' het landen op een plaats waar al deze kwaliteiten vorm kunnen krijgen geeft gestalte aan de vraag naar een vorm van beschutting waar de mens op dialectische wijze 'waarneembare' grenzen aan zijn schuilplaats kan geven.

Deze vraag naar een betekenisvolle omgeving - waar met zorg is overwogen hoe de kwetsbare mens deze 'waarneembare' grenzen aan zijn schuilplaats geeft - is een vraag aan de architectuurpraktijk. In het essay '**Onze Eigen Plaats op de Wereld**' (119-154) wordt verder gehoor gegeven aan deze vraag.

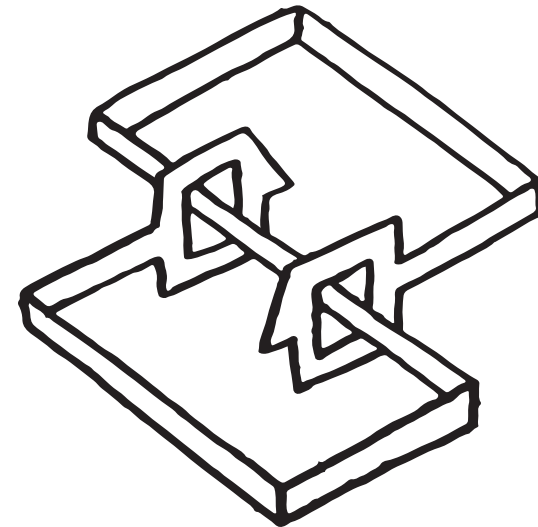
Intieme Ruimte Intimate Space

Function within this work

The question of 'home' for rightless displaced people goes beyond the obtainment of a residence permit. Beside that, it is the question for a dignified existence while the legal vacuum persists. More than 'shelter,' it is the question of a refuge which protects man not only from the rain from heaven, but also from the storms of life and the violence of the world outside. A place where memory, thoughts and dreams can rest, and come to integration. Can we imagine a place which acquires a sense of peace not only from the permanence of settlement - the place as a destination - but where the qualities of home can take shape within the inherent temporality of an existence in liminality? A place not defined by reclusion, stress, survival and fatigue, but a place defined by resonance and intergration, providing a basis to think

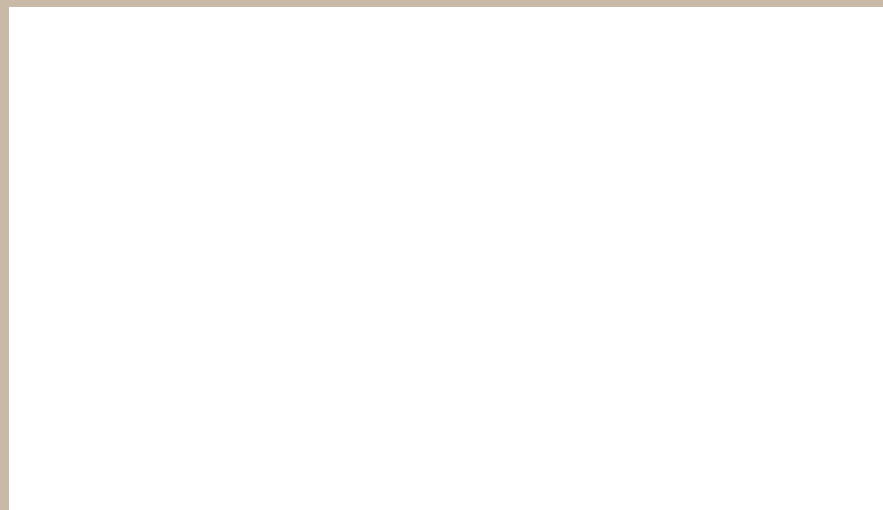
of the future? Can we think of this place as a construct which renders man and a liminal condition visible to the world - a place which acquires man a position in a world in common by breaching the invisibility of the rightless void with a form of 'settling?' A settling as a landing of man in, who gives perceptible boundaries to the place?

55



Het Recht op de Mensheid

lotsbestemming in een gemeenschappelijke wereld



media [textual]
purpose theoretical and philosophical exploration of displacement
keywords *displaced people, exclusionary practice, human right, discipline*
date 11.03.2021
words 3473



58



Winfried Baumann, 2014. *Urban Nomads*. Photograph.

Het Recht op de Mensheid

Lotsbestemming in een gemeenschappelijke wereld

“At a time when the global economy allows for the unprecedented circulation of objects and people, our belonging is at stake”,

zo stellen Blanco et al. (2016) in de introductie van hun boek ‘After Belonging’.¹ In een observatie van onze hedendaagse verblijfs modi en verblijfplaatsen zouden we kunnen stellen dat de grootschalige beweging van lichamen over territoria paradoxaal genoeg zowel aan de voet van het economisch succes van de meest ontwikkelde natiestaten van deze wereld ligt, als ook aan de voet van een crisis van het politieke apparaat van diezelfde landen. De kwaliteit van de circulatie van mensen over de aarde blijkt een zeer contextgevoelige kwestie die zich laat kenmerken door groeiende ongelijkheden tussen sociale groepen: niet iedere beweging ontstaat vrijwillig en niet iedere beweging is daarmee van dezelfde aard. Het motto van Airbnb ‘*Belong Anywhere*’ tekent het schrille contrast van de privileges die vrijwillige, legale vormen van verplaatsing teweeg brengen met gedwongen, buitenwettelijke vormen van verplaatsing die tot stand komen door vervolging, uitzetting en ontheemding - resulterend in een conditie die het best te omschrijven is als ‘*no place to belong*’. Deze veranderende en ogenschijnlijk tegengestelde fenomenen (neoliberalistische vormen van commerciële verspreiding en gelijktijdige geopolitieke herconfiguraties) zijn in het afgelopen decennium sterk aangetrokken² en hebben zo beide effecten op de esthetische, technische, juridische,

Het Recht op de Mensheid *The Right to Humanity*

60

The Right to Humanity
Destiny in a common world

“At a time when the global economy allows for the unprecedented circulation of objects and people, our belonging is at stake”,

as Blanco et al. (2016) argue in the introduction to their book ‘After Belonging’.¹ In an observation of our contemporary modes and places of residence, we could argue that the large-scale movement of bodies across territories paradoxically lies both at the foot of the economic success of the world’s most developed nation-states and also at the foot of a crisis of the political apparatus of those same countries. The quality of the circulation of people across the globe appears to be a highly context-sensitive issue characterised

by growing inequalities between social groups: not every movement arises voluntarily and not every movement is of the same nature. Airbnb’s motto ‘Belong Anywhere’ draws a stark contrast between the privileges of voluntary, legal forms of displacement and forced, illegitimate forms of displacement brought about by persecution, eviction and displacement - resulting in a condition best described as ‘no place to belong’. These changing and seemingly contradictory phenomena (neoliberal forms of commercial diffusion and simultaneous geopolitical re-configurations) have been strongly attracted² over the past decade, both having effects on the aesthetic, technical, legal, socio-economic and political frameworks of the places and spaces of the contemporary city. Specifically, the growing number of people in a permanent state of flux manifests itself spatially in our contemporary spaces of residence and modes

1

Lluis A. C. Blanco et al., *After Belonging* (New York: Macmillan Publishers, 2016): 9.

2

Voor een uitwerking van deze tendensen, zie sectie ‘We Are Here,’ 75-102.

1

Lluis A. C. Blanco et al., *After Belonging* (New York: Macmillan Publishers, 2016): 9.

2

For an elaboration of these trends, see section ‘We Are Here,’ 75-102.

sociaal-economische en politieke kaders van de plaatsen en ruimtes van de hedendaagse stad. Specifiek manifesteert de groeiende hoeveelheid mensen die zich in een permanente staat van flux bevindt zich ruimtelijk in onze hedendaagse verblijfsruimten en verblijfs-modi: aan de ene kant de miljoenen mensen die tijdelijk verblijven in de hotelkamers van toeristisch zwaarbeladen wereldsteden als een vorm van vrijheid en entertainment van de 'wereldburger' - wat gepaard gaat met de sociaal-ruimtelijke uitholling van de stad - aan de andere kant de honderdduizenden ontheemden die vluchtend over diezelfde territoria trekken in een poging de flux tot stilstand te laten komen. Eveneens getekend door tijdelijkheid loopt deze zoektocht echter niet vaak uit op vrijheid maar, in tegenstelling, op vormen van ontbering; uitsluitingspraktijken als de internering van ontheemden.

Om een aanzet te doen tot het heroverwegen en her-articuleren van de objecten, ruimtes en territoria van deze regimes richt dit essay zich op de geopolitieke spanningen en architectonische verwickelingen die schuilgaan achter hedendaagse uitsluitingspraktijken - met name het detentiecentrum en andere vormen van tijdelijke opvang voor ontheemden.

De vraag die in dit essay wordt gesteld is tweeledig. Allereerst wordt bevraagd hoe rechteloosheid als menselijke conditie tot stand komt en hoe dit zich manifesteert op het niveau van de mens, om vervolgens te reflecteren op de ruimtelijke manifestaties van rechteloosheid op de schaal van de stad.

Om te begrijpen hoe dergelijke omstandigheden tot stand komen zet dit essay de politieke theorie van Hannah Arendt³ in relatie tot het filosofische werk van Giorgio Agamben⁴ en Michel Foucault;⁵ drie auteurs die ieder eigen ankerpunten bieden binnen deze thematiek en waarbij verschillende standpunten in wederzijdse uitwisseling perspectief bieden. Zo biedt Arendt handvatten voor het definiëren van de positie van de rechteloze mens binnen de 'menseheid' door het concept van het

3
Hannah Arendt,
"The Decline of the
Nation-State and the
End of the Rights
of Man," in *The
Origins of
Totalitarianism* (New
York: The World
Publishing Company
(1962): 267-302.

4
Giorgio Agamben,
State of Exception
(Chicago: University
of Chicago Press
(2008); *Homo Sacer*
(Palo Alto: Stanford
University Press,
1998).

5
Michel Foucault,
"Panopticism," in
Discipline and Punish
(New York: Penguin
Random House,
1975): 195-230.

Het Recht op de Menseheid *The Right to Humanity*

61

of residence: on the one hand, the millions of people who temporarily stay in the hotel rooms of tourist-heavy global cities as a form of freedom and entertainment for the 'global citizen' - which goes hand in hand with the sociospatial erosion of the city; on the other hand, the hundreds of thousands of displaced people who migrate across those same territories in an attempt to bring the flux to a halt. Also marked by temporality, however, this search does not often end in freedom but, on the contrary, in forms of deprivation; exclusionary practices such as the internment of displaced persons.

In order to initiate a rethinking and re-articulation of the objects, spaces and territories of these regimes, this essay focuses on the geopolitical tensions and architectural entanglements that lie behind contemporary exclusionary practices - particularly the detention centre and other forms of temporary

accommodation for displaced persons.

The question posed in this essay is twofold. First, it questions how disenfranchisement as a human condition comes about and manifests itself at the level of the individual, and then it reflects on the spatial manifestations of disenfranchisement at the scale of the city.

In order to understand how such conditions come about, this essay sets the political theory of Hannah Arendt³ in relation to the philosophical work of Giorgio Agamben⁴ and Michel Foucault;⁵ three authors who each offer their own anchor points within this theme and in whom different points of view offer perspective in mutual exchange. Arendt, for instance, offers tools for defining the position of the disenfranchised within 'humanity' by interrogating the concept of human rights, Agamben puts forward the idea of the realised state of

3
Hannah Arendt,
"The Decline of the
Nation-State and the
End of the Rights
of Man," in *The
Origins of
Totalitarianism* (New
York: The World
Publishing Company
(1962): 267-302.

4
Giorgio Agamben,
State of Exception
(Chicago: University
of Chicago Press
(2008); *Homo Sacer*
(Palo Alto: Stanford
University Press,
1998).

5
Michel Foucault,
"Panopticism," in
Discipline and Punish
(New York: Penguin
Random House,
1975): 195-230.

6
*Referring first to a
broad concept of social
exclusion and legal
exclusion, the former
of which is elaborated
in this essay. For an
elaboration of legal
exclusion, see section
'We Are Here,'
75-102.*

mensenrecht te ondervragen, legt Agamben de idee van de gerealiseerde uitzonderingstoestand van de moderne natiestaat op tafel en verknoopt Foucault de ruimtes van deze uitzonderingstoestand met het denken over biomacht. Om de bibliografische inzichten in bruikbaarheid en ruimtelijkheid te testen worden de architectonische verwickelingen van een breed begrip van 'uitsluiting'⁶ in een serie kaarten zichtbaar gemaakt als ruimtelijke praktijk, door de liminale ruimtes en modi van verblijf van de ene sociale groep (ongedocumenteerde immigranten) te contrasteren met de bewegingsvrijheid en socio-economische participatie van de andere sociale groep (legale burgers). Hiermee poogt dit essay in te gaan op urgente uitdagingen die relevant zijn voor het architectonische veld en daarbuiten. Daarbij worden de politieke manifestaties rond migratie niet uiteengezet als een geïsoleerde fenomenen en wordt er niet getracht tot antwoorden te komen zonder de oorsprong te bevragen. Dit essay doelt erop de uitdagingen rond migratie in Nederland in hun onlosmakelijke context te situeren om nieuwe wijzen van kennis voor te stellen en bevorderen rond de transformerende relatie van architectuur tot het verblijf, de omsluiting en de stabiliteit van de mens.

Menseheid

Alhoewel de mens in alle onschuld wordt geboren lijkt in deze wereld de abstracte naaktheid van het menszijn niets heiligs.⁷ Het ontvluchten van territoria waar het menselijk bestaan wordt vermoedelijk door oorlog, natuurrampen of sociale uitsluiting luidt voor tienduizenden mensen per jaar de advent in van de transitie naar een nieuw bestaan;⁸ een beweging die eerder ontstaat uit noodzaak dan verlangen. Zo lijkt ieder politiek conflict en iedere natuurramp haast onvermijdelijk een nieuwe categorie toe te voegen aan een ontheemde bevolking; een sociale groep die, eenmaal de landsgrens over, buiten het domein van de wet leeft, buiten het

Het Recht op de Menseheid *The Right to Humanity*

62

exception of the modern nation-state, and Foucault intertwines the spaces of this state of exception with thinking about bio-power. In order to test the bibliographic insights in usability and spatiality, the architectural entanglements of a broad notion of 'exclusion'⁶ are made visible as spatial practices in a series of maps, by contrasting the liminal spaces and modes of residence of one social group (undocumented immigrants) with the freedom of movement and socio-economic participation of another social group (legal citizens). In doing so, this essay attempts to address urgent challenges relevant to the architectural field and beyond. In doing so, it does not expose the political manifestations surrounding migration as isolated phenomena and does not attempt to provide answers without questioning their origins. This essay aims to situate the challenges around migration in the Netherlands in their

inseparable contexts in order to propose and promote new ways of knowing about the transformative relationship of architecture to human residence, enclosure and stability.

Humanity

Although man is born in all innocence, in this world the abstract nakedness of being human seems nothing sacred.⁷ Fleeing from territories where human existence is made difficult by war, natural disasters or social exclusion heralds for tens of thousands of people each year the advent of the transition to a new existence;⁸ a movement born of necessity rather than desire. Each political conflict and each natural disaster seems almost inevitably to add a new category to a displaced population; a social group that, once it has crossed the national border, lives outside the realm of the law, outside the right to protection.⁹ This human being is undergo-

6
Doelend allereerst op een breed begrip van sociale uitsluiting en juridische uitsluiting, de eerste waarvan in dit essay wordt uitgewerkt. Voor een uitwerking van juridische uitsluiting, zie sectie 'We Are Here,' 75-102.

7
Zo suggereert Agamben de pijnlijke scheiding die de politieke organisatie van de menseheid impliceert tussen 'bare life' (het naakte leven, het lichaam) en 'political life,' (het politieke wezen, de burger). Giorgio Agamben, *Homo Sacer* (Palo Alto: Stanford University Press, 1998).

8
Ieder jaar transitioneren naar schatting ruim een miljoen mensen van een bestaan als legale burger naar ontheemding. "Figures at a Glance," UNHCR, bezocht 16 juni 2021, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.

"Expressing oneself is part of being human. To be deprived of a voice is to be told you are not a participant in society; ultimately it is a denial of humanity."





recht op bescherming.⁹ Deze mens ondergaat een kwetsbare transitie zonder ankerpunten of zekerheden, uitwijkend naar territoria die bescherming kunnen bieden in de hoop op openheid en de mogelijkheid tot integratie.

Alhoewel deze belofte de drijfveer is achter moed en doorzettingsvermogen - nodig voor het afleggen van een tocht van duizenden kilometers - leren politiek-historische ontwikkelingen rond immigratie ons dat dit beeld van een wereld van openheid, gelijkheid en inclusiviteit voor velen een illusie blijkt.¹⁰ Politiek-historische ontwikkelingen van deze territoria getuigen eerder van een koel mechanisme dat opereert op homogeniteit, beheersbaarheid en determinatie.

Politiek theoreticus Hannah Arendt (1962) betoogt dat ontheemding niets nieuws in het geheugen van de geschiedenis - gedwongen verplaatsingen van individuen of hele bevolkingsgroepen als gevolg van politiek conflict of klimaat lijkt over duizenden jaren haast een alledaagse gebeurtenis.¹¹ Wat echter niet eerder voorkwam is de onmogelijkheid voor deze ontheemde individuen om een nieuwe plaats op de aarde te vinden om een eigen gemeenschap te kunnen stichten. Niet zozeer een kwestie van overpopulatie of een gebrek aan ruimte, maar eerder een kwestie van politieke organisatie.

Arendt reflecteert in de nasleep van de Tweede Wereldoorlog op de grootschalige ontheemding die op dat moment in Europa voor het eerst tot een crisis leidde. Ze stelt dat de overheden vanaf het begin hadden besloten dat er twee oplossingen waren voor het probleem van een 'onwettige' bevolking: repatriatie of naturalisatie;¹² oftewel uitzetting of asiël. De eerste bleek al snel onhaalbaar, aangezien er geen land was waar deze mensen naartoe konden worden uitgezet: niemand die hen accepteerde. Het tweede concept begon als het inwilligen van uitzonderingsgevallen, mensen die buiten hun macht op een onbekend territorium zouden zijn

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

64

ing a fragile transition with no anchor points or certainties, escaping to territories that can offer protection in the hope of openness and the possibility of integration.

Although this promise is the driving force behind courage and perseverance - necessary to cover a journey of thousands of kilometres - political-historical developments around immigration teach us that this image of a world of openness, equality and inclusiveness turns out to be an illusion for many.¹⁰ Political-historical developments of these territories rather testify to a cool mechanism that operates on homogeneity, controllability and determination.

Political theorist Hannah Arendt (1962) argues that displacement is nothing new in the memory of history - forced displacement of individuals or entire populations as a result of political conflict or climate seems almost an everyday occurrence

over thousands of years.¹¹ What has not happened before, however, is the impossibility for these displaced individuals to find a new place on earth to establish their own community. It is not so much a question of overpopulation or lack of space, but rather a question of political organisation.

In the aftermath of the Second World War, Arendt reflects on the large-scale displacement that first led to a crisis in Europe at that time. She argues that governments had decided from the outset that there were two solutions to the problem of an 'illegal' population: repatriation or naturalisation;¹² or deportation or asylum. The first soon proved unfeasible, as there was no country to which these people could be deported: no one would accept them. The second concept started out as granting exceptional cases, people who would have been driven into unknown territory during

9

Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company (1962): 294.

10

Ibid., 279.

11

Ibid., 293.

12

Ibid., 281.

7

Agamben thus suggests the painful separation that the political organisation of humanity implies between 'bare life' (the naked life, the body) and 'political life,' (the political being, the citizen). Giorgio Agamben, *Homo Sacer* (Palo Alto: Stanford University Press, 1998).

9

Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company (1962): 294.

8

It is estimated that over a million people transition from an existence as legal citizens to displacement every year. "Figures at a Glance," UNHCR, accessed 16 June 2021, <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html>.

9

Hannah Arendt,

"The Decline of the

Nation-State and the

End of the Rights of

Man," in *The Origins*

of *Totalitarianism*

(New York: The

World Publishing

Company (1962): 294.

10

Ibid., 279.

11

Ibid., 293.

12

Ibid., 281.

gedreven tijdens de oorlog. Het hele proces liep echter stuk toen het een kwestie werd van massale naturalisatieaanvragen. In plaats van dat overheden voorkwamen dat de 'onuitzetbare' ontheemden werden uitgezet, werd deze groep als buitenwettigen volledig overgeleverd aan de politie. Arendt stelt dat iedere discussie rond deze crisis binnen de politiek in feite rond dezelfde vraag draaide: "hoe kunnen we de vluchteling weer uitzetbaar maken?"¹³

Het blijft onvermijdelijk ook hedendaagse gebaren van ontmoediging en ontbering¹⁴ in dit licht te zien, daarmee gebaren van openheid en integratie overschaduwend met de onmenselijke sporen die het geregeerde beleid achterlaat bij gemiddeld 64% ontheemden met een afgewezen asielaanvraag. Wat boven alles blijkt uit het geheugen van ruim een halve eeuw aan grootschalige ontheemding is dat niemand de overheden lijkt te kunnen verplichten onuitzetbare ontheemden te beschermen.

In deze pijnlijke geopolitieke spanningen zien mensenrechtenorganisaties als het Human Rights Council van de UN (UNHRC) potentie in het strijden voor het recht dat ieder mens heeft op allereerst onderdak, voedsel en kleding, maar daarnaast ook economische en sociale bescherming als kwetsbare groep vatbaar voor exploitatie. Zo betoogt Stans Goudsmit van de UNHCR "De overheid is verantwoordelijk voor het beschermen en waarborgen van de mensenrechten van mensen die in Nederland verblijven - en als er schendingen optreden, hebben ze deze verantwoordelijkheid blijkbaar niet vervuld."¹⁵ Deze stelling tekent echter de aard van liefdadigheid, dat zich als problematisch ontvouwt wanneer de overheden dergelijke niet-bindende adviezen omzeilen door 'voorlopig nog niks te doen'.¹⁶ Hoe belangrijk de rol van NGO's en supportgroepen ook is, in de inspanningen van voorvechters van het mensenrecht komt aan het licht hoe deze pogingen tot gelijkheid en inclusiviteit in een verlamdende ironie naast de situatie van rechteloze ontheemden zelf liggen. De paradox dat bij uitstek de

13
Ibid., 284.

14
Lorenzo Tondo, "Nearly 900,000 asylum seekers living in limbo in EU, figures show," *The Guardian*, 25 augustus, 2019: <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/25/asylum-seekers-limbo-eu-countries>.

15
Syfra van de Loo et al. *Documentary Outlawed: Rejected Refugees and Human Rights*. Utrecht: Utrecht University, 2018.

16
Zo deelt Goudsmit in de documentaire 'Outlawed' hoe in Nederland alleen onuitzetbare ontheemde vrouwen en kinderen beschermd, ondanks de sterke aanbevelingen van de Europese Commissie om alle ongedocumenteerden op Nederlandse grond op te vangen. Door verdragen te ondertekenen die overwegend leiden tot het ontmoedigen van deze mensen probeert de overheid er onderuit te komen, zo stelt Goudsmit. Ibid.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

65

the war beyond their control. However, the whole process broke down when it became a matter of mass naturalisation applications. Instead of governments preventing the expulsion of the 'undeportable' displaced persons, this group was completely at the mercy of the police as illegals. Arendt argues that every discussion of this crisis in politics revolved around the same question: 'how can we make the refugee deportable again?'¹³

It remains inevitable to also see contemporary gestures of discouragement and deprivation¹⁴ in this light, thus overshadowing gestures of openness and integration with the inhumane traces left by the regulated policy for an average of 64% of displaced people with rejected asylum claims. What emerges above all from the memory of more than half a century of large-scale displacement is that no one seems to be able to oblige governments to protect IDPs.

In these painful geopolitical tensions, human rights organisations like the UN Human Rights Council (UNHRC) see potential in fighting for the right of every human being to first and foremost shelter, food and clothing, but also economic and social protection as a vulnerable group susceptible to exploitation. For example, Stans Goudsmit of the UNHCR argues, "The government is responsible for protecting and safeguarding the human rights of people residing in the Netherlands - and when violations occur, they apparently have not fulfilled this responsibility."¹⁵ However, this statement is indicative of the nature of charity, which unfolds as problematic when governments circumvent such non-binding advice by "doing nothing for the time being."¹⁶ As important as the role of NGOs and support groups is, the efforts of human rights defenders reveal how these attempts at equality and inclusiveness lie

13
Ibid., 284.

14
Lorenzo Tondo, "Nearly 900,000 asylum seekers living in limbo in EU, figures show," *The Guardian*, 25 August, 2019: <https://www.theguardian.com/world/2019/aug/25/asylum-seekers-limbo-eu-countries>.

15
Syfra van de Loo et al. *Documentary Outlawed: Rejected Refugees and Human Rights*. Utrecht: Utrecht University, 2018.

16
For example, in the documentary 'Outlawed', Goudsmit shares how the Netherlands only protects deportable displaced women and children, despite the European Commission's strong recommendations to receive all undocumented migrants on Dutch soil. By signing treaties that predominantly discourage these people, the government tries to get out of it, according to Goudsmit. Ibid.

rechteloze ontheemde (de uitgeprocedeerde asielzoeker) geen beroep kan doen op mensenrechten toont de illusie van het fundamentele mensenrecht, dat alleen kan worden genoten door de burger zelf.¹⁷ Rechteloze ontheemden leven voort op liefdadigheid en niet op recht; geen wet die de naties kan verplichten hen te voeden.¹⁸ Er is geen wet die de rechtelozen beschrijft - rechtelozen zijn de letterlijke 'outlaws' op een territorium. Terwijl het betoog van mensenrechtenorganisaties luidt dat er nu meer dan ooit voor het fundamentele mensenrecht opgekomen moet worden lijkt niemand te weten welke rechten ontheemden werkelijk zijn verloren; wat precies hun deelname aan de mensheid definiëerde en hoe de advent van hun transitie naar een nieuw bestaan leidde tot hun verstoten van deze definities. Zoals Arendt ironisch stelt is het alleen in een volledig georganiseerde mensheid mogelijk dat het verlies van een huis en politieke status gelijk staat aan het verstoten uit de algehele mensheid.¹⁹

Arendt (1962) stelt dat de fundamentele ontbering van mensenrechten zich boven alles manifesteert in het ontnemen van een plaats in de wereld.²⁰ Een plaats die meningen betekenisvol maakt; een plaats waar acties iets teweeg brengen. Ze betoogt dat dit fundamentele mensenrecht sterk verschilt van het burgerrecht dat zich bekommert om vrijheid en gelijkheid. Zo verschaft binnen het marginale bestaan van rechteloze ontheemden bewegingsvrijheid ze geen recht op verblijf en is hun vrijheid van meningsuiting niets waard: niets wat ze denken doet er toch toe, want de vrijheden die ze zichzelf verschaffen zijn buitenwettig. Het fundamentele recht van de mens gaat volgens Arendt niet over het recht op vrijheid, maar over het recht op actie; niet het recht om te denken wat je wil, maar het recht op een mening die ertoe doet - dat 'handelen en een deel van de lotsbestemming een consistent geheel maakt'.²¹ In die zin heeft de crimineel nog meer bestaansrecht dan de rechteloze ontheemde: door een misdaad te plegen beïnvloedt de crimineel zijn eigen lotsbestemming.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

66



17
Zie figuur op pagina 63, waar de bewegingsvrijheid en bewoning van de legale burger in de stad in contrast wordt gebracht met de verdrukte positie van de rechteloze ontheemde, die nergens werkelijk woont.

18
Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company, 1962): 296.

19
Ibid., 297.

20
Ibid., 296.

21
Ibid., 296.

De veroudering van het mensenrecht bespelend concludeert Arendt, zelf 20 jaar staatloos geweest:

*“the right to have rights, or the right of every individual to belong to humanity, should be guaranteed by humanity itself. It is by no means certain whether this is possible.”*²²

22
Ibid., 298.

Ze stelt dat vanaf het moment dat zij die in het mensenrecht beweerden te geloven - doelend op de soevereine staat - voor het eerst werden geconfronteerd met mensen die daadwerkelijk alle kwaliteiten en relaties van het menszijn hadden verloren, behalve dat ze nog mens waren, het concept van het mensenrecht brak.²³ Juist de figuur die deze mensenrechten meer dan enig ander had moeten belichamen - namelijk de vluchteling - markeerde zo de radicale crisis van het concept. In haar boek ‘The Origins of Totalitarianism’ legt Arendt zelfs bloot hoe met de opkomst van grootschalige migratie in de jaren ‘50 deze crisis de kern van de natiestaat schond. Ze stelt:

*“de eeuwenoude, heilige geschiedenis van het recht op asiel, dat vanaf de oudheid zowel de vluchteling als het toevluchtsoord beschermde tegen situaties waarin mensen buiten hun macht tot een vogelvrij bestaan werden gedwongen, als internationaal symbool van de rechten van de mens werd vernietigd met de komst van honderdduizenden ontheemden.”*²⁴

23
Ibid., 299.

24
Ibid., 280.

Arendt’s formulering van de titel van dit hoofdstuk, ‘The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man’, laat geen twijfel bestaan over de onlosmakelijke verbinding van het lot van de rechten van de mens en het lot van de moderne natiestaat: het afnemen van de rechten van de

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

67

in crippling irony beside the situation of disenfranchised IDPs themselves. The paradox that par excellence the disenfranchised displaced person (the failed asylum seeker) has no recourse to human rights reveals the illusion of the fundamental human right, which can only be enjoyed by the citizen himself.¹⁷ Disenfranchised displaced persons live on charity and not on law; no law can oblige nations to feed them.¹⁸ There is no law that describes the disenfranchised - the disenfranchised are the literal 'outlaws' in a territory. While human rights organisations argue that now more than ever the fundamental human right must be defended, no one seems to know what rights displaced persons have really lost; what exactly defined their participation in humanity, and how the advent of their transition to a new existence led to their being rejected from these definitions. As Arendt ironically states, it is only

in a fully organised humanity that the loss of one's home and political status equals one's outcast from overall humanity.¹⁹ Arendt (1962) argues that the fundamental deprivation of human rights manifests itself above all in the deprivation of a place in the world.²⁰ A place that makes opinions meaningful; a place where actions make something happen. She argues that this fundamental human right is very different from the civil right that is concerned with freedom and equality. For example, within the marginal existence of disenfranchised displaced persons, freedom of movement does not grant them the right to stay, and their freedom of expression is worth nothing; nothing they think matters anyway, because the freedoms they grant themselves are illegitimate. According to Arendt, the fundamental human right is not about the right to freedom, but about the right to action;

not the right to think what you want, but the right to an opinion that matters - that 'makes action and part of destiny a consistent whole.'²¹ In this sense, the criminal has even more of a right to exist than the disenfranchised: by committing a crime, the criminal influences his own destiny. Playing on the obsolescence of the human right, Arendt, herself stateless for 20 years, concludes:

"the right to have rights, or the right of every individual to belong to humanity, should be guaranteed by humanity itself. It is by no means certain whether this is possible." ²²

She argues that from the moment those who claimed to believe in the human right - by which she means the sovereign state - were

mens impliceerde de veroudering van de natiestaat.

De Italiaanse filosoof Giorgio Agamben treedt in Arendt’s voetsporen in zijn stelling dat mensenrechten niet universeel blijken te zijn, maar in feite alleen door burgers genoten kunnen worden.²⁵ Doordat in het eerste artikel van de mensenrechtenverklaring ‘geboorte’ samenvalt met ‘burgerschap’, zo stelt hij, blijft er geen ruimte in de moderne natiestaat voor het simpelweg mens zijn, simpelweg te leven; het meest elementaire karakter van ieder bestaan. Arendt:

*“This mere existence, that is, all that which is mysteriously given us by birth and which includes the shape of our bodies and the talents of our minds, can be adequately dealt with only by the unpredictable hazards of friendship and sympathy, or by the great and incalculable grace of love, which says with Augustine, "Volo ut sis (I want you to be)," without being able to give any particular reason for such supreme and unsurpassable affirmation.”*²⁶

Deze elementaire opvatting van leven, de bevestiging van het leven als zijnde een elementaire karaktereigenschap die de mens tot de medemens verhoudt, is volgens Agamben geabsorbeerd in abstracte variabelen als ‘samenleving,’ ‘wet’ of ‘burger.’²⁷ Hij vergelijkt de ambiguïteit die besloten ligt in de twee vormen van leven - het levende wezen (het lichaam) en het politieke wezen (de burger) - met de 'Homo Sacer,' de heilige vogelvrij verklaarde, een figuur in het oude Romeinse recht.²⁸ Wanneer iemand een misdaad had gepleegd kon hij verbannen worden van de maatschappij, waarmee hij al zijn burgerlijk recht verloor. Alhoewel de wet niet langer van toepassing was op iemand die als Homo Sacer werd beschouwd bleef deze in de ban van de wet in de vorm van zijn uitsluiting, ofwel, de mogelijkheid om

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

68

confronted for the first time with people who had actually lost all the qualities and relations of being human except for being human, the concept of the human right broke down.²³ The very figure who should have embodied these human rights more than any other - namely the refugee - thus marked the radical crisis of the concept. In her book 'The Origins of Totalitarianism', Arendt even exposes how with the rise of large-scale migration in the 1950s, this crisis violated the very core of the nation-state. She states:

"the ancient, sacred history of the right to asylum, which from ancient times protected both the refugee and the refuge from situations in which people beyond their control were forced into an outlawed existence, as an international symbol of human

rights was destroyed with the arrival of hundreds of thousands of displaced persons."²⁴

Arendt's formulation of the title of this chapter, 'The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man', leaves no doubt about the inextricable link between the fate of human rights and the fate of the modern nation-state: the decline of human rights implied the obsolescence of the nation-state. The Italian philosopher Giorgio Agamben follows in Arendt's footsteps in arguing that human rights do not appear to be universal, but can in fact only be enjoyed by citizens.²⁵ The coincidence of 'birth' and 'citizenship' in the first article of the human rights declaration, he argues, leaves no room in the modern nation-state for simply being human, simply living; the most elementary nature of any existence. Arendt:

25
Giorgio Agamben, *De soevereine macht en het naakte leven* (Amsterdam: Boom/Parrèsia, 2002): 129.

26
Deze passage nam Arendt overigens 1 op 1 over van een brief van Martin Heidegger aan Arendt in 1925, getiteld "Amo: volo ut sis." (I love you: I want you to be). Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company (1962): 301.

27
Giorgio Agamben, *Homo Sacer* (Palo Alto: Stanford University Press, 1998).

28
Heilig omdat hij niet geofferd kon worden in rituele ceremonies. Ibid.

17
See figure on page 63, where the freedom of movement and habitation of the legal citizen in the city is contrasted with the oppressed position of the disenfranchised displaced person, who does not actually live anywhere.

18
Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company, 1962): 296.

19
Ibid., 297.

20
Ibid., 296.

21
Ibid., 296.

22
Ibid., 298.

23
Ibid., 299.

24
Ibid., 280.

25
Giorgio Agamben, *The Sovereign Power and the Bare Life* (Amsterdam: Boom/Parrèsia, 2002): 129.

te worden gedood. Agamben stelt dat het hedendaagse mensenrecht niet in staat blijkt de afstand te overbruggen tussen het naakte leven, het simpelweg levende wezen, en het burgerschap, het politieke wezen. Soevereiniteit wordt daarin opgevat als de macht die bepaalt wat of wie wordt opgenomen in het politieke lichaam, zo stelt Agamben in een later werk.²⁹ Het feit dat de uitsluiting van wat buiten het politieke lichaam moet blijven tegelijkertijd een bron is van wat de samenstelling van dit politieke lichaam is wijst erop dat de uitzondering de norm beschrijft. Deze uitzonderings structuur is daarmee van de oudheid tot de hedendaagse politiek essentieel voor het kernconcept van soevereiniteit.³⁰

Net als de Homo Sacer blijven de mensen wier juridische status nog niet volledig is opgelost - de individuen en groepen in het proces van assimilatie of naturalisatie die niet door de rechten van de samenleving worden vertegenwoordigd zoals ongedocumenteerde immigranten - volgens Agamben juist dóór het mensenrecht, dat ze niet kan worden toegekend, verborgen. Net als in de Romeinse tijd, waar de Homo Sacer onder geen enkele omstandigheid in de stad van de burgers kon komen, laat staan leven, wordt de ongedocumenteerde immigrant van vandaag verdreven naar de marges, de holtes van de samenleving, ver weg van het zicht van de gemiddelde stadsbewoner. Zonder toegang tot collectieve goederen en diensten van de samenleving (zoals veiligheid, zorg, onderwijs en werk) leidt deze groep een bestaan in de marges van de samenleving.

In 'State of Exception' bouwt Agamben zijn argument van de uitzonderingstoestand verder uit door te stellen dat "in plaats van een ruimte te laten tussen de wet en het leven, de ruimte waar menselijk handelen mogelijk is, de ruimte die vroeger politiek vormde [nonnormatieve ruimte], de wet zichzelf in de uitzondering staat heeft besmet. Alleen menselijk handelen is in staat om de relatie tussen geweld en wet te doorbreken."³¹ Door de uitzonderingen te interneren in kampen, cellen, gekkenhuizen en andere ruimtelijke vormen van uitsluiting

29

Giorgio Agamben, *State of Exception* (Chicago: The University of Chicago Press, 2005), 3-4.

30

Noemenswaardig is echter hoe het introduceren van de 'Homo Sacer' als concept in de hedendaagse samenleving als generaliserend heeft geleid tot veel misverstanden. Beschrijft deze figuur immers niet ook het bestaan van criminelen, homo's, verstandelijk gehandicapten, krakers, feministen, werklozen, bedelaars, daklozen en verslaafden; allen groepen wier bestaan gemarginaliseerd wordt? Het punt waarop de Homo Sacer en de rechteloze ontheemde zich onderscheiden echter is hun bestaan binnen én buiten de wet: het wettelijk vastleggen van hun uitsluiting.

31

Giorgio Agamben, *State of Exception* (Chicago: The University of Chicago Press, 2005), 4.

wordt het voor de mensheid binnen de uitzondering staat steeds moeilijker om tegen de staat op te treden. Zo kan een individu niet alleen worden beroofd van zijn burgerschap maar ook, in het verlengde van Arendt's argument, van iedere mogelijke vorm van agentschap over het leven.

Discipline

Politieke praktijken die het biologische leven van de mens centraal stellen en proberen te beïnvloeden, te beschermen en te sturen is volgens de Franse filosoof Michel Foucault te begrijpen als een vorm van 'biomacht' - het controleren van de lichamen op een territorium.³² Waar deze vorm van controle over bevolkingsgroepen zich in andere tijden uitte in geweld tegen het lichaam, zoals foltering of doodstraf, gebruikt de moderne staat volgens Foucault de wetenschap om het leven juist in stand te houden en te reguleren. Gegrond in de crisis van de pest, een besmettelijke ziekte die in het volk wanorde veroorzaakte, ontstond volgens Foucault een politieke droom: met de strikte scheiding van mensen ontstond de mogelijkheid van een regulering die tot in de kleinste details van het alledaagse leven doordrong.³³ De analyse van elk individu - zijn 'ware' plaats, zijn 'ware' lichaam en zijn 'ware' ziekte - bood toegang tot de bepaling wat hem kenmerkt, wat hem toebehoort en wat er met hem gebeurt.

*"Als de melaatse een aanleiding was voor rituelen van afzondering, heeft de pest geleid tot disciplinaire projecten: (...) het politieke correlatief van wanorde, van menging, is disciplinaire macht."*³⁴

Eenzijds werden de zieken gevangen gezet binnen nauwgezette, tactische scheidingen die toelieten de melaatse in zijn afzondering van de zuivere gemeenschap te surveilleren op een gemarkeerde plek. Anderzijds de

32

Michel Foucault, "Security, territory, population," in *Lectures at the Collège de France 1977-1978*. (New York: Picador, 2009).

33

Michel Foucault, "Panopticism," in *Discipline and Punish* (New York: Penguin Random House, 1975): 195-230.

34

Ibid., 211.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

69

"This mere existence, that is, all that which is mysteriously given us by birth and which includes the shape of our bodies and the talents of our minds, can be adequately dealt with only by the unpredictable hazards of friendship and sympathy, or by the great and incalculable grace of love, which says with Augustine, 'Volo ut sis (I want you to be),' without being able to give any particular reason for such supreme and unsurpassable affirmation."²⁶

This elementary conception of life, the affirmation of life as an elementary character trait that relates man to his fellow man, has, according to Agamben, been absorbed into

*abstract variables such as 'society,' 'law' or 'citizen.'*²⁷ *He compares the ambiguity inherent in the two forms of life - the living being (the body) and the political being (the citizen) - with the 'Homo Sacer,' the holy outlaw, a figure in ancient Roman law.*²⁸ *When someone had committed a crime he could be banished from society, thus losing all his civil rights. Although the law no longer applied to someone considered Homo Sacer, they remained under the spell of the law in the form of their exclusion, that is, the possibility of being killed. Agamben argues that contemporary human law appears unable to bridge the distance between naked life, the simply living being, and citizenship, the political being. Sovereignty is conceived therein as the power that determines what or who is included in the political body, Agamben argues in a later work.*²⁹ *The fact that the exclusion of what is to remain outside the political body is at the*

26

Incidentally, Arendt copied this passage 1 to 1 from a letter by Martin Heidegger to Arendt in 1925, entitled "Amo: volo ut sis." (I love you: I want you to be). Hannah Arendt, "The Decline of the Nation-State and the End of the Rights of Man," in *The Origins of Totalitarianism* (New York: The World Publishing Company (1962): 301.

27

Giorgio Agamben, *Homo Sacer* (Palo Alto: Stanford University Press, 1998).

28

Sacred because he could not be sacrificed in ritual ceremonies. Ibid.

29

Giorgio Agamben, *State of Exception* (Chicago: The University of Chicago Press, 2005), 3-4.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

70



gesurveilleerde stad, waar segmentaties als het verplicht thuis blijven een gedisciplineerde samenleving van analyse vormden. Twee manieren om macht op mensen uit te oefenen: analytische segmentatie om gevallen te markeren en vervolgens hun afzondering vanuit de motivatie om de relaties tussen mensen te beheersen en hun gevaarlijke vermengingen te voorkomen.³⁵

De constante scheiding tussen het normale en het abnormale uit zich op een manier ook in de hedendaagse maatschappij in de context van buitenwettige individuen. In diezelfde twee vormen van disciplinaire macht: enerzijds het uitsluitingsmechanisme van afzondering - vreemdelingendetentie - en anderzijds het segmentatie mechanisme - Landelijke Vreemdelingen Voorziening.³⁶ Internering ver buiten de stad om de uitzondering op de norm af te zonderen, te scheiden van, en te verbergen voor de burger alvorens uitzetting; de segmentatie van rechteloze mensen als een methode van analytische distributie - een procedure van individualisering om gevallen van uitsluiting te markeren. Zo lijkt dat het bestaan van instellingen voor het meten, controleren en corrigeren van het abnormale in de hedendaagse stad op een manier de disciplinaire mechanismen in werking brengt die de angst voor de pest veroorzaakten.³⁷

Interstitiële ruimte

De vergaarde perspectieven geven ons kennis over een deel van het ontstaan en bestaan van een verzameling ruimtelijke instrumenten, alsook een bevolkingsgroep met een verdrukte positie in de westerse maatschappij. Als manifestaties van politieke keuzes voorzien het detentiecentrum en de landelijke vreemdelingen voorziening als ruimtelijke instrumenten de omgeving van deze verdrukte groep van een vorm van discipline en bepalen zo een deel van de verblijfs modus van een grootschalige beweging. De onoverzienbare impact van massamigratie op de bestaande norm van de

35
Ibid., 197.

36
Zie figuur op pagina 72. Voor een verdere uitwerking en ruimtelijke omschrijving van deze disciplinaire mechanismen, zie sectie 'Rechteloosheid in kaart brengen,' 103-118.

37
Ook Agamben betoogt dat de hedendaagse internering van vluchtelingen in verband kan worden begrepen als een vorm en uiting van biomacht - het surveilleren en controleren van de lichamen op een territorium. Hij brengt dit zelfs verder in relatie tot de concentratiekampen van de Tweede Wereldoorlog. Giorgio Agamben, "Beyond Human Rights: A Potential Politics," in P. Virno, en M. Hardt (Eds.), *Radical Thought in Italy: A Potential Politics* Mineapolis: University of Minnesota Press, 1996): 159-165.

westerse maatschappij heeft zo een plaats in de stad verworven die een deel van de uitzondering absorbeert in een poging die norm te consolideren en beschermen. Een institutionalisering en normativering van het 'andere' in plaatsen die het fenomeen van uitsluiting op kleine schaal verbergen, onder de radar houden, en op grotere schaal ontkennen.

De grens conditie van en rond ontheemden blijkt hierin een geprivilegieerde test grond voor het ondervragen van de politieke en disciplinaire implicaties van architectuur, evenals de manieren waarop architectuur bijdraagt aan het omsluiten of verdelen van populaties.³⁸ De interstitiële ruimte tussen de wet en het lichaam - staatloosheid, protest, transgressie, taboe - wordt zo systematisch beheerst, genormatiseerd en gesitueerd in de hedendaagse stad. Een ruimtelijke praktijk die de transitionele conditie van de rechteloze ontheemde niet toestaat een duurzame band op te bouwen met een notie van verblijven, maar zich laat kenmerken door een notie van liminaliteit; ruimtes die een bepaalde onzekerheid, wachten en tijdsloosheid uitstralen.³⁹

Deze observaties vragen op een kleine schaal om het architectonisch tegengaan van liminale ruimte, waarvoor nader gespecificeerd zou moeten worden in welke mate materialiteit, vorm, programma en context hiertoe agentschap hebben. Op een grotere schaal vragen de observaties om het denken over het innemen van ruimtes en het toelaten van condities die de gevestigde norm bevragen - ruimtes die ontstaan vanuit een onderkenning dat er altijd een interstitiële ruimte, een grensgebied zal bestaan waarin de norm bevestigd wordt. Niet vanuit een anarchistisch overvallen van de kernprincipes van de moderne natiestaat, maar vanuit het recht op een mening die ertoe doet. Het recht op actie dat de rechteloze ontheemde werkelijk is ontnomen en dat de mens een plaats binnen de mensheid verschaft. Ruimte die de notie van de 'illegale mens' als classificerende politieke expressie, verstoten van de norm, bevraagt.

38
Lluis A. C. Blanco et al., *After Belonging* (New York: Macmillan Publishers, 2016): 19.

39
Zie sectie 'Liminale Ruimte,' 39-44.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

same time a source of what the composition of this political body is indicates that the exception describes the norm. This structure of exception is thus essential to the core concept of sovereignty from antiquity to contemporary politics.³⁰

Like the Homo Sacer, those whose legal status is not yet fully resolved - the individuals and groups in the process of assimilation or naturalisation who are not represented by the rights of society, such as undocumented immigrants - remain, according to Agamben, hidden precisely because of the human right that cannot be granted to them. Just as in Roman times, when the Homo Sacer could not under any circumstances enter, let alone live in, the city of the citizens, today's undocumented immigrant is driven to the margins, the hollows of society, far from the view of the average city dweller. Without access to the collective goods and

services of society (such as security, care, education and work), this group leads an existence on the margins of society.

In 'State of Exception', Agamben expands his argument of the state of exception by stating that 'instead of leaving a space between the law and life, the space where human action is possible, the space that used to be political [nonnormative space], the law has contaminated itself in the state of exception. Only human action is able to break the relation between violence and law.'³¹ By internment the exceptions in camps, cells, madhouses and other spatial forms of exclusion, it becomes increasingly difficult for humanity within the state of exception to act against the state. Thus an individual can be deprived not only of citizenship but also, in line with Arendt's argument, of any possible agency over life.

30
It is worth noting, however, how introducing the 'Homo Sacer' as a concept into contemporary society has led to many misunderstandings. After all, does this figure not also describe the existence of criminals, gays, the mentally handicapped, squatters, feminists, the unemployed, beggars, the homeless and addicts; all groups whose existence is marginalised? The point where the Homo Sacer and the disenfranchised differ, however, is in their existence both within and outside the law: in the legal enshrinement of their exclusion.

31
Giorgio Agamben, *State of Exception* (Chicago: The University of Chicago Press, 2005), 4.

Het Recht op de Mensheid The Right to Humanity

Discipline

Political practices that place human biological life at the centre and attempt to influence, protect and direct it can be understood, according to the French philosopher Michel Foucault, as a form of 'biomight' - the control of bodies in a territory.³² Whereas in other times this form of control over populations manifested itself in violence against the body, such as torture or capital punishment, according to Foucault the modern state uses science precisely to maintain and regulate life. Grounded in the crisis of the plague, a contagious disease that caused disorder in the people, a political dream emerged, according to Foucault: with the strict separation of people came the possibility of a regulation that penetrated into the smallest details of everyday life.³³ The analysis of each individual - his 'true' place, his 'true' body and his 'true' disease - offered

access to determining what characterises him, what belongs to him and what happens to him.

"If the leper gave rise to rituals of seclusion, the plague gave rise to disciplinary projects: (...) the political correlative of disorder, of mixing, is disciplinary power."³⁴

On the one hand, the sick were imprisoned within meticulous, tactical divisions that allowed the leper to be surveilled in his isolation from the pure community at a marked spot. On the other hand, the guarded city, where segmentations such as the obligation to stay at home formed a disciplined society of analysis. Two ways of exerting power over people: analytical segmentation to mark cases and then their segregation from the

32
Michel Foucault, "Security, territory, population," in Lectures at the Collège de France 1977-1978. (New York: Picador, 2009).

33
Michel Foucault, "Panopticism," in Discipline and Punish (New York: Penguin Random House, 1975): 195-230.

34
Ibid., 211.

71

72

Door onzichtbaarheid te doorbreken, door een plaats in te nemen *binnen* de stad, verweven met de stad, tussen formaliteit en informaliteit in. Niet een formele ruimte die de invloed van de mens op zijn omgeving vooraf bepaald, determineert, maar een formeel gebaar dat de informele, onvoorspelbare en mens-eigen invulling van deze ruimte als heterogeen openlaat om van daaruit een gesprek aan te gaan over de positie van de verdrukte mens in het eigen leven, het leven in de stad en het leven in de maatschappij.

*motivation to control relationships between people and prevent their dangerous mixing.*³⁵

The constant separation of the normal from the abnormal is also expressed in a way in contemporary society in the context of extra-legal individuals. In the same two forms of disciplinary power: on the one hand, the exclusion mechanism of isolation - foreigner detention - and on the other, the segmentation mechanism - National Foreigner Provision.³⁶ Internment far outside the city in order to segregate, separate and hide the exception to the norm from the citizen before deportation; the segmentation of disenfranchised people as a method of analytical distribution - a procedure of individualisation to mark cases of exclusion. Thus, it seems that the existence of institutions for measuring, controlling and correcting the abnormal in the contemporary city in a way triggers the disciplinary mechanisms that caused the fear of the plague.³⁷

Interstitial Space

The collected perspectives give us knowledge about a part of the creation and existence of a set of spatial instruments as well as a population group with an oppressed position in Western society. As manifestations of political choices, the detention centre and the national aliens facility, as spatial instruments, provide the environment of this oppressed group with a form of discipline and thus determine part of the mode of stay of a large-scale movement. The incalculable impact of mass migration on the existing norm of Western society has thus acquired a place in the city that absorbs part of the exception in an attempt to consolidate and protect that norm. An institutionalisation and normativisation of the 'other' in places that hide the phenomenon of exclusion on a small scale, keep it under the radar, and deny it on a larger scale.

The boundary condition of and around displaced people appears here to be a privileged test ground for interrogating the political and disciplinary implications

of architecture, as well as the ways in which architecture contributes to enclosing or dividing populations.³⁸ The interstitial space between the law and the body - statelessness, protest, transgression, taboo - is thus systematically controlled, normalised and situated in the contemporary city. A spatial practice that does not allow the transitional condition of the disenfranchised to build a lasting bond with a notion of residence, but is characterised by a notion of liminality; spaces that radiate a certain uncertainty, waiting and timelessness.³⁹

On a small scale, these observations call for the architectural countering of liminal space, which would require further specification of the extent to which materiality, form, programme and context have agency in this regard. On a larger scale, the observations call for thinking about the occupation of spaces and the admission of conditions that question the established norm - spaces that emerge from a recognition that there will always be an interstitial space, a borderland in which the norm is questioned. Not from an anarchic assault on the core principles of the modern nation-state, but from the right to an opinion that matters. The right to action that was truly taken away from the disenfranchised and that gives man a place within humanity. A space that questions the notion of the 'illegal human' as a classifying political expression, outcast from the norm. By breaking through invisibility, by taking a place within the city, interwoven with the city, between formality and informality. Not a formal space that pre-determines man's influence on his environment, but a formal gesture that leaves open the informal, unpredictable and man-made interpretation of this space as heterogeneous in order to enter into a conversation on the position of the oppressed man in his own life, in life in the city and in society.

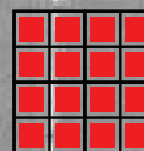
35
Ibid., 197.

36
See figure on page 72. For a further elaboration and spatial description of these disciplinary mechanisms, see section 'Mapping lawlessness,' 103-118.

37
Agamben also argues that the contemporary internment of refugees can be understood in context as a form and expression of bio-power - the surveillance and control of bodies in a territory. He even takes this further in relation to the concentration camps of the Second World War. Giorgio Agamben, "Beyond Human Rights: A Potential Politics," in P. Virno, and M. Hardt (Eds.), *Radical Thought in Italy: A Potential Politics*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996): 159-165.

38
Lluís A. C. Blanco et al, *After Belonging* (New York: Macmillan Publishers, 2016): 19.

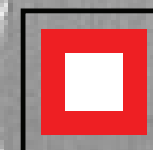
39
See section 'Liminal Space,' 39-44.



SEGMENTATION

lvv

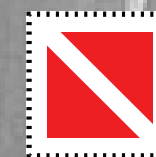
*distribute and isolate;
individualistic, bureaucratic control*



EXCLUSION

detention

*seperating; mass oppression,
mass surveillance*



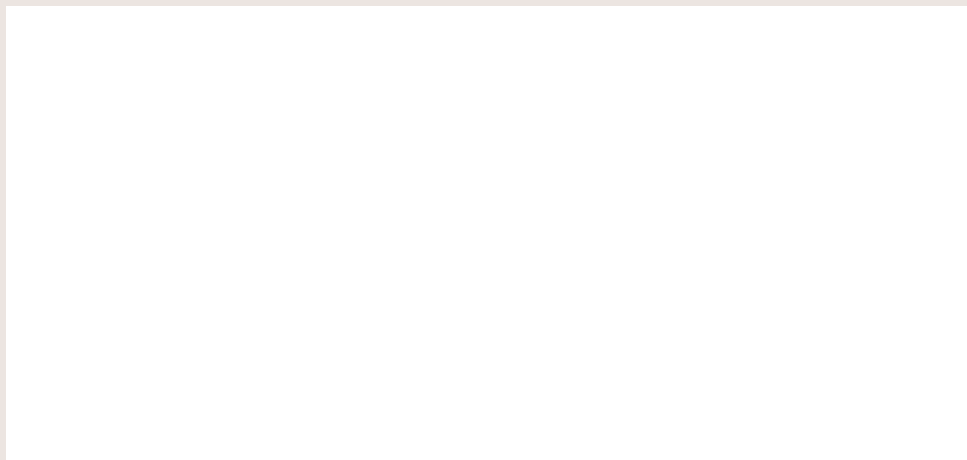
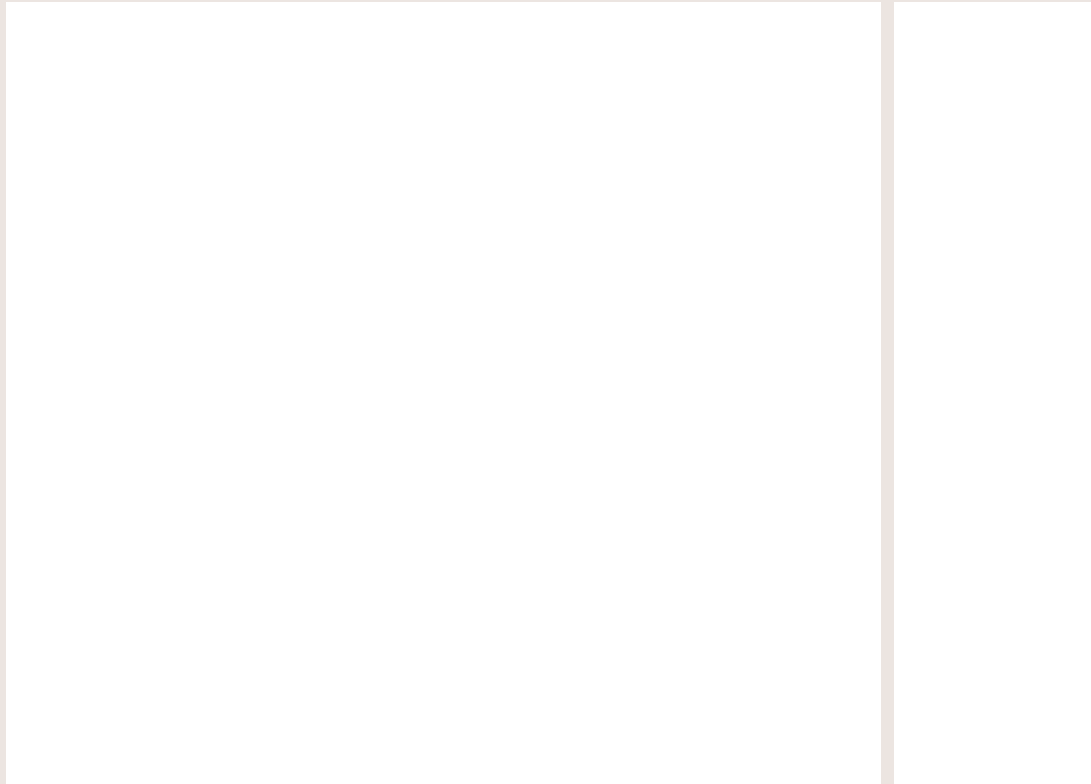
TRANSGRESSION

squats

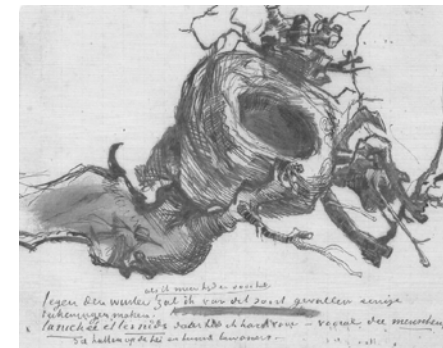
*unite and collaborate;
survive, transgress*

'We Are Here' / 'We Are Here'

Case-study: Actie in de Stedelijke Tussenruimtes / Action on the Urban Interstices



media [textual] [visual]
purpose specificity
keywords immigration law, undocumented immigrants, squatting, We Are Here.
date 16.06.2021
words 3058



76



Pepijn Determann, 2021. *Assemblage of Demonstrations in Amsterdam*. Digital collage.

'We Are Here'

Actie in de Stedelijke Tussenruimtes rightlessness in Amsterdam, 2012-2020.

Om de ontwikkelingen van rechteloosheid in Nederland te begrijpen wordt hier op verschillende schaalniveaus politiek, etnisch en juridisch uiteengezet hoe ontheemden in rechteloosheid terechtkomen. Het doel is hier niet direct het bekritisieren van beleid, verantwoordelijkheden en politiek handelen, maar eerder een doelgroep op descriptieve wijze in hun onlosmakelijke context te plaatsen. Alhoewel de ongedocumenteerde immigrant niet bestaat zonder gaten in het politieke beleid is hier het doel enerzijds te begrijpen hoe die beleids gaten tot stand komen, en anderzijds hoe deze zich manifesteren in de beweging en het handelen van ongedocumenteerde immigranten in Amsterdam.

Op basis van kennis uit interviews, krantenartikelen, statistiek en documentaire wordt allereerst de strekking van het huidige beleid op tafel gelegd. Vervolgens wordt het bestaan van een groep ongedocumenteerde immigranten in Amsterdam toegelicht, om tot slot de huidige stand van zaken van deze groep binnen het beleid en de stad te formuleren. Statistieken fungeren daarbinnen als het objectiverende middel van deze uiteenzetting, waar interviews, krantenartikelen en documentaires toestaan de opvattingen en receptie in de maatschappij te toetsen. Daarmee tracht deze uiteenzetting als aanknopingspunt te functioneren voor het denken over de toekomst van zowel de situatie van rechteloosheid, als ook deze specifieke groep ongedocumenteerde immigranten.

'We Are Here'

78

We Are Here
Action in the Urban Interstices
Rightlessness in Amsterdam, 2012-2020.

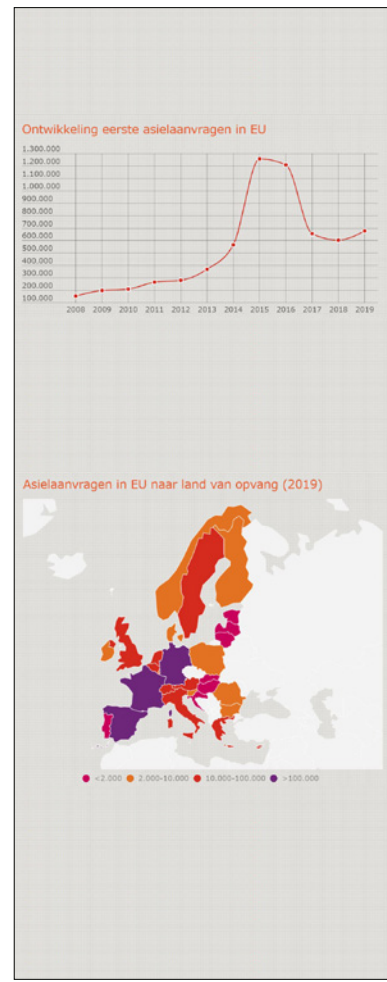
In order to understand the developments of rightlessness in the Netherlands, this project explains at different scales how displaced people end up in rightlessness; politically, ethnically and legally. The aim here is not directly to criticise policies, responsibilities and political actions, but rather to descriptively place a target group in their indissoluble context. Although the undocumented immigrant does not exist without gaps in political policy, the aim here is on the one hand to understand how these policy gaps come about, and on the other hand how they manifest themselves in the movement and actions of undocumented immigrants in Amsterdam.

Based on knowledge gained from interviews, newspaper articles, statistics and

documentaries, the scope of current policy is first examined. Then, the existence of a group of undocumented immigrants in Amsterdam is explained, to finally formulate the current state of affairs of this group within the policy and the city. Statistics serve as the objectifying tool of this account, where interviews, newspaper articles and documentaries allow us to test the opinions and reception in society. In doing so, this paper tries to function as a starting point for thinking about the future of both the situation of lawlessness and this specific group of undocumented immigrants.

The legal vacuum

After the historic peak of 1,257,190 asylum applications in the year 2015,¹ Europe seems to have woken up to the need for a bold vision to deal with this 'crisis'. As a central theme in the political debate, outspoken political choices have



1 See Figure 1, page 78.

Figuur 1 (boven) & figuur 2 (onder), Vluchtelingenwerk Nederland, 19 februari 2021. Bron: EuroStat, EASO Unhcr.

Het legale vacuüm

Na de historische piek van 1.257.190 asielaanvragen in het jaar 2015¹ lijkt Europa wakker geschud om een doortastende visie op tafel te leggen die deze 'crisis' het hoofd kan bieden. Als een centraal thema in het politieke debat hebben uitgesproken politieke keuzes een verrijkende invloed gehad, van de Europese politiek tot op de schaal van de regionale politiek. Zo lijkt ieder land en iedere gemeente daarbinnen eigen opvattingen, voorstellen en keuzes aan te dragen waarmee ieder land tot een eigen instrumentarium komt in de vorm van wetten, opvangcentra, mate van publieke transparantie en sociaal-culturele resonantie.

De verhouding van toelatingen en afwijzingen van asielaanvragen is zo in ieder land verschillend.² Waar Duitsland en Frankrijk bij elkaar ruim 40% van de aanvragen in 2019 opvingen, vroegen in Nederland dat jaar 22.540 ontheemden asiel aan; minder dan 4% van de Europese stroom. In Duitsland werd daarvan 45% toegelaten, in Nederland 37%, in Frankrijk 24% en in Italië 19%. In combinatie met de cijfers van de hoeveelheid asielaanvragen per land neemt Nederland in deze telling 2,3% van de totale groep asielzoekers in Europa aan. Savannah Koolen, oprichter van de organisatie 'Here to Support,' legt in een interview uit hoe de afgelopen 15 tot 20 jaar het overheidsbeleid in Nederland steeds strikter is geworden rondom asielaanvragen en vluchtelingen; niet alleen het beleid dat gaat over wie wordt toegelaten, maar ook wat er gebeurt wanneer iemand uitgeprocedeerd raakt.³

Afhankelijk van de conditie van het land van herkomst en de beweegredenen van de ontheemde wordt over een periode van twee tot 78 weken een uitspraak gedaan over het asielverzoek.⁴ Daarvan worden gemiddeld 63% van de aanvragen in Nederland afgewezen, waarna de ontheemde is 'uitgeprocedeerd' en wordt verzocht vrijwillig te vertrekken.

Er zijn echter meerdere beleidsstukken die vrijwillig vertrek

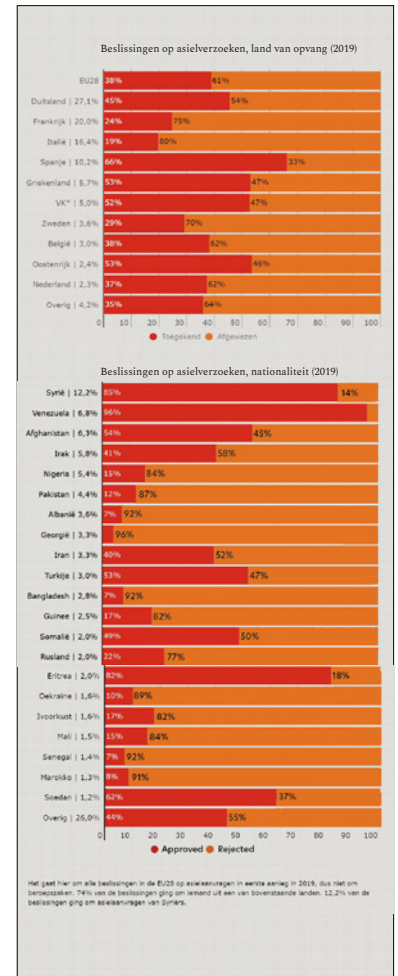
| | |
|--|---|
| 1 | 6 |
| Zie figuur 1, pagina 78. | Ibid. |
| 2 | 7 |
| Zie figuur 3. | Ilona Eveleens, "Vrede is er wel in Zuid-Soedan, op papier, maar hoop nog niet," <i>Trouw</i> , 1 mei, 2020. |
| 3 | 8 |
| Savannah Koolen, interview door auteur, 2020. | Zie figuur 5. |
| 4 | 9 |
| "Wachttijden voorafgaand aan asielprocedure," VluchtelingenWerk Nederland, geraadpleegd op 30 maart 2021, shorturl.at/uzjSX . | Zie artikel "Passagiers opgepakt wegens uitzetting vluchteling," sectie 'Transdisciplinaire Expositie,' 33-36. |
| 5 | 10 |
| Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., <i>Documentary Outlawed</i> . Utrecht: Utrecht University, 2018. | "Nieuws: 2019," Wij Zijn Hier, geraadpleegd op 30 maart 2021, http://wijzijnhier.org/2019/ . |

compliceren,⁵ waarmee een asiel uitspraak in twijfel getrokken kan worden. Zo bepaalt de overheid welke landen officieel in politiek conflict of oorlog verkeren, om zo gewicht te kunnen geven aan een asielaanvraag. Waar Syrië sinds 2011 als oorlogsgebied is bestempeld - waarmee Syrische ontheemden vrij snel een verblijfsvergunning krijgen - worden de aanvragen van Soedanese ontheemden vaak in twijfel getrokken.⁶ Sinds 2011 is Zuid-Soedan weliswaar onafhankelijk (na een 50 jaar durend conflict tussen Noord- en Zuid-Soedan), maar daaropvolgend brak een etnisch conflict uit en lijkt het getekende vredesakkoord van de nationale eenheid slechts een sluier over tierende corruptie en extreme armoede in het zuiden.⁷ Op puur bureaucratische termen wijst Nederland ieder jaar tientallen Soedanezen af⁸ (38% van de totale aanvragen van Soedanezen), in sommige gevallen gevolgd door gedwongen uitzetting.⁹ De consequenties van deze gedwongen uitzettingen zijn vaak slecht te overzien, maar hebben in zekere gevallen aantoonbaar een slechte afloop.¹⁰

Naast ontheemden - politieke vluchtelingen of klimaat vluchtelingen - worden veel frequenter sociale vluchtelingen en economische vluchtelingen asiel ontzegd doordat de gevaren van bijvoorbeeld extreme armoede of vervolging om seksuele voorkeur worden onderschat.

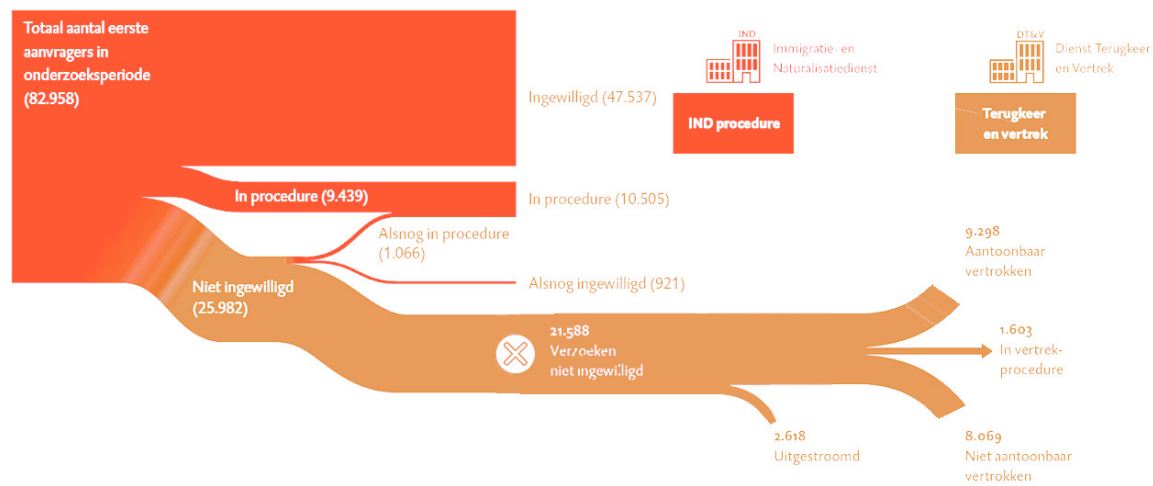
Naast niet-erkende onuitzetbaarheid van uitgeprocedeerden is ook de Dublin-claim een complicatie voor vrijwillig vertrek; in het leven geroepen om asielzoekers aan te wijzen op één land, dat als enige verantwoordelijkheid heeft voor het behandelen van het verzoek.¹¹ Zogenaamde Dublinclaimanten moeten na afwijzing 18 maanden wachten voor ze in een ander land aanvraag kunnen doen - tijd die ze zonder documenten op Europese grond slijten in rechteloosheid.

Meer dan de helft van de uitgeprocedeerden vertrekt niet aantoonbaar uit Nederland.¹² Deze groep van ruim 7.000



'We Are Here'

79



'Asielzoeker'

'Ongedocumenteerde Immigrant'

Figuur 3: Ontwikkeling asielaanvragen 2014-2016. Bron: Algemene Rekenkamer, 2018. Eigen bewerking.

'We Are Here'

80

had a far-reaching impact, from European politics to the scale of regional politics. Thus, each country and each municipality within it seems to offer its own views, proposals and choices with which each country arrives at its own set of instruments in the form of laws, reception centres, degree of public transparency and socio-cultural resonance.

The ratio of admissions and rejections of asylum applications is thus different in each country.² Where Germany and France together received more than 40% of the applications in 2019, in the Netherlands 22,540 displaced persons applied for asylum that year; less than 4% of the European flow. Of these, 45% were admitted in Germany, 37% in the Netherlands, 24% in France and 19% in Italy. In combination with the figures of the number of asylum applications per country, in this count the Netherlands accepts 2.3% of the total group of asylum seek-

ers in Europe. Savannah Koolen, founder of the organisation 'Here to Support,' explains in an interview how, over the past 15 to 20 years, government policy in the Netherlands has become increasingly strict around asylum applications and refugees; not only the policy that deals with who is admitted, but also what happens when someone exhausts all legal remedies.³

Depending on the condition of the country of origin and the motives of the displaced person, a decision is made on the asylum application in a period of two to 78 weeks.⁴ Of these, on average 63% of the applications in the Netherlands are rejected, after which the displaced person has 'exhausted all legal remedies' and is asked to leave voluntarily.

However, there are several policies that complicate voluntary departure,⁵ which may call an asylum decision into

4

"Waiting times prior to asylum procedure," VluchtelingenWerk Nederland, accessed 30 March 2021, shorturl.at/uzjSX.

2
See figure 3.

3
Savannah Koolen, interview by author, 2020.

5
Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018.

Figuur 4: beslissingen op asielverzoeken, land van opvang (2019) (boven) & figuur 5: beslissingen op asielverzoeken, nationaliteit (2019) (onder), Vluchtelingenwerk Nederland, 19 februari 2021. Bron: EuroStat, EASO Unhcr.

uitgeprocedeerden per jaar verdwijnt zonder documenten, rechteloos onder de radar - zo onzichtbaar mogelijk, om niet te worden gedepoteerd. Het is om deze reden onbekend hoeveel ongedocumenteerden in Nederland verblijven, maar schattingen gaan naar 10.000 tot 30.000 alleen in Amsterdam.¹³ Een groot deel daarvan is al meer dan 10 jaar in Amsterdam en werkt zonder papieren in de bouw, als schoonmaker of in de horeca, zonder rechten en daarmee gevoelig voor uitbuiting. Anderen proberen opnieuw asiel aan te vragen met nieuwe bewijsstukken; bewijzen over hun onuitzetsbaarheid; dat hun land van herkomst niet alleen onveilig is, maar dat het land van herkomst ook verklaart dat de ontheemde er niet meer welkom is.¹⁴

De 'buitenschuldvergunning' die hiervoor als bewijsstuk nodig is wordt echter maar zelden afgegeven. Zo stelt Pieter Bogaers, advocaat immigratierecht, dat er een enorme bewijslast op rust en tegelijk bijna de enige manier is om een tweede, vijfde of tiende asielaanvraag te laten slagen. Hij vertelt:

*"When you can show that your country does not want to help organize your return, and this is not your fault, the Netherlands will grant you a residence permit. But how can you prove your country of origin will not take you back? It is extremely difficult to do so - actually, I do not know a single land that wants to cooperate. Twenty out of thousands of people per year who are denied residency manage to do so. Not even a drop in the ocean."*¹⁵

Zoals Koolen suggereerde is niet alleen het beleid nauw, ook wat er gebeurt met uitgeprocedeerden die in Nederland verblijven, wachtend op hun legale procedure of niet wetend wat te doen, wordt steeds verder

'We Are Here'

81

question. For example, the government determines which countries are officially in political conflict or war in order to give weight to an asylum request. Whereas Syria has been declared a war zone since 2011 - which means that Syrian displaced persons can be granted a residence permit relatively quickly - the applications of Sudanese displaced persons are often questioned.⁶ Although South Sudan has been independent since 2011 (after a 50-year conflict between North and South Sudan), an ethnic conflict subsequently broke out and the signed peace agreement of national unity seems to be just a veil over rampant corruption and extreme poverty in the South.⁷ In purely bureaucratic terms, the Netherlands rejects dozens of Sudanese nationals each year.⁸ (38% of the total applications by Sudanese nationals), in some cases followed by forced deportation.⁹ The consequences of these forced deporta-

tions are often difficult to assess, but in some cases demonstrably have a bad outcome.¹⁰

Besides displaced persons - political refugees or climate refugees - social refugees and economic refugees are much more frequently denied asylum because the dangers of, for example, extreme poverty or persecution for sexual preference are underestimated.

In addition to the unrecognised non-refoulement of asylum seekers, the Dublin claim is also a complication for voluntary departure; it was created to point asylum seekers towards one country, which has sole responsibility for dealing with the application.¹¹ So-called Dublin claimants must wait 18 months after being rejected before they can apply in another country - time that they spend undocumented on European soil in lawlessness.

More than half of the people

11

"Dublin (Verdrag) en Dublinverordening voor asielerzoekers," Amnesty International, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/ckuMS.

12

Zie figuur 3, pagina 79.

13

Deze schatting deelde de Ombudsman Arre Zuurmond in de paneldiscussie 'Zwoegen in de Schaduw,' (De Balie Amsterdam, 21 september 2020); <https://vimeo.com/460229150>.

14

Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYl2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

15

Ibid.

6

Ibid.

7

Hlona Eveleens, "Peace is there in South Sudan, on paper, but hope not yet," *Trouw*, May 1, 2020.

8

See figure 5.

9

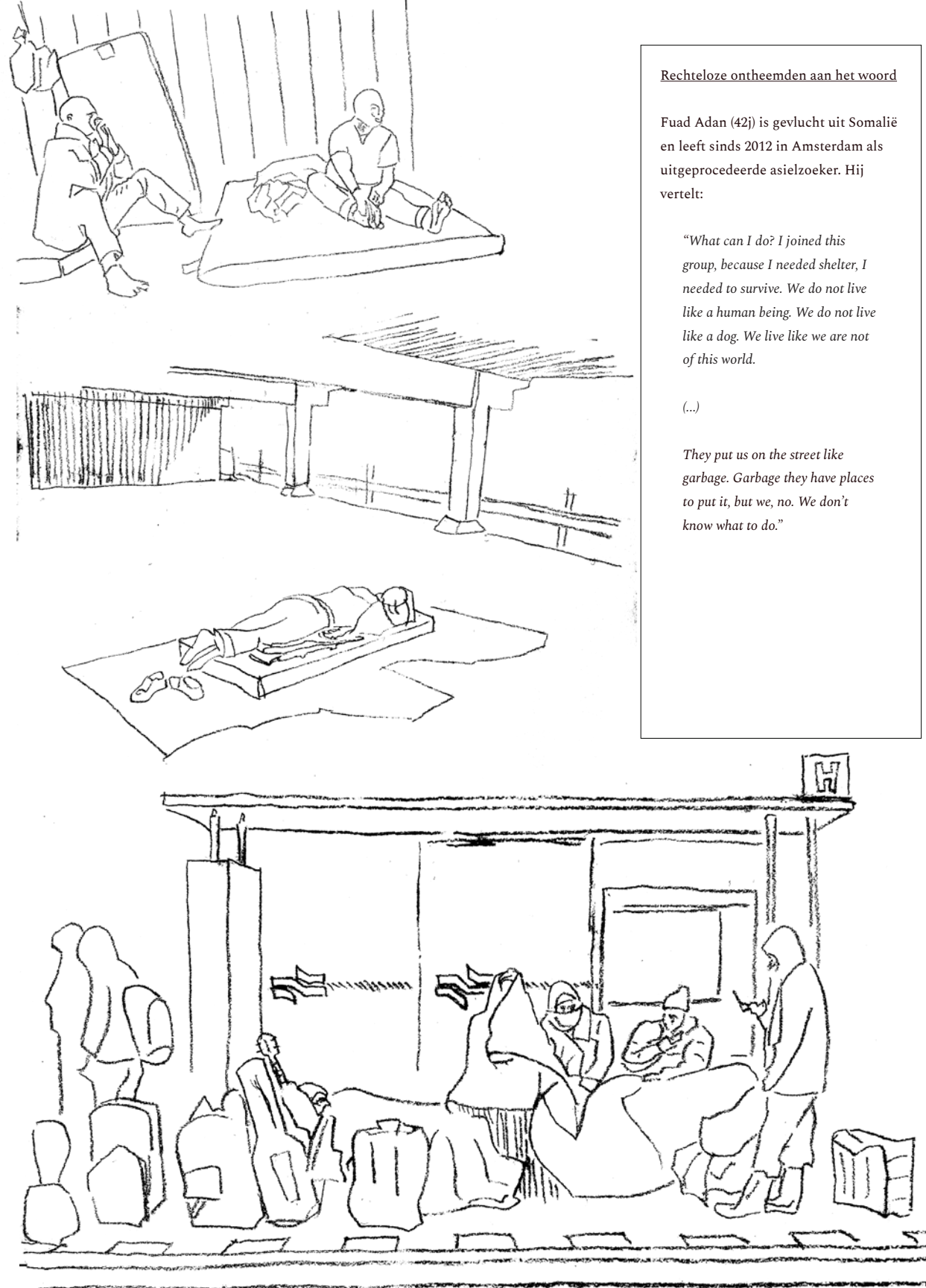
See article "Passengers arrested for deporting refugee," section 'Transdisciplinary Exhibition,' 33-36.

10

"News: 2019," *We Are Here*, accessed March 30, 2021, <http://wijzijnhier.org/2019/>.

11

"Dublin (Convention) and Dublin Regulation for Asylum Claims," Amnesty International, accessed March 30, 2021, shorturl.at/ckuMS.



Rechteloze ontheemden aan het woord

Fuad Adan (42) is gevlucht uit Somalië en leeft sinds 2012 in Amsterdam als uitgeprocedeerde asielerzoeker. Hij vertelt:

"What can I do? I joined this group, because I needed shelter, I needed to survive. We do not live like a human being. We do not live like a dog. We live like we are not of this world."

(...)

They put us on the street like garbage. Garbage they have places to put it, but we, no. We don't know what to do."

aangescherpt. Hun verblijf in Nederland als - in overheidstermen - 'vreemdeling,' 'uitgeprocedeerde' of 'illegale' kent geen rechten zolang er nog geen nieuwe legale procedure loopt, en wordt zolang gedomineerd door ontberingen. Zo betoogt Stans Goudsmit, collegelid van het UNHCR:

"[undocumented immigrants experience] a number of human rights violations. The first is immigration detention. Time after time this group is imprisoned, in order to deport them, but deportation turns out to be impossible. Moreover, this group is excluded from economic and social rights as a result of the Dutch 'koppelingswet.' This means they do not have the right to shelter, food or clothing. As a result these people live an undignified life. Third is the vulnerability of this group, susceptible to exploitation and human trafficking."¹⁶

Er zijn in Nederland sinds 2010 drie detentiecentra voor 'vreemdelingenbewaring.' In Rotterdam en Amsterdam werd een detentiecentrum naast het vliegveld gebouwd, het derde detentiecentrum in Zeist was al langer in gebruik. Vóór 2010 werden uitgeprocedeerden in boten gehouden, niet in 'bewaring', maar bewaakt. Kritiek op de inhumane condities van deze vreemdelingen boten heeft geleid tot de bouw van de drie huidige landelijke detentiecentra. Hierin zijn isoleercellen aangebracht en mag de 'bewaarde vreemdeling' enkele uren per week in de daglicht cel doorbrengen, met licht van boven.¹⁷ Bogaers vertelt dat vreemdelingendetentie betekent:

"...je bent opgesloten zonder perspectief, zonder enig idee hoelang je er moet zitten. Je kunt je niet ontwikkelen, je verliest jaren van je leven. Je kan in detentie worden geplaatst,

'We Are Here'

83

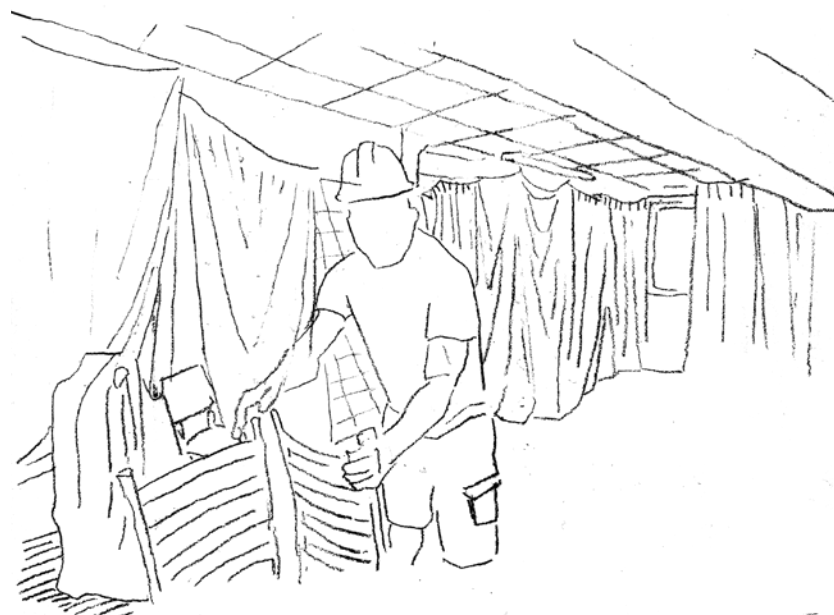
who have exhausted all legal remedies do not demonstrably leave the Netherlands.¹² This group of more than 7,000 people who have exhausted all legal remedies each year disappears without documents, without rights, under the radar - as invisible as possible, in order not to be deported. For this reason it is unknown how many undocumented migrants are in the Netherlands, but estimates are that between 10,000 and 30,000 are in Amsterdam alone.¹³ A large proportion of these have been in Amsterdam for more than 10 years and work without papers in construction, as cleaners or in the hospitality industry, without rights and therefore vulnerable to exploitation. Others try to apply for asylum again with new evidence; evidence of their non-deportability; that their country of origin is not only unsafe, but that the country of origin also states that the displaced person is no longer welcome there.¹⁴

The 'no-fault permit' that is required as evidence is, however, rarely issued. Pieter Bogaers, immigration lawyer, argues that it imposes an enormous burden of proof and at the same time is almost the only way to succeed in a second, fifth or tenth asylum application. He explains:

"When you can show that your country does not want to help organize your return, and this is not your fault, the Netherlands will grant you a residence permit. But how can you prove your country of origin will not take you back? It is extremely difficult to do so - actually, I do not know a single country that wants to cooperate. Twenty out of thousands of people per year who are denied residency man-

16

Stans Goudsmit, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYI2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.



17

Zie sectie 'Transdisciplinaire Expositie,' 17-24.



12

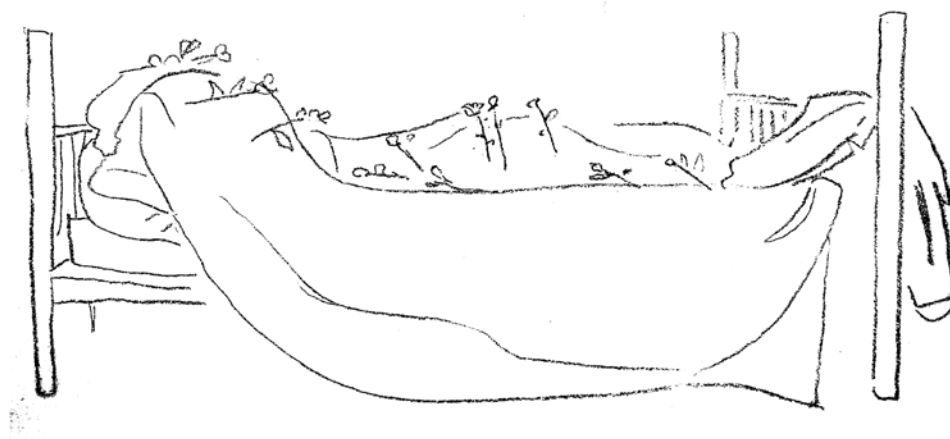
See Figure 3, page 79.

13

Ombudsman Arre Zuurmond shared this estimate in the panel discussion 'Sweating in the Shadows,' (De Balie Amsterdam, 21 September 2020): <https://vimeo.com/460229150>.

14

Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYI2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.



Rechteloze ontheemden aan het woord

De 37 jarige Egyptenaar Al-Karim ontvluchtte zijn geboorteland om niet de gevangenis in te gaan; in 2013 demonstreerde hij tegen het regime van president al-Sisi. Bij aankomst in Nederland werd hij opgesloten in detentie. Hij vertelt later over zijn ervaring: "mijn persoonlijke bezittingen werden afgenomen, ik sliep in een cel en ik mocht slechts voor bepaalde tijd naar de binnenplaats voor frisse lucht", vertelt hij, "Ik wist niet wat er met mij ging gebeuren, niemand heeft me verteld waarom ik daar zat. Ik leefde continu in angst." Soms wenste hij een crimineel te zijn, "dan wist ik tenminste de lengte van mijn straf. Het drijft mensen tot waanzin als ze zoiets niet weten."

en dat kan tegenwoordig voor wel 18 maanden, zonder dat je enig delict hebt gepleegd. En de behandeling die jou dan ten deel valt in bewaring is veel zwaarder dan de gemiddelde gevangene."¹⁸

Na jaren ervaring als immigranten advocaat ziet Bogaers de situatie van rechteloze ontheemden en de consequenties van de ontberingen die zij ervaren van dichtbij. Bogaers:

"What does it mean to be rejected? It is the street. People end up on the street and are expected to survive without resources or assistance at all (er wordt van ze verwacht van de lucht en van de zon te leven). No shelter, no cloths, no medical care, nothing, No right at all. (...) In the end it is about basic human rights that are being denied to people. The right to live, the right to live a normal life, to shelter (dak boven je hoofd), the right to food, medical care, the right to survive."¹⁹

Deze kritische publieke opinie omtrent de gaten in het beleid die toegeven aan het mensonterende leven op de straat, in detentie en zonder recht, leidt in beperkte mate tot bewustzijn over de mentaliteit van de overheid. Koolen stelt:

"...wat de overheid op dit moment doet is een ontmoedigingsbeleid. Ze willen het leven van de vluchteling zo moeilijk mogelijk maken - geen voorzieningen, opsluiten in detentie - (...) zodat ze dan vanzelf terugkeren. Ik denk dat het ontmoedigingsbeleid absoluut niet werkt. Ik denk dat het mensen in zo'n slechte positie brengt dat ze alleen nog maar

'We Are Here'

85

age to do so. Not even a drop in the ocean."¹⁵

As Koolen suggested, it is not only the policy that is tight, but also what happens to those who have exhausted all legal remedies and are staying in the Netherlands, waiting for their legal procedure or not knowing what to do. Their stay in the Netherlands as - in government terms - 'foreigners', 'people who have exhausted all legal remedies' or 'illegal immigrants' has no rights as long as there is no new legal procedure, and is dominated by deprivation. Thus Stans Goudsmit, member of the UNHCR:

"[undocumented immigrants experience] a number of human rights violations. The first is immigration detention. Time after time this group is imprisoned, in

order to deport them, but deportation turns out to be impossible. Moreover, this group is excluded from economic and social rights as a result of the Dutch 'koppelingwet'. This means they do not have the right to shelter, food or clothing. As a result these people live an undignified life. Third is the vulnerability of this group, susceptible to exploitation and human trafficking."¹⁶

Since 2010 there have been three detention centres for 'aliens detention' in the Netherlands. In Rotterdam and Amsterdam a detention centre was built next to the airport; the third detention centre in Zeist had already been in use for some time. Before 2010, deportees were kept in boats, not in 'detention', but guarded. Criticism of the

18

Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYl2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

19

Ibid.

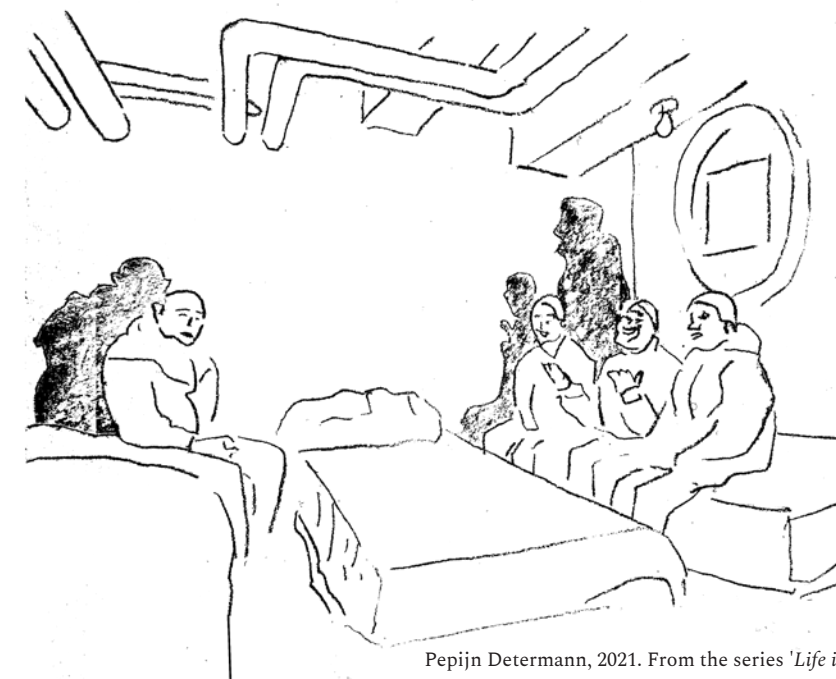


15

Ibid.

16

Stans Goudsmit, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYl2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.



Rechteloze ontheemden aan het woord

Abebe Kahsay Beyene (32j) is een Ethiopische vluchteling in Amsterdam en sinds 2015 uitgeprocedeerd:

"I miss home. Home is a great thing. Like a body and a soul, the soul cannot survive without the body you know. From the ancient times, the people build homes and try to escape from all the difficulties outside. Now I do not have home. I am a street boy. Home is the most important thing there is.

(...)

I cannot do anything. Everything is illegal. I think there are two ways to think about rights. There are human rights and democratic rights. Nobody can take away from somebody their basic human rights. Right of thinking, right of freedom to move. So first we are denied those rights, right of work, right of movement, right of thinking. We cannot even think in a proper way. That is what we lost, the basic things."

aan het overleven zijn en dat ze niet meer na kunnen denken over hun toekomst."²⁰

Simon Betonkoning, adviseur op het gebied van vreemdelingen en discriminatie bij de gemeente Amsterdam, sluit zich bij Koolen aan en stelt:

"I think it is important to note that creating a hostile environment will not work. Withholding people from everything in hope of their voluntary departure will most likely not work."²¹

Waar Betonkoning met name op doelt is dat het probleem van een groeiende populatie van ongedocumenteerden in Nederland met de bestaande aanpak, het ontmoedigingsbeleid, niet wordt verholpen. De pogingen tot afzondering en uitzetting blijken niet te leiden tot hogere cijfers van aantoonbaar uit Nederland vertrokken ongedocumenteerden. Zo leidt het bestaande beleid ten dele tot nieuwe politieke uitdagingen.

Actiegroep 'We Are Here'

De groep 'We Are Here' is een activistisch collectief van uitgeprocedeerde, onuitzetbare asielzoekers in Amsterdam die zich ondanks de begrenzings van een rechteloos bestaan in de hoofdstad vestigen en actief participeren aan het publieke debat.²² De groep bestaat voornamelijk uit jonge jongens (tussen de 18 en 30 jaar oud) uit Eritrea, Somalië, Sudan en Ethiopië. Over de afgelopen acht jaar heeft deze groep, in grootte fluctuerend tussen 40 en 200 mensen en met de hulp van supportgroepen (zoals onder andere 'Here to support,' 'Amsterdak,'

'We Are Here'

87

inhumane conditions of these immigration boats led to the construction of the three current national detention centres. In these, isolation cells have been installed and the 'detained foreign national' is allowed to spend a few hours a week in the daylight cell, with light from above.¹⁷ Bogaers explains that detention of foreign nationals means:

"...you are locked up without any perspective, without any idea how long you have to be there. You cannot develop, you lose years of your life. You can be placed in detention, and that is possible nowadays for up to 18 months, without having committed any crime. And the treatment you receive in detention is much more severe than the average prisoner."¹⁸

After years of experience as an immigrant lawyer, Bogaers sees up close the situation of disenfranchised displaced persons and the consequences of the hardships they experience. Bogaers:

"What does it mean to be rejected? It is the street. People end up on the street and are expected to survive without resources or assistance at all (they are expected to live off the air and the sun). No shelter, no cloths, no medical care, nothing, no right at all. (...) In the end it is about basic human rights that are being denied to people. The right to live, the right to live a normal life, to shelter, the right to food, medical care, the right to survive."¹⁹

20

Savannah Koolen, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYI2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

21

Simon Betonkoning, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYI2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

22

"OVER ONS / ABOUT US:"
Wij Zijn Hier, geraadpleegd op 17 juni, 2021, <https://wijzijnhier.org/who-we-are/>.

17

See section 'Transdisciplinary Exhibition,' 17-24.

18

Pieter Bogaers, in Syfra van de Loo et al., *Documentary Outlawed*. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYI2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

19

Ibid.



Pepijn Determann, 2021. From the series 'Life in the Urban Interstices.' Pencil on tracing paper.

de kerkgemeenschap en de kraakgemeenschap) hun stem laten horen en zichtbaarheid afgedwongen door leegstaande panden te kraken, bewoonbaar te maken en hun aanwezigheid te tonen met spandoeken, protestmarsen en publieke toespraken in en rond Amsterdam.²³ Levend in onvermijdelijke transgressie kiest deze groep ervoor niet onder de radar te blijven en te schuilen, maar integendeel uit te komen voor hun positie in de maatschappij. Ze dwingen hun deelname aan de maatschappij af, niet alleen door hun zichtbaarheid, maar in formele termen ook door de wet waarvan ze zijn uitgesloten te overtreden met kraakacties.²⁴ Ze bewonen zo de grensgebieden van de maatschappij (leegstand), midden in de maatschappij, in de tussenruimten van de hoofdstad tussen legaliteit en illegaliteit, formaliteit en informaliteit, tussen zichtbaarheid en onzichtbaarheid in.²⁵

Desalniettemin kan hun bestaan niet geromantiseerd worden. Zoals te zien is in de beelden en interviews over de bezettingen en het leven van de jongens van 'We Are Here' in Amsterdam op pagina 82, 84, 86 en 88 staat dit bestaan in het teken van stress en onzekerheid: een vorm van geborgenheid, rust en continuïteit blijft veelal uit. De tijdlijn van de beweging van We Are Here,²⁶ gepaard met een kaart die dit traject uitspreidt over het stedelijk weefsel van Amsterdam,²⁷ geeft inzicht in de onzekerheid van de bezette plaatsen en de onrust van het leven dat acht jaar lang van plek naar plek werd geduwd. De figuren reflecteren op meer dan 60 bewoonde plaatsen en de beweging daartussen - iedere plaats geïnitieerd door de kraak en beëindigd door de ontruiming van 6 tot 488 dagen later. Het zijn stuk voor stuk informele nederzettingen, in grote mate zelfgeorganiseerd en gevormd door ruimtelijke improvisatie van bijvoorbeeld scheidingen, matrassen, gordijnen en vaak beperkte voorzieningen. Het comfort van deze plaatsen is dan ook sterk uiteenlopend - in kerken vaak koud en zonder privacy, in parkeergarages

23
"Geschiedenis van Wij Zijn Hier," Wij Zijn Hier, geraadpleegd op 17 juni, 2021, <https://wijzijnhier.org/tijdslijn/geschiedenis-van-wij-zijn-hier/>.

24
Pierpaolo Mudu, and Sutapa Chattopahyay, "Squatting and the undocumented migrants struggle in the Netherlands," in *Migration, Squatting and Radical Autonomy* (London: Routledge, 2016): 275-284.

25
Ibid.

26
Zie sectie 'Rechteloosheid in Kaart Brengen,' 107-108.

27
Ibid., 109-110.

zonder beschutting en met zeer beperkte voorzieningen, in voormalige kantoorpanden of buurthuizen beter indeelbaar maar in conflict met permanentie.²⁸

Op pagina 93-100 is te zien hoe een van de meest succesvolle bezettingen (wat betreft leefbaarheid) in gebruik is genomen met in grote mate geïmproviseerde interventies. Waar bijna alle andere locaties in een illegale sfeer bleven bestaan waardoor ontruiming al snel op de agenda verscheen, werd deze bezetting op de Joan Muyskenweg gelegaliseerd. Met instemming van de eigenaar functioneerde het pand meer dan drie jaar als onderkomen voor twintig ongedocumenteerden met enkele 'artist in residence' ateliers om de vaste kosten van hun bestaan te dekken.²⁹

We Are Here ontstond in 2012 op grond van urgentie en activisme: een grote groep ongedocumenteerden leefde op straat en bouwde met hulporganisatie 'Here to Support' een tentenkamp op in het centrum van Amsterdam.³⁰ Na de ontruiming van dit tentenkamp ontwikkelde de groep manieren om leegstaande panden te kraken, ondersteund door de oudere generatie krakers in Amsterdam, waarmee ze zich zichtbaar konden vestigen in de stad. Het opeisen van deze ruimte als een statement over hun rechteloze bestaan. Uit de ramen hingen spandoeken, mensen werden geïnterviewd en verschenen in de media, toespraken werden gehouden, concerten georganiseerd en langzaamaan kreeg de stad door wat deze groep te vertellen had. Na het verwerven van zichtbaarheid in zes panden over de eerste anderhalf jaar en het groeien van de groep tot meer dan 200 ongedocumenteerden werd de situatie complexer.³¹ Het 'Vluchtkantoor,' gekraakt op 22 oktober 2013, legde door de locatie in het centrum van Amsterdam spanning bij de gemeente en resulteerde behalve in ontruiming tevens in het opsplitsen van de groep.³² Kleinere groepen vonden een tijdelijk onderkomen in kerken, nachtclub gemeenschappen en een deel kreeg opvang van de gemeente aangeboden.

28
Ahmed Aden, interview door auteur, 2020.

29
René Boer, interview door auteur, 2020.

30
Elise Struyck, interview door auteur, 2020.

31
René Boer, interview door auteur, 2020.

32
Savannah Koolen, interview door auteur, 2020.

'We Are Here'

89

This critical public opinion about the holes in the policy that give way to the degrading life on the streets, in detention and without rights, leads to a limited awareness of the government's mentality. Koolen states:

"...what the government is doing at the moment is a disincentive policy. They want to make the refugee's life as difficult as possible - no facilities, locking them up in detention - (...) so that they will then return of their own accord. I think that the policy of dissuasion does not work at all. I think it puts people in such a bad position that they are just surviving and they can't think about their future."²⁰

Simon Betonkoning, advisor on foreigners and discrimination at the municipality of Amsterdam, agrees with Koolen and states:

"I think it is important to note that creating a hostile environment will not work. Withholding people from everything in the hope of their voluntary departure will most likely not work."²¹

What Betonkoning is referring to in particular is that the problem of a growing population of undocumented migrants in the Netherlands is not being solved with the existing approach, the discouragement policy. The attempts at segregation and deportation do not appear to have led to higher numbers of undocumented people demonstrably leaving the Netherlands. Thus, the existing policy partly leads to new political challenges.

21
Simon Betonkoning, in Syfra van de Loo et al., Documentary Outlawed. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYl2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

20
Savannah Koolen, in Syfra van de Loo et al, Documentary Outlawed. Utrecht: Utrecht University, 2018: https://www.youtube.com/watch?v=BLkYl2t-15WM&ab_channel=OutlawedDocu.

'We Are Here'

90

Action group 'We Are Here'
The group 'We Are Here' is an activist collective of asylum seekers in Amsterdam who have exhausted all legal remedies and who have settled in the capital despite the limitations of a lawless existence, and who actively participate in the public debate.²² The group consists mainly of young boys (between 18 and 30 years old) from Eritrea, Somalia, Sudan and Ethiopia. Over the past eight years, this group, fluctuating in size from 40 to 200 people and with the help of support groups (including 'Here to support,' 'Amsterdak,' the church community and the squatter community) has made their voices heard and enforced their visibility by squatting in empty buildings, making them inhabitable and showing their presence with banners, protest marches and public speeches in and around Amsterdam.²³ Living in inevitable transgression, this group chooses not

to stay under the radar and to hide, but on the contrary to speak out for their position in society. They force their participation in society, not only by their visibility, but also, in formal terms, by breaking the law from which they are excluded through squatting.²⁴ They thus inhabit the borderlands of society (vacancy), in the middle of society, in the interstices of the capital between legality and illegality, formality and informality, between visibility and invisibility.²⁵

Nevertheless, their existence cannot be romanticised. As can be seen in the images and interviews about the occupations and the lives of the boys of 'We Are Here' in Amsterdam on pages 82, 84, 86 and 88, this existence is characterised by stress and uncertainty: a form of security, rest and continuity is often absent. The timeline of the movement of We Are Here,²⁶ accompanied by a map that spreads this trajectory across

24
Pierpaolo Mudu, and Sutapa Chattopahyay, "Squatting and the undocumented migrants struggle in the Netherlands," in *Migration, Squatting and Radical Autonomy* (London: Routledge, 2016): 275-284.

22
"ABOUT US:" We Are Here, accessed June 17, 2021, <https://wijzijnhier.org/who-we-are/>.

23
"History of We Are Here," We Are Here, accessed June 17, 2021, <https://wijzijnhier.org/tijdslijn/geschiedenis-van-wij-zijn-hier/>.

25
Ibid.

26
See section 'Mapping lawlessness,' 107-108.

Met het uiteen vallen van de groep werd een nieuw hoofdstuk ingeluid. Een aantal groepen stelden zich open voor steun en bescherming, andere groepen wilden niet vervallen in deze vorm van onzichtbaarheid en verkozen te blijven kraken.³³ Zo splitste het geheel op in verschillende etnische groepen, die in de jaren daarop een eigen traject aflegden. Alhoewel de aandacht van media en gemeente rond de groepen bleef bestaan, werd hun beweging door de stad kleinschaliger en tegen het einde van 2016 voornamelijk gedreven door externe hulp, in plaats van activisme. Sommigen waren van mening dat dit ten goede kwam van de leefbaarheid. Anderen zagen hoe de tekortkomingen van het asielbeleid bleven voortbestaan, het leven in gekraakte plaatsen zwaar, stressvol en onhoudbaar was en pleitten voor het voortzetten van de kritiek op het politieke veld.

Progressie van het legale vacuüm

Sinds 2019 wordt in Nederland een lang bevochten plan voor de opvang van ongedocumenteerden geïmplementeerd.³⁴ In Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Groningen en Amsterdam komen 500 plekken beschikbaar voor ontheemden zonder recht op verblijf, waar zij achttien maanden aanspraak op kunnen maken mits ze aan een bestendige oplossing werken. In deze 'Landelijke Voorziening Vreemdelingen' (LVV) worden ze ondersteund en begeleid door 'organisaties uit de vreemdelingenketen.' Eind 2020 zijn in Amsterdam alle 500 LVV plaatsen beschikbaar, verspreid over twaalf locaties, en staan er slechts 20 mensen op de wachtlijst.³⁵

Vandaag de dag is de groep We Are Here, mede door de totstandkoming van de LVV, volledig uit elkaar gevallen. Tijdens de eerste maanden van de corona crisis, vanaf maart 2020, werden veel van hen die in een parkeergarage bivakkeerden opgevangen door de gemeente in

33

Ibid.

34

"Akkoord over landelijke vreemdelingenvoorzieningen (LVV's)," Rijksoverheid, geraadpleegd op 16 juni, 2021, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/11/29/akkoord-over-landelijke-vreemdelingenvoorzieningen-lv-v%E2%80%99s>.

35

Savannah Koolen, interview door auteur, 2020.

een sporthal in Amsterdam Noord.³⁶ Daarbij ontstond in eerste instantie een vorm van rust en kwamen er gesprekken op gang met advocaten die met name Dublin Claimanten deed beseffen dat ze beter terug naar Italië konden om hun initiële aanvraag verder te doorlopen. Anderen trokken het gebaar van de gemeente in twijfel als een aanzet om de groep opnieuw uit elkaar te drijven en daarmee te verzwakken. Zij verlieten de opvang daarop en kampeerden uit protest in de winter in het Mandelapark. Inmiddels is het grootste deel van de groep dat nog in Nederland bleef opgevangen in de LVV's.³⁷ Alleen de Dublin Claimanten, die geen aanspraak kunnen maken op de LVV, leven nog op straat. Zij worden vaak opgevangen door families.

Koolen deelt haar enthousiasme over de ontwikkeling van de LVV, die de meeste ongedocumenteerden van de straat heeft geholpen. "Het was vijf jaar geleden ondenkbaar dat er ooit een opvang zou komen voor deze jongens."³⁸ Een enorme stap vooruit, maar desalniettemin een 'bureaucratisch dichtgetimmerde plaats,' waar nieuwe problemen opspelen, zo stelt zij. Vaak komt het werken aan een reële oplossing neer op terugkeer. Wanneer terugkeer echter niet mogelijk is, doordat de gevaren voor een persoon in het thuisland niet erkend worden door de Nederlandse overheid, komen deze mensen opnieuw op de straat terecht. Dit keer echter op een veel lastigere manier dan voorheen. Allereerst doordat de grote groep ongedocumenteerden elkaar in de LVV niet meer veel ziet. Contacten gaan verloren doordat de groep is verdeeld over twaalf locaties, maar ook doordat bijvoorbeeld groepsactiviteiten georganiseerd door NGO's alleen kunnen worden bijgewoond met een voorinschrijving. Daarnaast mogen externen niet in de specifieke LVV locatie naar binnen, waardoor met name supportgroepen het oog op de mensen is verloren. Wanneer na achttien maanden de asielaanvraag niet is goedgekeurd, betekent dit dus voor deze mensen opnieuw de straat, maar dit keer zonder

36

Zoë Schaap, interview door auteur, 2020.

37

Savannah Koolen, interview door auteur, 2020.

38

Ibid.

'We Are Here'

91

the urban fabric of Amsterdam,²⁷ provides insight into the uncertainty of the occupied places and the restlessness of life that was pushed from place to place for eight years. The figures reflect on more than 60 occupied places and the movement between them - each initiated by the squatting and ended by the eviction 6 to 488 days later. They are all informal settlements, largely self-organised and formed by spatial improvisation of, for example, partitions, mattresses, curtains and often limited facilities. The comfort of these places therefore varies greatly - in churches often cold and without privacy, in parking garages without shelter and with very limited facilities, in former office buildings or community centres better laid out but in conflict with permanence.²⁸

Pages 93-100 show how one of the most successful occupations (in terms of liveability) was put into use with largely

improvised interventions. Whereas almost all other locations remained in an illegal atmosphere, so that eviction soon appeared on the agenda, this occupation on Joan Muyskenweg was legalized. With the consent of the owner, the building functioned for more than three years as accommodation for twenty undocumented people with several 'artist in residence' studios to cover the fixed costs of their existence.²⁹

We Are Here was founded in 2012 on the basis of urgency and activism: a large group of undocumented migrants were living on the streets and, together with the aid organisation 'Here to Support', built a tent camp in the centre of Amsterdam.³⁰ After the eviction of this tent camp, the group developed ways to squat empty buildings, supported by the older generation of squatters in Amsterdam, with which they could visibly establish themselves in the city.

27

Ibid., 109-110.

29

René Boer, interview by author, 2020.

28

Ahmed Aden, interview by author, 2020.

30

Elise Struyck, interview by author, 2020.

'We Are Here'

92

Claiming this space as a statement about their lawless existence. Banners hung from the windows, people were interviewed and appeared in the media, speeches were made, concerts were organised and slowly the city understood what this group had to say. After gaining visibility in six buildings over the first year and a half, and growing to over 200 undocumented migrants, the situation became more complex.³¹ The 'Vluchtkantoor', squatted on 22 October 2013, created tension with the municipality due to its location in the centre of Amsterdam and resulted in both eviction and splitting up.³² Smaller groups found temporary shelter in churches, nightclub communities and some were offered accommodation by the municipality. With the break-up of the group, a new chapter began. Some groups opened themselves up to support and protection, while others did not want to fall into this form of invisibility and chose to

continue squatting.³³ In this way, the whole group split up into different ethnic groups, which in the following years went their separate ways. Although media and municipal attention around the groups continued, their movement through the city became smaller in scale and by the end of 2016 was driven mainly by external help, rather than activism. Some believed that this benefited liveability. Others saw how the shortcomings of asylum policy persisted, life in squatted places was tough, stressful and untenable, and argued for continued criticism in the political arena.

Progression of the legal vacuum

Since 2019, a long-fought plan for the reception of undocumented migrants has been implemented in the Netherlands.³⁴ In Rotterdam, Utrecht, Eindhoven, Groningen and Amsterdam, 500 places will be made available for displaced persons without the

33

Ibid.

34

"Agreement on National Aliens Facilities (LVVs)," Central Government, accessed 16 June, 2021, <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2018/11/29/akkoord-over-landelijke-vreemdelingenvoorzieningen-lv-v%E2%80%99s>.

32

Savannah Koolen, interview by author, 2020.

vangnet, zonder informele nederzetting om bij aan te sluiten, zonder connecties of vrienden en buiten de radar van hulporganisaties.³⁹

In 'The Right to Humanity' (57-74) worden de activiteiten en beweging van We Are Here in een theoretisch kader verder gecontextualiseerd en wordt gereflecteerd op de kwaliteit van het zelfgeorganiseerde karakter van de gekraakte plaatsen van We Are Here. Buiten de vaak slechte ruimtelijke kwaliteiten, zo stelt dit essay, zouden mensen hier van meer autonomie, vrijheid en boven alles een gevoel van collectiviteit zijn voorzien - waar de LVV de rechteloze bevolking individualiseert, fragmenteert en op die manier mogelijkheid ziet deze in kaart te brengen en te controleren.

39

Ibid.

'We Are Here'

93

right of residence, to which they will be entitled for eighteen months on condition that they work on a permanent solution. In this 'National Provision for Foreign Nationals' (LVV) they will be supported and guided by 'organisations from the immigration chain'. By the end of 2020, all 500 LVV places will be available in Amsterdam, spread over twelve locations, and only 20 people will be on the waiting list.³⁵

Today, the We Are Here group has completely disintegrated, partly due to the establishment of the LVV. During the first months of the corona crisis, from March 2020 onwards, many of those who were bivouacked in a parking garage were accommodated by the municipality in a sports hall in Amsterdam Noord.³⁶ This initially created a form of peace and quiet and led to discussions with lawyers, which in particular made Dublin Claimants realise that they would be

better off going back to Italy to continue with their initial application. Others questioned the municipality's gesture as an attempt to break up the group again and thereby weaken it. They then left the reception centre and camped in the Mandela Park during the winter in protest. By now, most of the group that was still in the Netherlands has been housed in the LVVs.³⁷ Only the Dublin Claimants, who are not entitled to the LVV, are still living on the streets. They are often taken care of by families.

Koolen shares her enthusiasm for the development of the LVV, which has helped most undocumented people off the streets. It was unthinkable five years ago that there would ever be a shelter for these boys.³⁸ A huge step forward, but nevertheless a "bureaucratically sealed place," where new problems arise, she says. Often, working towards a real solution comes down to return.

35

Savannah Koolen, interview by author, 2020.

37

Savannah Koolen, interview by author, 2020.

36

Zoë Schaap, interview by author, 2020.

38

Ibid.

'We Are Here'

94

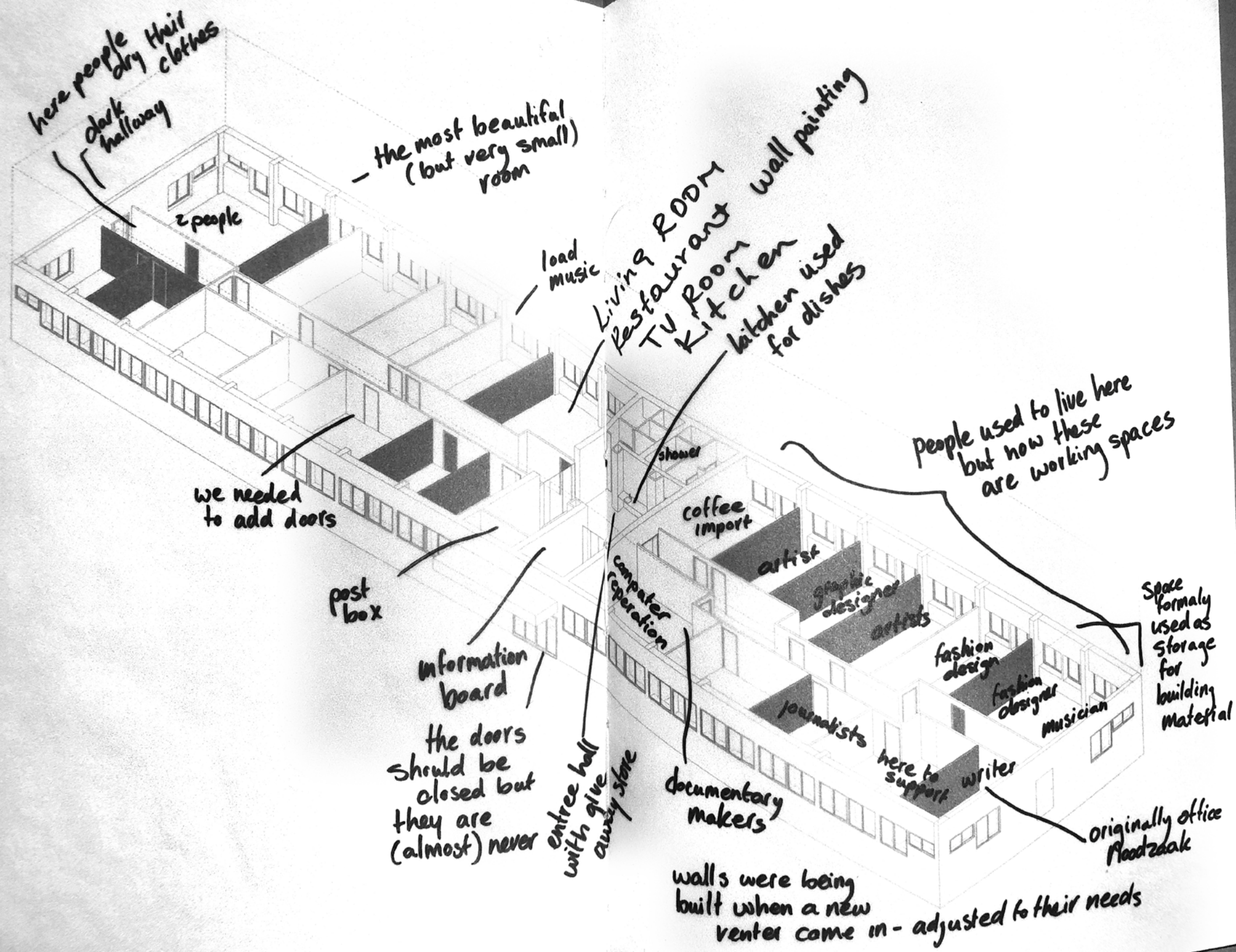
When return is not possible, however, because the dangers for a person in the home country are not recognised by the Dutch government, these people end up on the street again. This time, however, in a much more difficult way than before. Firstly, because the large group of undocumented migrants no longer see each other much in the LVV. Contacts are lost because the group is spread over twelve locations, but also because, for example, group activities organised by NGOs can only be attended with advance registration. In addition, outsiders are not allowed into the specific LVV location, which means that support groups in particular have lost track of people. So when after eighteen months the asylum application is not approved, for these people it means back on the street, but this time without a safety net, without an informal settlement to join, without connections or friends and outside the radar of aid

organisations.³⁹

In 'The Right to Humanity' (57-74), the activities and movement of We Are Here are further contextualised in a theoretical framework and the quality of the self-organised character of We Are Here's squatted places is reflected upon. Apart from the often poor spatial qualities, this essay argues, people here are provided with more autonomy, freedom and, above all, a sense of collectivity - where the LVV individualizes, fragments and thus allows the disenfranchised to be mapped out and controlled.

39

Ibid.



here people dry their clothes
dark hallway

- the most beautiful (but very small) room

2 people

load music

Living ROOM
Restaurant wall painting
TV Room wall painting
Kitchen used for dishes

we needed to add doors

post box

Information board

the doors should be closed but they are (almost) never

entry hall with give away store

shower

coffee import

artist

graphic designer

artists

fashion design

fashion designer

musician

journalists

here to support

writer

documentary makers

computer operation

people used to live here but now these are working spaces

Space formally used as storage for building material

originally office floodzade

walls were being built when a new venter come in - adjusted to their needs

standard size of plaster board = 2,60 m.
the height of the ceiling is 2,59 m.
very annoying!

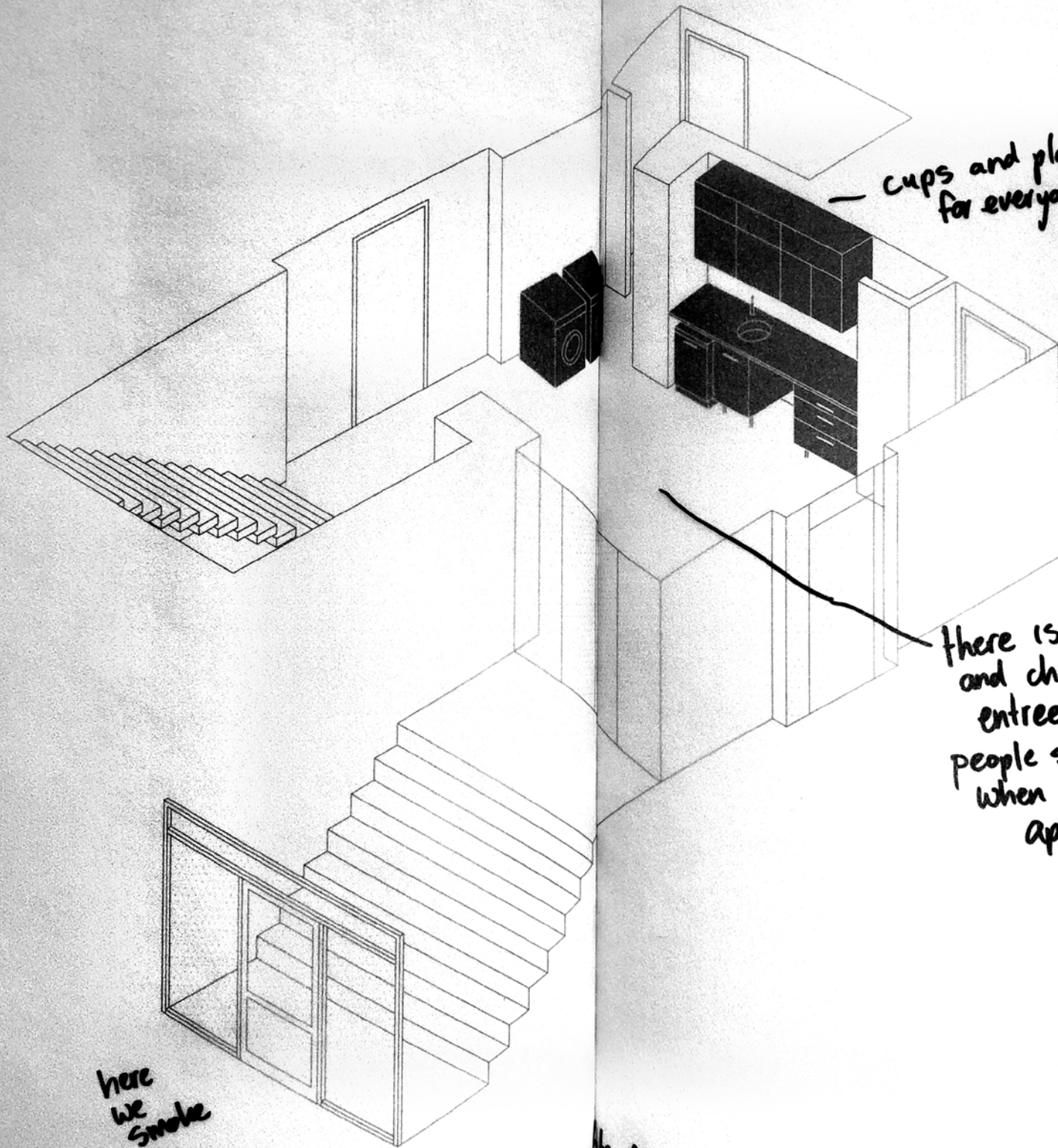
- plaster board
- rockwool
- beams

ceiling was there already.

← we connected the structure to the concrete frame of original building

horizontal wooden beams are drilled to the floor

'the position of this beam defined the position of the door



cups and plates and such
for everyone to use

entreehall
&
Communal kitchen.
is where
tenants & inhabitants
meet

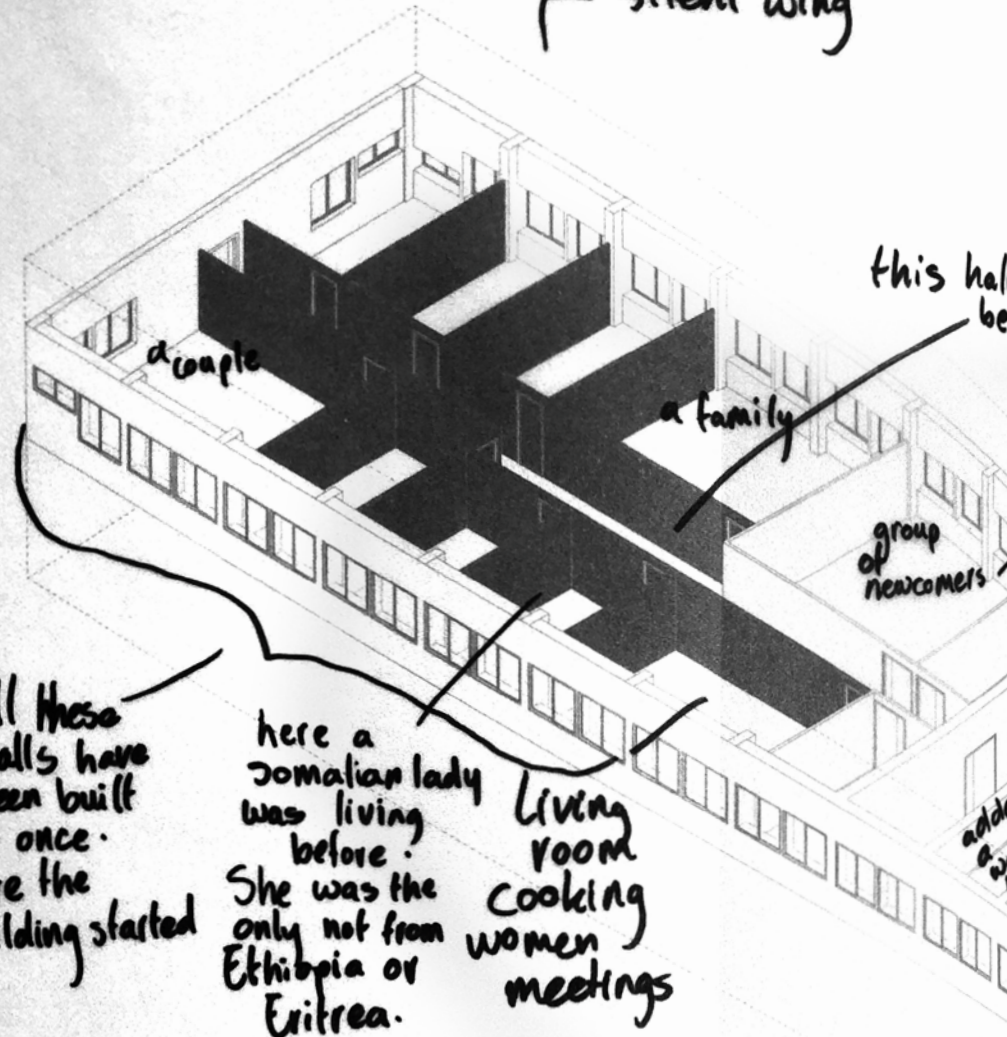
there is a table
and chairs in the
entree hall.
people sometimes wait there
when they have an
appointment.

lots of bikes
here

here
we
smoke

lots of bikes here

silent wing



this hallway is wide because of fire-exit regulations

as soon as a room gets free, one of them moves there

more than a year there was no shower. buckets were used cold water

living room with enjera business coffee ceremonies baby sitting kitchen

originally we wanted to leave this space open for events but we builded more rooms

all these walls have been built at once. Here the building started

here a somalian lady was living before. She was the only not from Ethibpia or Eritrea.

Living room cooking women meetings

before walls were built, people created divisions with curtains or furniture

added a walk hallway

shower

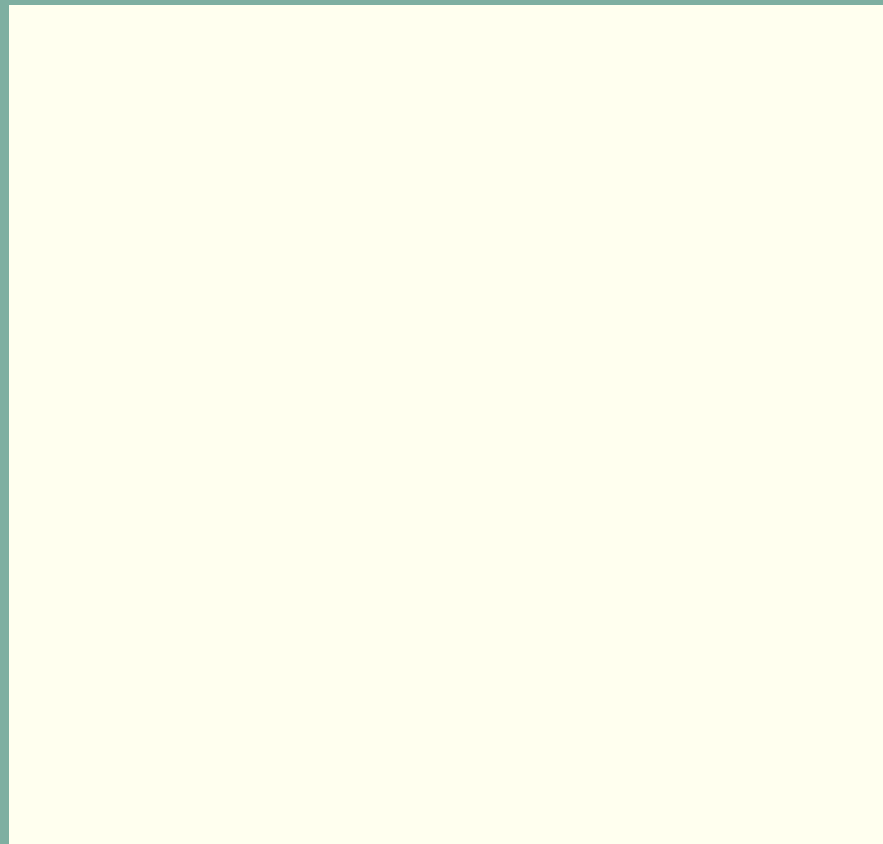
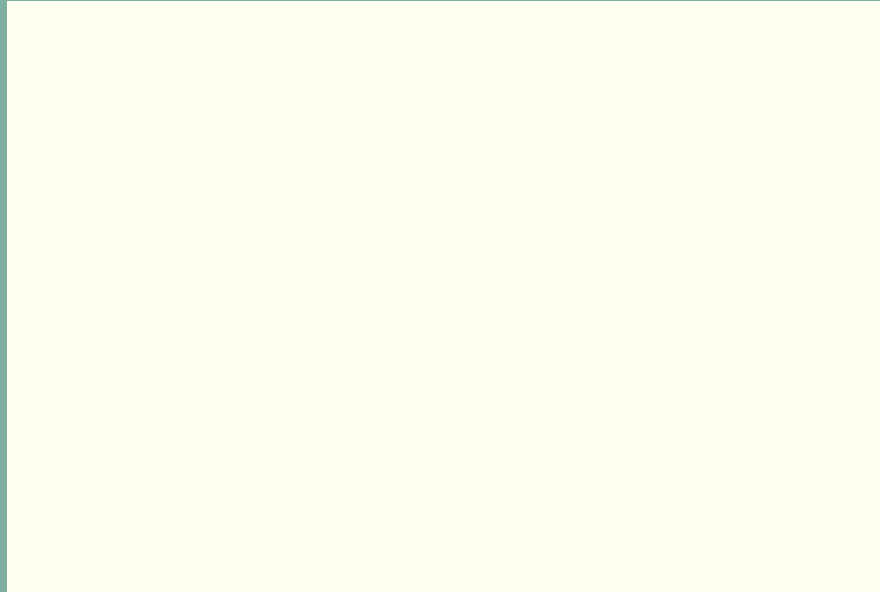
event space

- wedding
- meetings
- political debate
- party
- lectures

when not used for an event, people dry their clothes here, do fitness, play soccer

Rechteloosheid in kaart brengen

Vergelijkende kaarten over liminaliteit
en interstitiële ruimte in Amsterdam



media [maps]
purpose exposing movement of undocumented immigrants on city scale
keywords *mapping, squatting, immigrant shelter, spatial practice*
date 11.03.2021
words 3473

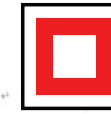


104

Urban Exclusion: Immigrant Detention in Amsterdam

Situatedness of seclusive, institutional space as a stranger to the fabric of the city.

Operative character



EXCLUSION
detention

*seperating; mass oppression,
mass surveillance*

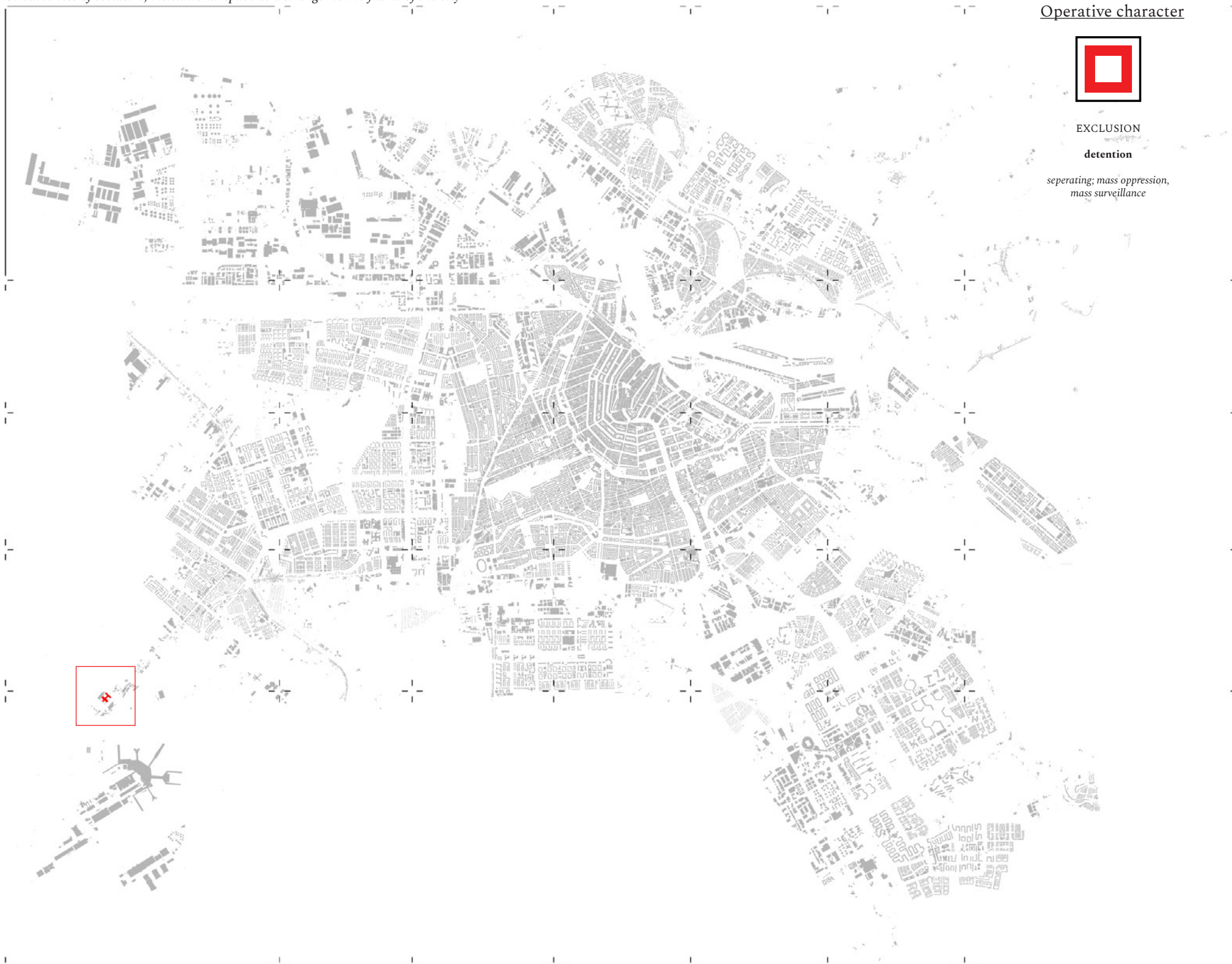
Legend



Immigrant Detention



Morphology of Amsterdam



Urban Segmentation: National Immigrant Shelter

Situatedness of seperative, institutional space isolated within the fabric of the city.

Operative character



SEGMENTATION

lvv

*distribute and isolate;
individualistic, bureaucratic control*

Legend

 National Immigrant Shelter (Landelijke
Vreemdelingen Voorziening - LVV)

 Morphology of Amsterdam

 2,5 km 



Space Claiming: Trajectory of 'We Are Here'

Map of transgressive movement: squatted and evicted settlements + freehavens in Amsterdam over the course of 8 years.

Operative character



TRANSGRESSION

squats

unite and collaborate;
survive, transgress

Legend



Squat



Trajectory of the group indicating preceding and subsequent squat(s), splitting up, uniting.



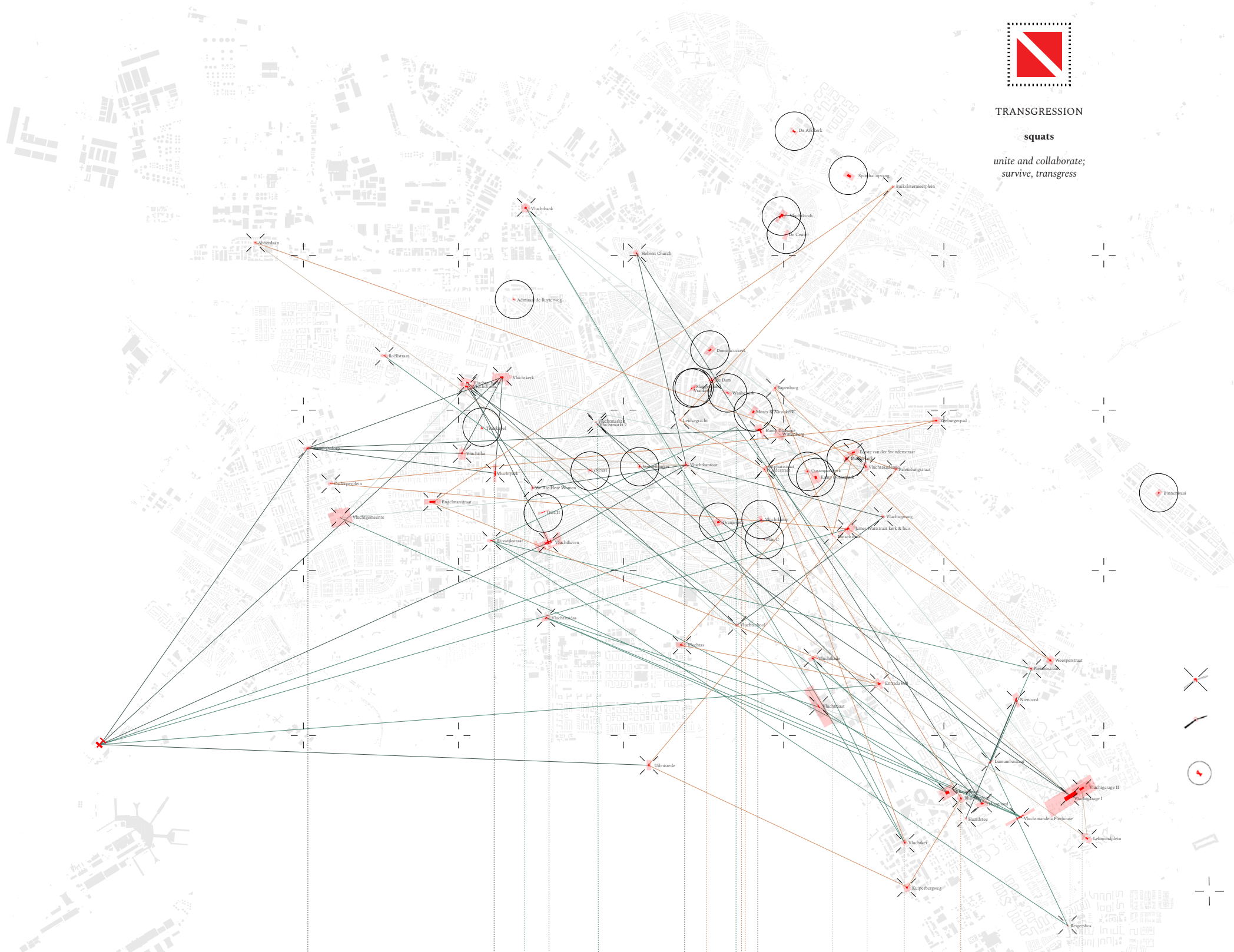
Freehavens among which churches, clubs and communities, where undocumented immigrants of We Are Here were often accommodated bridging the time between squats, ranging from one night to two weeks.



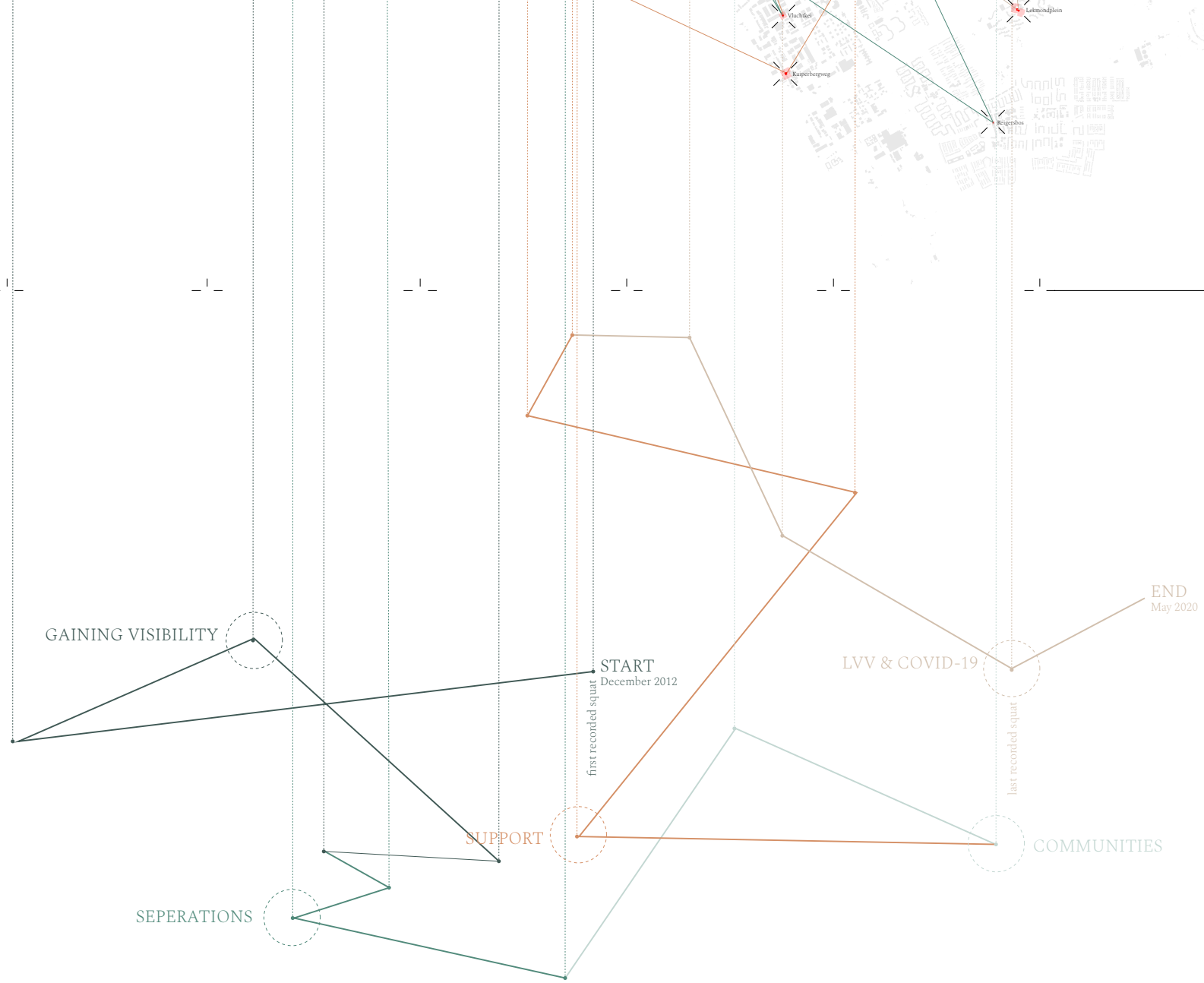
Morphology of Amsterdam



2,5 km



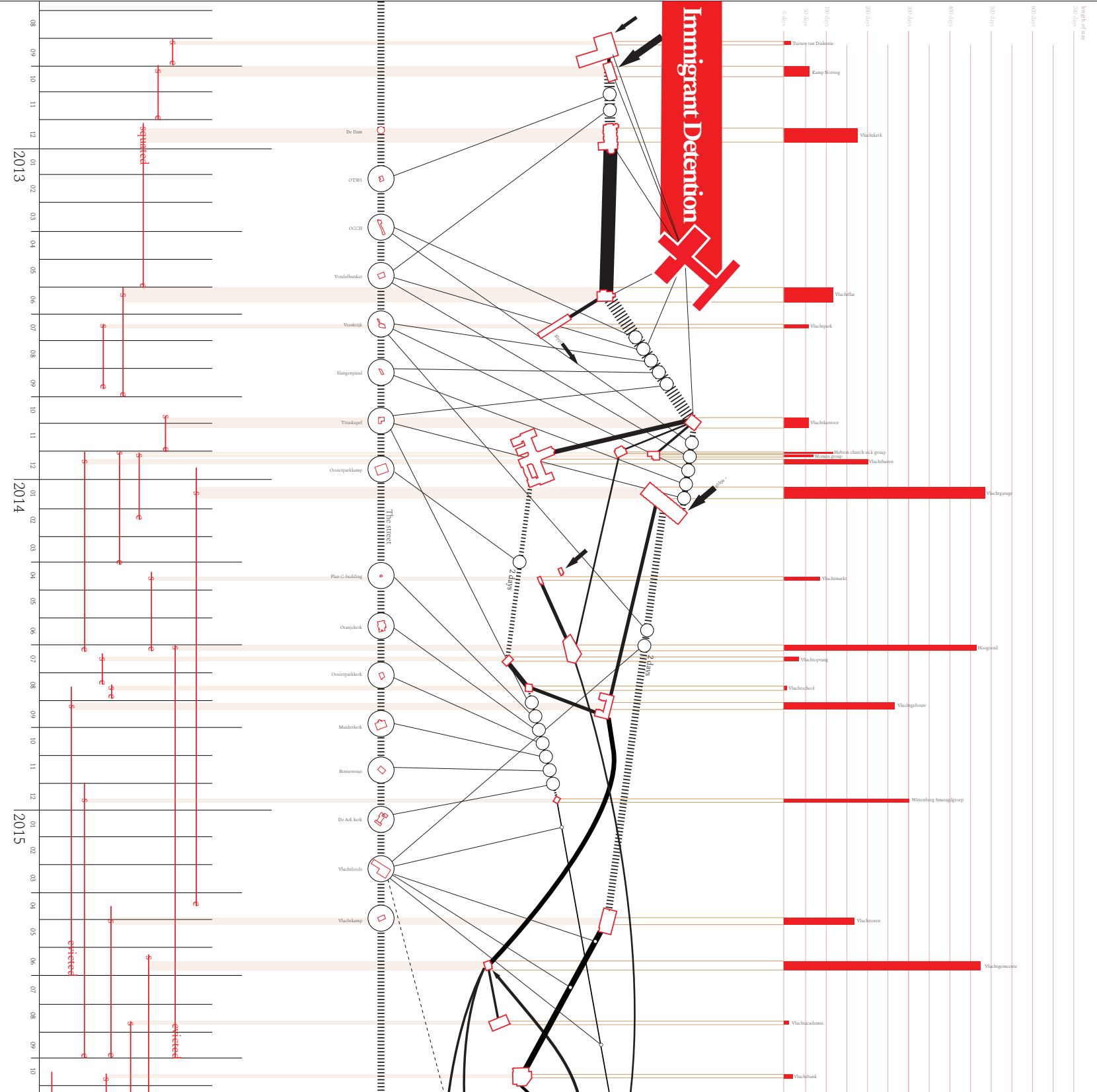
LIVELIHOOD



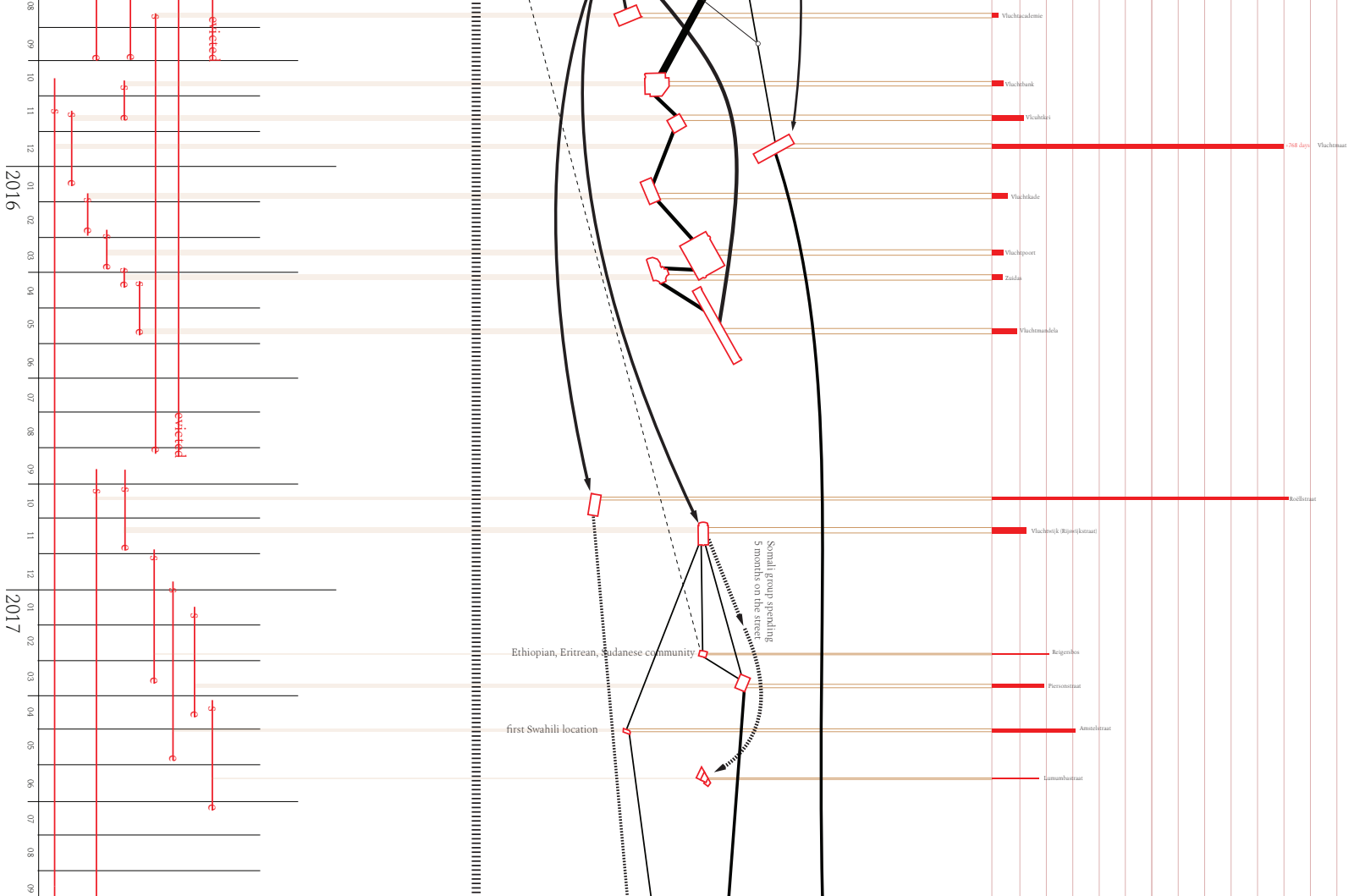
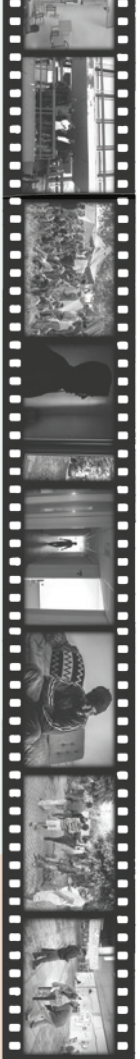
Space Claiming: Trajectory of 'We Are Here'

Map of transgressive movement: all squatted and evicted settlements + freehavens in Amsterdam over the course of 8 years.

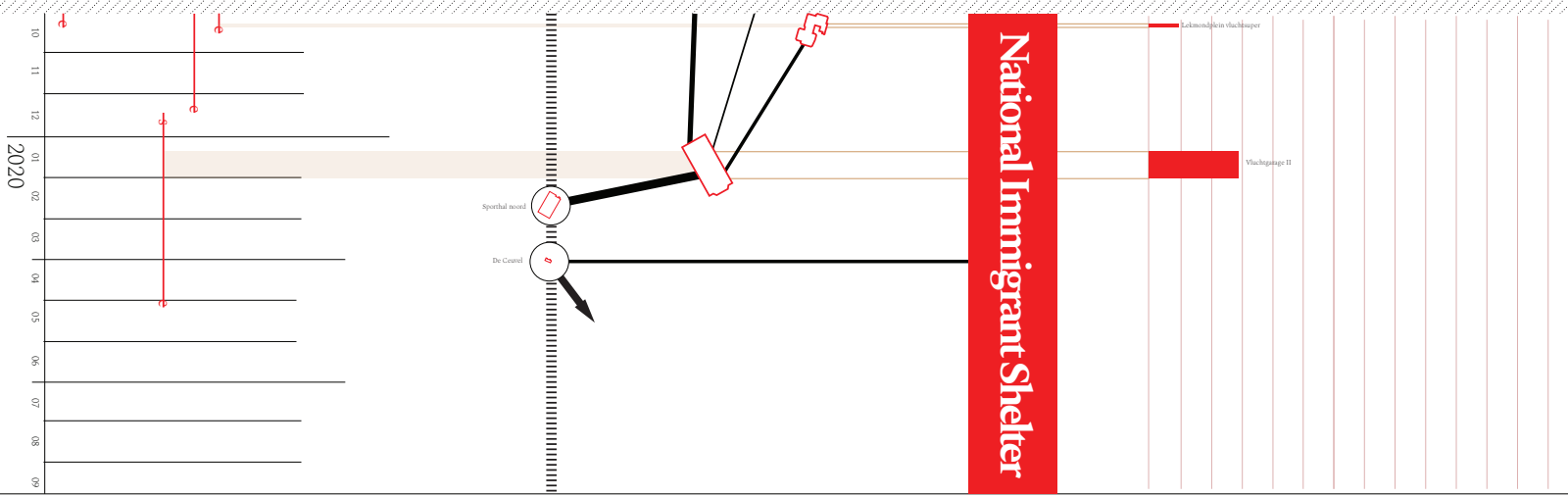
gaining visibility e p e r a t i o n s c o m



m m u n i t i e s support



LWV & covid-19



National Immigrant Shelter

Sportshoer
De Coesel



Geraadpleegde bronnen:

| | | | | | |
|--|---|--|---|---|---|
| 1 | 9 | 17 | 25 | 32 | 40 |
| "We Are Here kraakt pand Uilenstede," <i>Het Parool</i> , 2 april, 2019. | "We Are Here kraakt pand aan Buikslotermeerplein," <i>NU.nl</i> , 16 september, 2018. | "Vier dagen cel voor We Are Here-leden die in garage Kempering wilden blijven," <i>Het Parool</i> , 16 juli, 2020. | "Uitgeprocedeerde asielzoekers verhuizen naar loods in Amsterdam-Noord," <i>NU.nl</i> , 29 mei, 2015. | "Uitgeprocedeerde asielzoekers weggestuurd uit garage Kempering," <i>AT5</i> , 8 mei, 2020. | "Wij zijn allemaal moe," <i>De Groene Amsterdammer</i> , 6 december, 2017. |
| 2 | 10 | 18 | 26 | 33 | 41 |
| "Kraakpand We Are Here in Westpoort per direct ontruimd," <i>Het Parool</i> , 21 augustus, 2019. | "Vrouwelijke asielzoekers We Are Here kraken pand Zuidas," <i>NU.nl</i> , 27 mei, 2018. | "Opvang Havenstraat nog tot november in gebruik," <i>Het Parool</i> , 31 augustus, 2018. | "We Are Here: Vijf jaar later nog geen stap verder," <i>Het Parool</i> , 1 december, 2017. | "Vluchtelingen Wij Zijn Hier betrekken Christus Koningkerk," <i>Het Parool</i> , 17 december, 2017. | "Wat doen de krakers van 'We are Here' vandaag?" <i>De Telegraaf</i> , 4 juni, 2018. |
| 3 | 11 | 19 | 27 | 34 | 42 |
| "Uitgeprocedeerde asielzoekers kraken pand in Zuidoost," <i>NU.nl</i> , 28 mei, 2017. | "We are here' kraakt kantoorpand Amstelveen," <i>Amstelveenz</i> , 5 juni, 2018. | "We Are Here speelt met vuur," <i>Het Parool</i> , 9 juni, 2018. | "Geschiedenis van Wij Zijn Hier," <i>Wij Zijn Hier</i> , geraadpleegd op 31 februari, 2021, https://wijzijnhier.org/tijdslijn/geschiedenis-van-wij-zijn-hier/ . | "Twee dagen uit het leven van Adam Idriss van We Are Here," <i>Het Parool</i> , 24 juli, 2018. | "Politie treedt voortaan direct op tijdens kraakactie," <i>AT5</i> , 17 december, 2019. |
| 4 | 12 | 20 | 28 | 35 | |
| "Krakers We Are Here Amsterdam stappen naar rechter wegens ontruiming," <i>NU.nl</i> , 13 april, 2018. | "We Are Here-vrouwen kraken pand in Eerste van Swindenstraat," <i>Het Parool</i> , 22 april, 2018. | "Krakers We Are Here zetten Amsterdamse ondernemer uit eigen pand," <i>NOS</i> , 20 augustus, 2019. | "We Are Here kraakt kantoorpand in Amsterdam-Slotervaart," <i>NOS</i> , 8 juli, 2018. | "We Are Here moet vertrekken uit gekraakt pand in Amstelveen," <i>NU.nl</i> , 25 juni, 2018. | |
| 5 | 13 | 21 | 29 | 36 | |
| "We Are Here kraakt kantoorpand Zuidas," <i>Het Parool</i> , 27 mei, 2018. | "Na 10 jaar Anti-kraakwet is er nog steeds leegstand en zijn er nog altijd krakers" <i>NPO Radio 1</i> , 8 oktober, 2020. | "OP BEZOEK BIJ WE ARE HERE," <i>One World</i> , 26 april, 2018. | "14 leden We Are Here aangehouden in garage Kempering," <i>Het Parool</i> , 12 mei, 2020. | "Ongedocumenteerden We Are Here: 'We leven hier als honden,'" <i>Het Parool</i> , 10 maart, 2020. | |
| 6 | 14 | 22 | 30 | 37 | |
| "We Are Here-groep kraakt opnieuw pand in de stad," <i>AT5</i> , 28 oktober, 2018. | "We Are Here-woordvoerder krijgt na 16 jaar verblijfsvergunning" <i>Het Parool</i> , 18 juli, 2018. | "Verbazing over gekraakt grachtenpand: 'Ontzettend onpraktisch'," <i>AT5</i> , 14 juli, 2020. | "Politie haalt krakers van We Are Here uit pand in Diemen," <i>AT5</i> , 6 april, 2020. | "Morgen duidelijkheid over We Are Here-groep in Amstelveen," <i>NH Nieuws</i> , 24 juni, 2018. | |
| 7 | 15 | 23 | 31 | 38 | |
| "We Are Here kraakt oude supermarkt in Zuidoost," <i>Het Parool</i> , 2 september, 2019. | "We Are Here-lid gearresteerd na huisvredebreuk Weesperzijde," <i>Het Parool</i> , 28 augustus, 2018. | "Ghanese kerk voor migranten Amsterdam gekraakt," <i>Reformatisch Dagblad</i> , 5 september, 2019. | "Twee krakers We Are Here opgepakt tijdens ontruiming pand Uilenstede," <i>Het Parool</i> , 17 juni, 2019. | "We are Here kan tot 1 juni in Amsterdamse kraakpanden blijven," <i>NOS</i> , 26 april, 2018. | |
| 8 | 16 | 24 | | 39 | |
| "Uitgeprocedeerde asielzoekers We Are Here kraken nieuw pand," <i>Het Parool</i> , 12 december, 2016. | "Uitgeprocedeerde asielzoekers kraken 12 panden in Oost," <i>Het Parool</i> , 3 april, 2018. | "We Are Here-groep probeert bewoond pand aan Weesperzijde te kraken," <i>AT5</i> , 4 juni, 2018. | | "Onrust onder buurtbewoners Amsterdam-Oost, kraakpanden nog niet ontruimd," <i>NOS</i> , 6 april, 2018. | |

Onze Eigen Plaats in de Wereld

De intieme ruimtes van ons in-de-wereld-zijn



120

media [textual]
purpose philosophical exploration of intimate space
keywords *heterogeneous space, protective space, home, existentialism, phenomenology*
date 12.03.2021
words 4028



Felicia Honkasalo, 2019. From the series 'Grey Cobalt.' Photograph.

Onze Eigen Plaats op de Wereld

De intieme ruimtes van ons 'being-in-the-world'

Ruimte is nooit leeg. Ondanks vele werken die sinds de jaren '50 van de vorige eeuw de grondige bepalingen van het Modernisme bekritiseerden¹ - de notie van een vooraf bepaalde ruimte; de projectie van een doel dat de controleerbaarheid en tijdloosheid van een idee over ruimte veronderstelt - wordt de notie van de lege, homogene ruimte in hedendaagse architectuur nog oververtegenwoordigd.² Met als gevolg dat de overweging en omarming van de onvoorspelbare en vormende rol van de mens op de gebouwde omgeving - de Lefebvriaanse toeëigening van ruimte - in de architectuurpraktijk vaak wordt overschaduwed door pogingen om oplossingsgericht tot een 'juist' antwoord te komen. Een 'juist' antwoord gevoed door analytische modellen en statistieken die heersende problemen aankaarten en lucratieve scenario's schetsen. Een verlamdende, oplossingsgerichte poging om onvoorspelbaarheid te ondermijnen ten dienste van efficiëntie, duurzaamheid en beheersbaarheid; voor ontwikkelaars een aantrekkelijk model, maar voor een verdrukte bevolkingsgroep een gevaarlijke gewoonte. Zo zou je kunnen beschouwen dat een dergelijke vooraf bepalende benadering van de gebouwde omgeving zich heeft geuit in het ontwerpen, bouwen en inrichten van landelijke detentiecentra, landelijke asielzoekerscentra en landelijke tussen-opvang voor tienduizenden ontheemden tegelijk - in een poging de toenemende

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

122

Our Own Corner in the World

The intimate spaces of our being-in-the-world

Space is never empty. Despite many works since the 1950s that have criticised the far reaching impact of Modernism¹ - the notion of a predetermined space; the projection of a goal that presupposes the controllability and timelessness of an idea of space - the notion of empty, homogeneous space is still over-represented in contemporary architecture.² As a result, the consideration and embrace of man's unpredictable and formative role in the built environment - the Lefebvrian appropriation of space - in architectural practice is often overshadowed by attempts to find the 'right' answer in a solution-oriented way. A 'right' answer nourished by analytical models and statistics that address prevailing problems and outline lucrative

scenarios. A paralysing, solution-oriented attempt to undermine unpredictability in the service of efficiency, sustainability and manageability; an attractive model for developers, but a dangerous habit for an oppressed population. One might consider that such a pre-determined approach to the built environment has manifested itself in the design, construction and layout of nationwide detention centres, nationwide asylum seekers' centres and nationwide half-way houses for tens of thousands of displaced people at a time - in an attempt to combat the growing crisis around immigration all at once, to give it a single face, to lump it together. A top-down approach that places the consultation of statistics at its centre in order to express a generalising policy without any place. That is to say, withdrawn from the city, isolated; an a-contextual political expression, heavily walled in. This essay

1

Daarmee wordt niet bedoeld op het post-modernisme, eerder op het gedachtegoed van bijvoorbeeld Team X, waaronder Aldo van Eyck en Herman Hertzberger, maar ook het werk van Gaston Bachelard, Henri Lefebvre en anderen, die bijdroegen aan een kritiek op het denken over ruimte als geïsoleerd van de mens; als optimaliseerbaar goed.

2

Zo zien we bijvoorbeeld tendensen van ruimte die geproduceerd wordt als speculatieve waarde, als investeringsobject, waarbij de totstandkoming van gebouwen niet primair draait om de waarde voor de mens, maar om marktwaarde. Reinier de Graaf, *Four Walls and a Roof: The Complex Nature of a Simple Profession* (Cambridge: Harvard University Press, 2019).

1

This does not refer to postmodernism, but rather to the ideas of, for example, Team X, including Aldo van Eyck and Herman Hertzberger, as well as the work of Gaston Bachelard, Henri Lefebvre and others, who contributed to a critique of thinking about space as isolated from man; as an optimisable commodity.

2

Thus we see for example trends of space being produced as a speculative value, as an investment object, whereby the realisation of buildings is not primarily about value for people, but about market value. Reinier de Graaf, *Four Walls and a Roof: The Complex Nature of a Simple Profession* (Cambridge: Harvard University Press, 2019).

crisis rond immigratie in één keer te bestrijden, één gezicht te geven, over één kam te scheren. Een top-down benadering die het raadplegen van statistieken centraal stelt om een generaliserend beleid plaatsloos tot uiting te brengen. Dat wil zeggen, onttrokken van de stad, afgezonderd; een a-contextuele politieke expressie, zwaar ommuurd. Dit essay richt zich op een heroverweging van dit hegemonische begrip van de gebouwde omgeving als een gevolg van nummers, randvoorwaarden, programma, marktwerking en (oppressieve) politiek.

Dit essay draagt de notie aan dat we niet in een lege ruimte leven: niet alleen in een vooraf bedachte ruimte, maar ook in een ruimte van continue toeëigening, geladen met ervaringen en de verbeelding van de mens.³ Een notie die omarmt dat iedere ruimte zowel politiek als existentialistisch, zowel economisch als metafysisch is.⁴ Een notie die vanuit de architectuurpraktijk, willen we voor die toeëigening ontwerpen, vraagt om een breed begrip van ontwerpen en bouwen niet als het laten *verschijnen* van gebouwen maar als een *faciliteren* dat door middel van toeëigening met de tijd een verschijningsvorm krijgt. In plaats van een onaantastbare oplegging of projectie: een vorm van bescherming. Dit begrip kan als een zekere vorm van ‘empathische’ benadering in het ontwerpproces van de architectuurpraktijk van grote waarde zijn in het bijdragen aan dergelijke sociaal-maatschappelijke vraagstukken, die in de architectuurpraktijk veelal gemarginaliseerd worden. In dit essay wordt deze empathische benaderingswijze gevoed door aspecten van de menselijke ervaring en vereenzelving van de gebouwde omgeving door de mens te belichten; het vertalen van menselijke, psychische patronen in een tastbare en toegankelijke vorm van beschutting en bescherming; een faciliteren dat diversiteit en heterogeniteit omarmt.

De onrust van een continu veranderende omgeving, het gevoel van overleven dat iedere dag achtervolgt; de rusteloosheid van de

3
Foucault draagt in zijn exploraties over de ruimte van de stad het belang van het werk van Gaston Bachelard in deze kwestie aan. Hoe het werk van de Franse filosoof ons bewust maakt van de notie dat ‘(...) de ruimte van onze primaire perceptie, de ruimte van onze dromen en onze passies in zich intrinsieke kwaliteiten beslaan: (...) het is een ruimte die kan vloeien als levend water, of een ruimte die vast, gestold is als steen of kristal. Michel Foucault, "Of Other Spaces," in *Diacritics* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986): 21.

4
Zoals Palasmaa onder woorden brengt: 'Architecture is simultaneously a practical and a metaphysical act: a utilitarian and poetic, technological and artistic, economic and existential, collective and individual manifestation of our being.' Juhani Pallasmaa, "New Architectural Horizons," *lecture delivered at the Association of Collegiate Schools of Architecture (ACSA), Helsinki, August 2003.*

gemarginaliseerde, verdrukte mens⁵ scheidt een vraag naar de bereikbaarheid van continuïteit, bescherming en kalmte. In een interview met Zoë Schaap, nauw betrokken als supporter bij meerdere onderkomens van rechteloze ontheemden in Amsterdam, bleek een significante progressie in legale procedures wanneer de conditie van verdrukking, overleven en onzekerheid overging in een milieu dat bescherming bood.⁶ Dat wil zeggen, een gevoel van bescherming doordat een onderkomen voor een zekere tijd was, doordat het binnen warm was, doordat vreugde een weg naar binnen vond, doordat mensen samen waren en doordat het bestaan van de mens er werd erkent in de vorm van hulp, waardering, interesse en participatie.⁷ Zo kwamen reflectieve en constructieve gesprekken over het verleden en de toekomst tot stand, zowel onderling als ook met externen (advocaten, schrijvers, journalisten); gesprekken die eerder altijd in de verdrukking kwamen tussen de dagelijkse vraag naar een slaapplek en voedsel enerzijds, en angst, depressie, onbegrip en woede anderzijds. De invloed van de omgeving op de mens om deze verandering door te maken staat buiten kijf: de gevoerde interviews lijken ervan te getuigen dat zowel de sociale omgeving als ook de gebouwde omgeving kunnen bijdragen aan een constructieve benadering van de gaten in het asielbeleid.⁸

Een faciliteren dat de gebruiker centraal stelt gaat echter niet alleen om de relatie van de mens tot de buitenwereld; functioneel gebruik, ruimtelijke wensen of zintuiglijke ervaring. Dit essay focust zich naast de fysieke toeëigening van de omgeving van de mens ook op de psychische toeëigening van de omgeving van de mens. Een verdieping van de binnenwereld - en de relatie van deze binnenwereld met de buitenwereld - om ons begrip van ruimte te verrijken met de sociale, psychische en metafysische lading van ruimte. Specifiek gaat dit essay in op de meest intieme ruimtes in het leven van de mens: de bewoonde ruimte, het huis. In het leven van de rechteloze ontheemde, wier bestaan verdrukt is van het

5
Zoals deze binnen een sociale, juridische, culturele en psychische context uiteen is gezet in de sectie 'We Are Here,' 75-102.
6
Een progressie in het vrijwillig vertrek uit Nederland van mensen met een afgewezen asielaanvraag of een Dublin-claim, als ook een stijging in het aantal goedgekeurde asielaanvragen door de gesprekken die tot stand kwamen. Schaap, interview door auteur, 2020.

8
Ahmed Aden, interview door auteur, 2020; Elise Struyck, interview door auteur, 2020; Zoë Schaap, interview door auteur, 2020; Savannah Koolen, interview door auteur, 2020; René Boer, interview door auteur, 2020.

7
Ibid.

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

aims to reconsider this hegemonic notion of the built environment as a consequence of numbers, preconditions, programme, market forces and (oppressive) politics.

This essay proposes the notion that we do not live in an empty space: not only in a pre-conceived space, but also in a space of continuous appropriation, loaded with experiences and the imagination of man.³ A notion that embraces the fact that every space is both political and existentialist, both economic and metaphysical.⁴ A notion that from the practice of architecture, if we are to design for this appropriation, requires a broad understanding of designing and building not as the making of buildings appear but as a facilitation that takes shape over time through appropriation. Instead of an inviolable imposition or projection: a form of protection. As a certain form of

'empathic' approach in the design process of architectural practice, this notion can be of great value in contributing to such social issues, which are often marginalised in architectural practice. In this essay, this empathic approach is nurtured by highlighting aspects of the human experience and identification with the built environment; the translation of human, psychological patterns into a tangible and accessible form of shelter and protection; a facilitation that embraces diversity and heterogeneity.

The turmoil of a constantly changing environment, the sense of survival that haunts every day; the restlessness of the marginalised, oppressed human being⁵ creates a demand for the accessibility of continuity, protection and calm. In an interview with Zoë Schaap, who was closely involved as a supporter in several shelters

3
Foucault, in his explorations of the space of the city, cites the importance of the work of Gaston Bachelard in this matter. How the French philosopher's work makes us aware of the notion that ‘(...) the space of our primary perception, the space of our dreams and our passions occupy in themselves intrinsic qualities: (...) it is a space that can flow like living water, or a space that is solid, congealed like stone or crystal. Michel Foucault, "Of Other Spaces," in

Diacritics (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986): 21.
4
As Palasmaa puts it: 'Architecture is simultaneously a practical and a metaphysical act: a utilitarian and poetic, technological and artistic, economic and existential, collective and individual manifestation of our being'. Juhani Pallasmaa, "New Architectural Horizons," *lecture delivered at the Association of*

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

for disenfranchised displaced persons in Amsterdam, a significant progression in legal procedures emerged when the condition of oppression, survival and uncertainty passed into an environment that offered protection.⁶ That is, a feeling of protection because a shelter was there for a certain time, because it was warm inside, because joy found a way in, because people were together and because the existence of the human being was acknowledged in the form of help, appreciation, interest and participation.⁷ This led to reflective and constructive conversations about the past and the future, both among themselves and with outsiders (lawyers, writers, journalists); conversations that had previously always been squeezed between the daily demands for a place to sleep and food on the one hand, and fear, depression, incomprehension and anger on the other. The influence of the environment

on people to go through this change is undeniable: the interviews conducted seem to testify that both the social environment and the built environment can contribute to a constructive approach to the gaps in the asylum policy.⁸
However, a facilitation that puts the user at the centre is not only about the relationship of man to the outside world; functional use, spatial desires or sensory experience. This essay focuses not only on the physical appropriation of man's environment, but also on the psychological appropriation of man's environment. A deepening of the inner world - and the relationship of this inner world to the outer world - to enrich our understanding of space with the social, psychological and metaphysical charge of space. Specifically, this essay examines the most intimate spaces in human life: the inhabited space, the home.

Collegiate Schools of Architecture (ACSA), Helsinki, August 2003.
5
As expounded within a social, legal, cultural and psychological context in the section 'We Are Here,' 75-102.
6
A progression in the voluntary departure from the Netherlands of people with a rejected asylum application or a Dublin claim, as well as an increase in the number of approved asylum applications as a result of the talks

*that were held.*Schaap, interview by author, 2020.
7
Ibid.
8
Ahmed Aden, interview by author, 2020; Elise Struyck, interview by author, 2020; Zoë Schaap, interview by author, 2020; Savannah Koolen, interview by author, 2020; René Boer, interview by author, 2020.

123

124

recht op een dergelijke kwaliteit als een huis, laat staan een ‘thuis’, is dit de vraag naar de kwaliteiten van de verschillende ruimtes van onderkomen. Wanneer faciliteert het onderkomen een simpel ‘tijd slijten’, of een pijnlijk overleven; en wanneer is de ruimte werkelijk bewoond, in de zin dat deze de mens beschermt van het gevaar in de wereld en de onrust van het leven?

De Duitse filosoof Martin Heidegger¹⁰ stelt in zijn invloedrijke project over ‘being-in-the-world’ het ‘zijn’ van de mens gelijk aan het in de ware aard beschermd zijn, het in vrede verkeren, beschermd van kwaad en gevaar. In zijn argument benadrukt hij dat wonen het fundamentele karakter is van de mens: “*de mens is, voor zover hij woont.*”¹¹ Naar aanleiding van deze existentialistische opvatting, die het wonen als de kern van het menszijn belicht, ontspringen de vragen rond het bestaan van rechteloze ontheemden. Verstoten van hun thuis, hun thuisland dat is opgeslokt in een onstuimig verleden, en verdrukt van het illusoire recht op een onderkomen elders vraagt hun bestaan als mens om meer begrip dan enig ander. In deze spanning ligt de hoofdvraag van dit werk besloten: kunnen we bouwen voor de rechteloze mens? Dat wil zeggen: wanneer het ‘wonen’ voor een mens geen gegeven is, wanneer de mens deze eerste vorm van bescherming niet kan genieten, betekent dit zijn verstoting uit de mensheid? Heidegger vervolgt zijn argument door te stellen dat “*we niet wonen omdat we gebouwd hebben, we bouwen en hebben gebouwd omdat we wonen.*”¹² Alhoewel sommige huizen misschien slechts een 'onderkomen' kunnen bieden, zo stelt hij uit kritiek op het Moderne project, en dit niet per definitie betekent dat de mens werkelijk woont, wordt dit onderkomen door een 'bewonen' gedefinieerd, voor zover het het wonen van de mens dient.¹³ Daarmee belicht hij architectuur als een laten-wonen, in plaats van een laten-verschijnen van constructies; een stelling die het bestaan van de mens vóór architectuur plaatst, een stelling die architectuur zelfs doet samenvallen met het bestaan van de mens. Hoe kunnen we, in een tegengaan van een verstoten uit de

10
Alhoewel de Duitse filosoof een Nazi-sympathisant was, wat in zwaar contrast ligt met de poging van dit essay een zekere heterogeniteit te scheppen binnen een gevestigde cultuur, kan het aanhalen van zijn werk tevens helpen positie te geven en te reflecteren op de manier waarop ook in de hedendaagse samenleving een veronderstelde culturele homogeniteit juridisch wordt gewaarborgd, wat de uitsluiting van individuen impliceert.

11
Martin Heidegger, "Building Dwelling Thinking," in *Poetry, Language, Thought* (New York: Harper & Row: 1971): 142-159.

12
Ibid., 145.

13
Ibid.

rather than a letting-out of constructions; a position that places the existence of man before architecture, a position that even makes architecture coincide with the existence of man. How can we, in countering an outcast from humanity, protect the disenfranchised in their true nature by building as a let-dwell? The existence of the disenfranchised displaced person calls for a deeper understanding of the meaning of 'protection' - not the protection of the human being, but the protection of being human. Heidegger builds on the relationship between man and the building of structures:

"What, then, does Bauen, building, mean? (...) buan, means to dwell. This signifies: to remain, to stay in a place. The real meaning of the verb bauen,

mensheid, de ontheemde juist in de ware aard beschermen door te bouwen als een laten-wonen?

Het bestaan van de rechteloze ontheemde vraagt om een dieper begrip van de betekenis van ‘bescherming’ - niet de bescherming van de mens, maar de bescherming van het menszijn. Heidegger bouwt voort op de relatie tussen de mens en het bouwen van constructies:

“*What, then, does Bauen, building, mean? (...) buan, means to dwell. This signifies: to remain, to stay in a place. The real meaning of the verb bauen, namely, to dwell, has been lost to us. (...) this remaining is experienced as wunian: to be at peace, to be brought to peace, to remain in peace. The word for peace, Friede, means the free, das Frye, and fry means: preserved from harm and danger, preserved from something, safeguarded. To free really means to spare. The sparing itself consists not only in the fact that we do not harm the one whom we spare. Real sparing is something positive and takes place when we leave something beforehand in its own nature, when we return it specifically to its being, when we "free" it in the real sense of the word into a preserve of peace. To dwell, to be set at peace, means to remain at peace within the free sphere that safeguards each thing in its nature.*”¹⁴

Hierin besluit hij dat het fundamentele karakter van bouwen, als wonen, dit ‘sparen’ en ‘behouden’ is. Oftewel, het ‘bevrijden’ als een ‘terugbrengen’ naar wat iets werkelijk is, het eigen bestaan. Dit wonen is de manier waarop de mens op aarde is.

Deze metafysische benadering van de gebouwde omgeving en de bouwpraktijk vraagt om meer dan een systematische verbeelding of

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

In the life of the disenfranchised displaced person, whose existence is squeezed of the right to such a quality as a house, let alone a 'home', this is the question of the qualities of the different spaces of accommodation. When does the shelter facilitate a simple 'passing of time', or a painful survival; and when is the space truly inhabited, in the sense that it protects the human from the dangers in the world and the turmoil of life? The German philosopher Martin Heidegger¹⁰ in his influential project on 'being-in-the-world' equates man's 'being' with being protected in one's true nature, being at peace, protected from evil and danger. In his argument, he emphasises that dwelling is the fundamental nature of man: "man is, in so far as he dwells."¹¹ Following this existentialist view, which highlights dwelling as the core of being human, the questions of the existence of disenfranchised displaced

persons spring to mind. Displaced from their home, their homeland swallowed up in a turbulent past, and oppressed from the illusory right to shelter elsewhere, their existence as human beings demands more understanding than any other. In this tension lies the main question of this work: can we build for the disenfranchised? That is, if 'dwelling' for a human being is not a given, if man cannot enjoy this first form of protection, does this mean his expulsion from humanity? Heidegger continues his argument by stating that "we do not dwell because we have built, we build and have built because we dwell."¹² Although some houses may only provide a "shelter", he argues, in criticism of the Modern project, and this does not necessarily mean that man actually dwells, this shelter is defined by a "dwelling", insofar as it serves man's dwelling.¹³ In doing so, he illuminates architecture as a letting-in,

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

namely, to dwell, has been lost to us. (...) this remaining is experienced as wunian: to be at peace, to be brought to peace, to remain in peace. The word for peace, Friede, means the free, das Frye, and fry means: preserved from harm and danger, preserved from something, safeguarded. To free really means to spare. The sparing itself consists not only in the fact that we do not harm the one whom we spare. Real sparing is something positive and takes place when we leave something beforehand in its own nature, when we return it specifically to its being, when we "free" it in the real sense of the word into a preserve of peace. To dwell, to

be set at peace, means to remain at peace within the free sphere that safeguards each thing in its nature.”¹⁴

In it, he concludes that the fundamental character of building, as living, is this 'saving' and 'preserving'. In other words, to 'liberate' as a 'bringing back' to what something really is, one's own existence. This dwelling is man's way of being on earth.

This metaphysical approach to the built environment and building practice requires more than a systematic representation or description of situations and material context in a kind of analytical search for what spatial properties do or do not suffice as a form of protection for being human. What makes such a vulnerable person not only feel safe, but also feel liberated in his true nature, liberated from

14
Ibid., 144-146.

10
Although the German philosopher was a Nazi sympathiser, which is in stark contrast to the attempt of this essay to create a certain heterogeneity within an established culture, citing his work can also help to position and reflect on the way in which even in today's society, an assumed cultural homogeneity is legally guaranteed, which implies the exclusion of individuals.

11
Martin Heidegger, "Building Dwelling Thinking," in *Poetry, Language, Thought* (New York: Harper & Row: 1971): 142-159.

12
Ibid., 145.

13
Ibid.

14
Ibid., 144-146.

omschrijving van situaties en materiële context in een soort analytische zoektocht naar welke ruimtelijke eigenschappen wel of niet volstaan als een vorm van bescherming van het menszijn. Wat maakt dat een dergelijke kwetsbaarheid zich niet alleen veilig voelt, maar zich daarmee ook bevrijd voelt in zijn ware aard, bevrijd van gevaar en onzekerheid? Als we als architect tot een begrip willen komen van ruimtelijkheden die het wezen van de mens beschermen moeten we aanscherpen dat het hier niet alleen gaat om geometrische ruimte. De Franse filosoof Gaston Bachelard stelt dat bewoonde ruimte geometrische ruimte transcendeert: het verwelkomt het menselijk lichaam en de menselijke ziel.¹⁵ Bachelard omschrijft het huis als een van de grootste krachten tot het integreren van gedachten, geheugen en dromen van de mensheid:¹⁶

“In the life of a man, the house thrusts aside contingencies, its councils of continuity are unceasing. Without it, man would be a dispersed being. It maintains him through the storms of the heavens and through those of life. It is body and soul.”¹⁷



Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

127

danger and uncertainty? If we, as architects, want to come to an understanding of spatiality that protects the human being, we have to insist that this is not just about geometric space. The French philosopher Gaston Bachelard argues that inhabited space transcends geometrical space: it welcomes the human body and soul.¹⁵ Bachelard describes the house as one of humanity's greatest forces for integrating thoughts, memory and dreams:¹⁶

"In the life of a man, the house thrusts aside contingencies, its councils of continuity are unceasing. Without it, man would be a dispersed being. It maintains him through the storms of the heavens and through those of life. It is body and soul."¹⁷

Now, how does this space form a protective quality, and how does space help man to integrate thoughts, memory and dreams to form such 'councils of continuity'? More precisely, how does the oppressed man give meaning to the spaces he inhabits between fear, anger and joy?

Every truly inhabited space carries the essence of the notion of 'essential space', according to Bachelard. This view is central to his search for "how we inhabit our essential space, in harmony with all the dialectics of life, how we take root in our corner of the world day by day."¹⁸ Digging deep into the metaphysical world that pervades our material environment, Bachelard argues that for every human being, there is a house that persists despite all of life's tempestuous traits. A house that transcends all physical places; it is a

15

Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 48.

16

Ook de Beauvoir spreekt over de kracht van het huis in het leven van de mens: 'the home becomes the center of the world and even its only reality; refuge, retreat, grotto, womb. It gives shelter from outside dangers; it is this confused outer world that becomes unreal... Reality is concentrated within the house, while outer space seems to collapse'. Simone de Beauvoir, "a concrete metaphysics," in *Simone de Beauvoir*

17
Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 7.

house built of these thoughts, (day-) dreams and memory that carries the essence of every truly inhabited space. Here, man is calmly himself; here, man hides and anchors memories, in 'our own corner of the world'. An imagined space that is always there and thus provides man with a form of continuity. In Bachelard's terms: "from being imagined, calm becomes an emergence of being. It is like a value that dominates, in spite of minor states of being, in spite of a disturbed world."¹⁹ Carrying with it an entire past, this intimate image becomes anchored in every newly inhabited space - which also contributes to the notion of this intimate 'home'. The qualities of this intimate image are different for each existence, and thus each person inhabits the physical space of a place, be it a house or a shelter, in their own way. From all the spaces that humans carry as an intimate

Nu, hoe vormt deze ruimte een beschermende kwaliteit, en hoe helpt ruimte de mens tot de integratie van gedachten, geheugen en dromen om dergelijke 'raden van continuïteit' te vormen? Nauwkeuriger: hoe geeft de verdrukte mens betekenis aan de ruimtes die hij bewoont tussen angst, woede en vreugde in?

Iedere werkelijk bewoonde ruimte draagt de essentie van de notie van de 'essentiële ruimte' in zich, zo stelt Bachelard. Deze opvatting staat centraal in zijn zoektocht naar *"hoe we onze essentiële ruimte bewonen, in harmonie met alle dialectiek van het leven, hoe we dag in dag uit wortelen in onze hoek van de wereld."*¹⁸ Gravend tot diep in de metafysische wereld die onze materiële omgeving doordringt stelt Bachelard dat er voor ieder mens een huis bestaat dat blijft voortbestaan ondanks alle onstuimige karaktertrekken van het leven. Een huis dat alle fysieke plaatsen ontstijgt; het is een huis gebouwd van deze gedachten, (dag-) dromen en geheugen dat de essentie van iedere werkelijk bewoonde ruimte in zich draagt. Hier is de mens in kalmte zichzelf; hier schuilt de mens en verankeren herinneringen, in 'onze eigen hoek van de wereld'. Een verbeelde ruimte die er altijd is en daarmee de mens van een vorm van continuïteit voorziet. In Bachelard's termen: *"from being imagined, calm becomes an emergence of being. It is like a value that dominates, in spite of minor states of being, in spite of a disturbed world."*¹⁹ Een heel verleden met zich meedragend verankert dit intieme beeld in iedere nieuw bewoonde ruimte - dat eveneens aan de notie van dit intieme 'thuis' bijdraagt. De kwaliteiten van dit intieme beeld zijn voor ieder bestaan anders, en daarmee bewoont ieder mens op een eigen manier de fysieke ruimte van een plek, of dit nu een huis of schuilplaats is. Uit alle ruimtes die de mens als een intieme wereld met zich meedraagt kunnen we een concrete essentie isoleren: de waarde van al onze beelden van beschermde intimiteit. Dit, stelt Bachelard, is de intieme ruimte van de mens. Het is het in (dag-) dromen terugkeren naar dit in de fysieke, bewoonde ruimte verankerde

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

128

world, we can isolate a concrete essence: the value of all our images of protected intimacy. This, Bachelard argues, is man's intimate space. It is the returning in (day-) dreams to this 'intimate home' anchored in physical, inhabited space that gives 'guesses of continuity': when we are in a place where this intimacy is anchored. Bachelard is optimistic about the accessibility of this intimate world of the imagination. He writes:

"we shall see that the imagination functions in this direction whenever the human being has found the slightest shelter: we shall see the imagination build "walls" of impalpable shadows, comfort itself with the illusion of protection-or, just the contrary, tremble behind thick

*walls, mistrust the staunchest ramparts. In short, in the most interminable of dialectics, the sheltered being gives perceptible limits to his shelter."*²⁰

How do we investigate such an immaterial, hyper-subjective space that lives in man's imagination in order to come to an understanding of the integrative qualities of a space that protects man's being? Bachelard deploys the phenomenology of the poetic imagination as a means of enabling us to investigate the being of man: 'a poet's word moves the very depths of our being'.²¹ In poetry, the daydream that the poem created lives on in the reader.

Here too, we will use the poet's word to enter the world of the imagination. In this way, we will try to paint a richer picture of the imaginary

18

Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 4.

19

Ibid., 210.

15

Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 48.

16

De Beauvoir also speaks of the power of the home in human life: 'the home becomes the centre of the world and even its only reality; refuge, retreat, grotto, womb. It gives shelter from outside dangers; it is this confused outer world that becomes unreal... Reality is concentrated within the house, while outer space seems to

collapse'. Simone de Beauvoir, "a concrete metaphysics," in Simone de Beauvoir Studies Vol. 29 (2013-1014) (Leiden: Brill, 2014): 20-32.

*17
Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 7.
18
Gaston Bachelard,
The Poetics of Space,
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]): 4.
19
Ibid., 210.
20
Ibid., 5.*

‘intieme huis’ dat ‘raden van continuïteit’ geeft: wanneer we op een plek zijn waar deze intimiteit verankerd ligt. Bachelard is optimistisch over de bereikbaarheid van deze intieme wereld van de verbeelding. Hij schrijft:

“we shall see that the imagination functions in this direction whenever the human being has found the slightest shelter: we shall see the imagination build "walls" of impalpable shadows, comfort itself with the illusion of protection- or, just the contrary, tremble behind thick walls, mistrust the staunchest ramparts. In short, in the most interminable of dialectics, the sheltered being gives perceptible limits to his shelter.”²⁰

20
Ibid., 5.

Hoe onderzoeken we een dergelijke immateriële, hyper-subjectieve ruimte die in de verbeelding van de mens leeft om tot een begrip te komen van de integrerende kwaliteiten van een ruimte die het wezen van de mens



Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

129

world that lies behind, firstly, feelings of protection, intimacy and being there, and, secondly, feelings of exclusion, fear and being shadowed. To test this empathic approach in architectural practice creates a world that we can reflect upon and deepen phenomenologically.

Some poets know how to reveal and play with the existence of an inner world. Poets like Jules Supervielle, who in a few words manages to enter our inner peace with the thought that in our most peaceful moments we are

"Habitants délicats des forêts de nous-mêmes.
(Sensitive inhabitants of the forests of ourselves.)"²²

These words try to calm all our fears in a way. For Supervielle, the peace of the forest

seems to coincide with inner peace; an inner state of being that he mysteriously exposes with these words. An exposure that nevertheless carries a certain shadow; the mysterious element of 'sensitively inhabiting,' the 'inhabiting ourselves' with which the daydream that preceded the poem lives on in the reader, supplementing the illuminated parts with its own vocabulary of (personal) associations. Without this shadow, the daydream does not exist. Likewise, our thoughts, dreams and memories do not always lend themselves to being described - they must keep their shadows in order to (continue to) exist. In this way, a poem as an instrument is like a closed chest, in which there is always more than in an open chest. The poem uses the power of imagination, which in a way is always more enriching than sensory experience.

This applies equally to the visual

language of art; as in the dizzying world of the Italian graphic artist Giovanni Piranesi (see page 126): a world that seems to expose as much as it conceals. In the shadow of the elusive construction lies the power that the spectator lives on like a daydream. Photography, a representation more akin to reality, also contains this power. When we look at the work of Katrin Tarand (own adaptation, see page 131), we seem to be invited to "live ourselves" in "the other", to imagine how we "are" somewhere else: in the house shrouded in mist. We live on our memories of all the inhabited houses in the imaginary inner world of this place; an interior where associations, memories, thoughts and daydreams come to integration, anchored in the work.

This intimacy of associations that every person carries within them, and in which every person lives, hides itself from the

beschermt? Bachelard zet de fenomenologie van de poëtische verbeelding in als middel om ons in staat te stellen het wezen van de mens te onderzoeken: 'a poet's word moves the very depths of our being.'²¹ In poëzie leeft de dagdroom die het gedicht creëerde bij de lezer voort.

Ook hier zullen we het woord van de dichter inzetten om de wereld van de verbeelding te betreden. Zo pogen we een rijker beeld te schetsen van de verbeeldingswereld die schuilgaat achter, allereerst, gevoelens van bescherming, intimiteit en daar-zijn, en, vervolgens, gevoelens van uitsluiting, angst en schaduw-zijn. Om deze empathische benaderingswijze in de architectuurpraktijk te toetsen scheidt dit een wereld waarop we kunnen reflecteren en die we fenomenologisch kunnen verdiepen.

Sommige dichters weten het bestaan van een innerlijke wereld te onthullen en te bespelen. Dichters als Jules Supervielle, die in enkele woorden onze innerlijke rust weet te betreden met de gedachte dat we in onze meest vredige momenten

"Habitants délicats des forêts de nous-mêmes
(Sensitive inhabitants of the forests of ourselves)"²²

zijn. Deze woorden trachten op een manier al onze angsten tot rust te brengen. De vrede van het bos lijkt voor Supervielle samen te vallen met innerlijke rust; een innerlijke staat van zijn die hij met deze woorden op mysterieuze wijze blootlegt. Een blootlegging die desalniettemin een zekere schaduw in zich draagt; het mysterieuze element van 'gevoelig bewonen,' het 'bewonen van onszelf' waarmee de dagdroom die vooraf ging aan het gedicht in de lezer voortleeft, de belichte delen aanvullend met een eigen vocabulair van (persoonlijke) associaties. Zonder deze schaduw blijft de dagdroom niet bestaan. Evengoed lenen onze gedachten, dromen en ons

21
Ibid., 12.

22

Jules Supervielle,
"Gravitations," in
The Poetics of Space,
Gaston Bachelard
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]):
187.

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

130

sight of the other, if we listen to the French poet Joë Bousquet:

"Personne ne me voit changer.
Mais qui me voit? Je suis ma cachette.
(No one sees me changing. But who sees me? I am my own hiding-place.)"²³

It is an inner world that only knows its own existence, about which Bachelard mainly speculates that it finds a home in every really inhabited space, in every hiding-place.

But how do we inhabit this essential space, within ourselves, and how does it anchor itself in a shelter when our inner world is dominated by oppression, trauma and depression? When the relationship between the inner world and the outer world has drifted so far apart that the

human being can no longer reach the inner world and thus cannot truly inhabit a shelter? Erasmus' statement 'where I feel good I am at home,'²⁴ as well as Bachelard's argument, proves here, is very context-dependent.²⁵ We could argue that a person who exists in unity with herself in the world may already feel 'at home' at the slightest form of shelter - on the platform of a railway station, in a coffee house, as the spectator of a painting; as a peaceful inhabitant of herself - where another may not feel at home even after months in one place, out of balance with her inner world.

In an exceptional fragment (see pages 133-136) from 'The Poetics of Space', however, Bachelard gives a reading of the poem 'l'espace aux ombres' ('the space in the shadows') by Henri Michaux, in which this shadow world, the intimate world in which we live, does consist of fear and pain. A

21
Ibid., 12.

22
Jules Supervielle,
"Gravitations," in
The Poetics of Space,
Gaston Bachelard
(Boston: Beacon
Press, 1994 [1958]):
187.

23
Joë Bousquet, "La neige d'un autre age," in *The Poetics of Space*, Gaston Bachelard (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 88.

24
Desiderius Erasmus,
textual installation at
the Albeda College in
Rotterdam.
25
In a way, we could even say that 'The Poetics of Space' is a study that limits itself to the well-being of human beings in a ceaseless pursuit of happiness.

geheugen zich er niet altijd voor beschreven te worden - ze moeten hun schaduwen behouden om te kunnen (blijven) bestaan. Op die manier is een gedicht als instrument als een gesloten kist, waar altijd meer in besloten ligt, dan in een open kist. Het gedicht gebruikt de kracht van de verbeelding, dat op een manier altijd verrijkender is dan de zintuiglijke ervaring.

Dit geldt evengoed voor de visuele taal van de kunst; zoals in de duizelingwekkende wereld van de Italiaanse graficus Giovanni Piranesi (zie pagina 126): een wereld die evenveel bloot lijkt te leggen als ze verborgen houdt. In de schaduw van de ongreepbare constructie ligt de kracht die de toeschouwer als een dagdroom voortleeft. Ook in de fotografie, een representatie meer verwant aan de werkelijkheid, ligt deze kracht besloten. Wanneer we kijken naar het werk van Katrin Tarand (eigen bewerking, zie pagina 131) lijken we te worden uitgenodigd 'onzelf' in 'het andere' voort te leven, ons in te beelden hoe we ergens anders 'zijn:' in het huis verhuuld in mist. We leven onze herinneringen van alle bewoonde huizen voort in de denkbeeldige binnenwereld van deze plek; een interieur waar associaties, herinneringen, gedachten en dagdromen tot integratie komen, verankerd in het werk.

Deze intimiteit van associaties die ieder mens bij zich draagt, en waar ieder mens in leeft, verbergt zichzelf voor het zicht van de ander, als we naar de Franse dichter Joë Bousquet luisteren:

*"Personne ne me voit changer. Mais qui me voit? Je suis ma cachette.
(No one sees me changing. But who sees me? I am my own hiding-place.)"*²³

Het is een binnenwereld die alleen het eigen bestaan kent, waarover Bachelard hoofdzakelijk speculeert dat deze in iedere werkelijk bewoonde ruimte, in iedere schuilplaats, een onderkomen vindt.

Maar hoe bewonen we deze essentiële ruimte, binnenin onszelf,

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

131

suffering that 'desperately tries to exist as a single unity; a vain reaching for integration, continuity and unity in relation to itself, the there-ness (*être-la*), that in the outside world is nothing more than 'the noise of the shadow of an existence that slowly, over centuries, is fading away. The painful connection between the inner world and the outer world of man, the painfulness of the break between inside and outside that comes to light when reading this fragment, suggests that the dialectical quality of the intimate space of man and the outer world is anything but self-evident: 'Where can one flee, where find refuge? In what shelter can one take refuge? Space is nothing but a "horrible outside-inside.'" This existentialist reading of the poetic imagination allows us to explore the human being as a plane. A plane that separates the area of the same from the area of the other; inside, outside. The plane closes as often

as it opens. The word of the poet and the work of the artist invite us to open, while the intimate activity of giving meaning to life, for example, asks us to close.

Before man is (*être-la*), in this area of the 'fragile' plane, man must first speak: if not to the other, then to himself. Existence loses its power - 'it is expired being (...) digesting its nothingness' - as long as there is no movement along the plane. Without communication between inside and outside, space is 'nothing but a horrible outside-inside'.

The condition of undocumented immigrants, an existence dominated by temporality and uncertainty, fear and depression, could be seen as a condition of 'liminality,' a word derived from the Latin 'limen,' meaning threshold, cross, or sill.²⁶ The crisis of this long-term condition on the threshold between two unattainable

23

Joë Bousquet, "La neige d'un autre age," in *The Poetics of Space*, Gaston Bachelard (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 88.

26

See section 'liminal space,' 39-44.



Giovanni Piranesi, 1761. *The Drawbridge*. Etching.

III

In a prose-poem entitled: *L'espace aux ombres* Henri Michaux writes:¹

L'espace, mais vous ne pouvez concevoir, cet horrible en dedans -en dehors qu'est le vrai espace.

Certaines (ombres) surtout se bandant une dernière fois, font un effort désespéré pour "être dans leur seule unité." Mal leur en prend. J'en rencontrai une.

Détruite par châtement, elle n'était plus qu'un bruit, mais énorme.

Un monde immense l'entendait encore, mais elle n'était plus, devenue seulement et uniquement un bruit, qui allait rouler encore des siècles mais destiné à s'éteindre complètement, comme si elle n'avait jamais été.

SHADE-HAUNTED SPACE

(Space, but you cannot even conceive the horrible inside-outside that real space is.

Certain (shades) especially, girding their loins one last time,

¹ Henri Michaux, *Nouvelles de l'étranger*, Mercure de France, Paris, 1952.

make a desperate effort to "exist as a single unity." But they rue the day. I met one of them.

Destroyed by punishment, it was reduced to a noise, a thunderous noise.

An immense world still heard it, but it no longer existed, having become simply and solely a noise, which was to rumble on for centuries longer, but was fated to die out *completely*, as though it had never existed.)

If we examine closely the lesson in philosophy the poet gives us, we shall find in this passage a spirit that has lost its "being-there" (*être-là*), one that has so declined as to fall from *the being of its shade* and mingle with the rumors of being, in the form of meaningless noise, of a confused hum that *cannot be located*. It once was. But wasn't it merely the noise that it has become? Isn't its punishment the fact of having become the mere echo of the meaningless, useless noise it once was? Wasn't it formerly what it is now: a sonorous echo from the vaults of hell? It is condemned to repeat the word of its evil intention, a word which, being imprinted in being, has overthrown being.¹ And we are in hell, and a part of us is always in hell, walled-up, as we are, in the world of evil intentions. Through what naïve intuition do we locate evil, which is boundless, in a hell? This spirit, this shade, this noise of a shade which, the poet tells us, desires its unity, may be heard on the outside without it being possible to be sure that it is inside. In this "horrible inside-outside" of unuttered words and unfulfilled intentions, within itself, being is slowly digesting its nothingness. The process of its reduction to nothing will last "for centuries." The hum of the being of rumors continues both in time and in space. In vain the spirit gathers its remaining strength. It has become the backwash of expiring being. Being is alternately condensation that disperses with a burst, and dispersion that flows back to a center. Outside and inside are both intimate

¹ Another poet writes: "To think that a mere word, a name, suffices to make the dividing walls of your strength come tumbling down." Pierre Reverdy, *Risques et Périls*, p. 23.

—they are always ready to be reversed, to exchange their hostility. If there exists a border-line surface between such an inside and outside, this surface is painful on both sides. When we experience this passage by Henri Michaux, we absorb a mixture of being and nothingness. The center of “being-there” wavers and trembles. Intimate space loses its clarity, while exterior space loses its void, void being the raw material of possibility of being. We are banished from the realm of possibility.

In this drama of intimate geometry, where should one live? The philosopher's advice to withdraw into oneself in order to take one's place in existence, loses its value, and even its significance, when the supplest image of “being-there” has just been experienced through the ontological nightmare of this poet. Let us observe, however, that this nightmare is not visually frightening. The fear does not come from the outside. Nor is it composed of old memories. It has no past, no physiology. Nothing in common, either, with having one's breath taken away. Here fear is being itself. Where can one flee, where find refuge? In what shelter can one take refuge? Space is nothing but a “horrible outside-inside.”

And the nightmare is simple, because it is radical. It would be intellectualizing the experience if we were to say that the nightmare is the result of a sudden doubt as to the certainty of inside and the distinctness of outside. What Michaux gives us as an *a priori* of being is the entire space-time of ambiguous being. In this ambiguous space, the mind has lost its geometrical homeland and the spirit is drifting.

Undoubtedly, we do not have to pass through the narrow gate of such a poem. The philosophies of anguish want principles that are less simplified. They do not turn their attention to the activity of an ephemeral imagination, for the reason that they inscribed anguish in the heart of being long before images had given it reality. Philosophers treat themselves to anguish, and all they see in the images are manifestations of its causality. They are not at all concerned with living the being of the image. Phenomenology

of the imagination must assume the task of seizing this ephemeral being. In fact, phenomenology can learn from the very brevity of the image. What strikes us here is that the metaphysical aspect originates on the very level of the image, on the level of an image which disturbs the notions of a spatiality commonly considered to be able to reduce these disturbances and restore the mind to a statute of indifference to space that does not have to localize dramatic events.

en hoe verankert deze zich in een schuilplaats wanneer onze binnenwereld wordt gedomineerd door onderdrukking, trauma en depressie? Wanneer de relatie tussen de binnenwereld en de buitenwereld zo ver uiteen is gedreven dat de mens haar binnenwereld niet meer kan bereiken en daarmee een schuilplaats niet werkelijk kan bewonen? De uitspraak van Erasmus 'waar ik mij goed voel ben ik thuis',²⁴ evenals het betoog van Bachelard, blijkt hier, is zeer contextafhankelijk.²⁵ We zouden kunnen stellen dat een mens die in eenheid met zichzelf op de wereld bestaat zich wellicht bij de lichtste vorm van onderkomen al 'thuis' voelt - op het perron van een station, in een koffiehuis, als de toeschouwer van een schilderij; als vredige bewoner van zichzelf - waar een ander zich zelfs na maanden op een plek niet thuis kan voelen, uit balans met haar binnenwereld.

In een uitzonderlijk fragment (zie pagina's 133-136) uit 'The



Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

137

worlds, a homeland at war and a country that has rejected asylum, is like the years of human movement across this threshold. Never at rest, always on the run on the narrow crossroads of lawlessness. Man on the threshold, incompatible with the outside world. Some undocumented immigrants are traumatised after years of living in this condition of liminality and barely communicate with their surroundings, aid organisations, friends or lawyers. All that remains between one world and the next is in reality the human being himself, fled from a country at war and waiting for a legal ruling. The threshold as the inner world of man. No object, no wall or threshold separates Sudan from the Netherlands: here, man is the plane between two worlds, the existence between two cultures, with an oppressed relationship to both worlds. It is also a plane that embodies the painful, incompatible

nature between one's own existence and the inaccessible outside world. A plane that, for many, keeps itself closed for the most part, in protection from the inaccessible outside world.

Can we use this knowledge to make an architectural statement that allows the oppressed human being to communicate along the plane of existence, between himself and the outside world, between inside and outside? We could say that with the acquired knowledge it becomes clear that when man finds himself in an inviolable space like a detention cell (think of hard, plastic white walls on which no trace can be left, fixed furniture and a metal sink), man withdraws into himself. That the communication along the plane between the inner and the outer world comes to a halt and man's existence thus 'slowly fades out,' 'like a noise that is not heard. Man is not invited by this social

24

Desiderius Erasmus, tekstuele installatie op het Albeda College in Rotterdam.

25

Op een manier zouden we zelfs kunnen stellen dat 'The Poetics of Space' een studie is die zich beperkt tot het welzijn van de mens in een onophoudelijk streven naar geluk.

27

See section 'intimate space,' 51-56.

28

Bachelard uses the bird's nest as an analogy here, built by and for the body, formed from within: an intimacy that works physically. Referring to Michelet's work 'L'oiseau' (1858): 'Inside, (...) the instrument that prescribes a circular form for the nest is nothing but the body of the bird. It is by constantly turning round and round, pushing back the walls on all sides, that it succeeds in forming this circle. (...) The house is a

Poetics of Space' echter geeft Bachelard een lezing van het gedicht 'l'espace aux ombres' ('de ruimte in de schaduw') van Henri Michaux, waarin deze schaduwwereld, de intieme wereld waarin we leven, wél bestaat uit angst en pijn. Een lijden dat 'wanhopig tracht te bestaan als een enkele eenheid;' een tevergeefs reiken naar integratie, continuïteit en eenheid in relatie tot zichzelf, het daar-zijn (être-la), dat in de buitenwereld niets meer is dan 'het lawaai van de schaduw van een bestaan dat langzaam, over eeuwen, uitdooft.' Het pijnlijke verband tussen de binnenwereld en de buitenwereld van de mens, de pijnlijkheid van de breuk tussen binnen en buiten die aan het licht komt bij het lezen van dit fragment suggereert dat de dialectische kwaliteit van de intieme ruimte van de mens en de buitenwereld alles behalve vanzelfsprekend is: 'Where can one flee, where find refuge? In what shelter can one take refuge? Space is nothing but a "horrible outside-inside.'" Deze existentialistische lezing van de poëtische verbeelding staat ons toe het wezen van de mens te exploreren als een vlak. Een vlak dat het gebied van het gelijke scheidt van het gebied van het andere; binnen, buiten. Het vlak sluit zich even vaak als het zich opent. Het woord van de dichter en het werk van de kunstenaar nodigen ons uit te openen, terwijl bijvoorbeeld de intieme activiteit van betekenis geven aan het leven ons vraagt te sluiten.

Voordat de mens is (être-la), moet in dit gebied van het 'broze' vlak de mens eerst spreken: zo niet met de ander, dan met zichzelf. Het bestaan verliest zijn kracht - 'it is expired being (...) digesting its nothingness' - zolang er langs het vlak geen beweging plaatsvindt. Zonder communicatie tussen binnen en buiten is ruimte 'nothing but a horrible outside-inside.'

De conditie van ongedocumenteerde immigranten, een bestaan gedomineerd door tijdelijkheid en onzekerheid, angst en depressie, zouden we kunnen zien als een conditie van 'liminaliteit,' een woord dat afstamt van het Latijnse 'limen,' dat drempel, dwarsstuk of dorpel betekent.²⁶ De crisis van deze langdurige conditie op de drempel tussen twee onbereikbare

Onze Eigen Plaats in de Wereld Our Own Corner in the World

138

and material environment to communicate with 'the other': essential to reflect on life and make choices about the future, transcending the legal vacuum. This raises the question for design practice of how we can contribute spatially to stabilising the intimate space of man²⁷ by essentially inviting him to appropriate the environment. To be able to exert influence in which the cultural, the social and the psychological merge with the human being's environment: a form of affirmation of existence.

This brings us back to Heidegger's statement, "we do not dwell because we have built, we build and have built because we dwell" and, as Bachelard similarly states "one must live to build one's house, and not build one's house to live in."²⁸ To think about an architecture that meets this could be to design space that is sensitive to communication and

transition by designing a sensitive, spatial stratification; to fathom and deepen the quality of the separating surfaces that define this stratification, that are the limit of the area of the interior; to think about the meaning of porosity of surfaces in the form of the door, the window, transparency and the application of, for example, textiles. Designing for the intimate protection of being human could be tested as a continuation of these speculations as the meaningful, physical (spatial) and metaphysical (intimate) appropriation of space. From the design practice, a sensitivity would develop in which architecture manifests itself as an existence in itself that communicates. An existence that challenges the user to participate in a co-existence of things in 'space'; a co-existence to which man adds awareness of his own existence: liberated in its true nature.

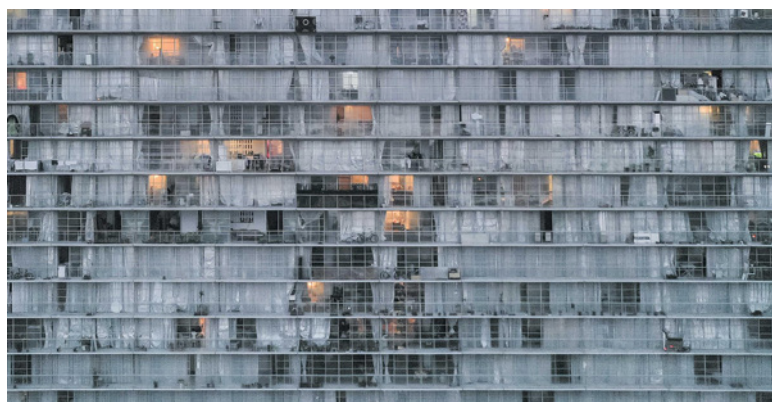
26

Zie sectie 'liminale ruimte,' 39-44.

bird's very person; it is its form and its most immediate effort, I shall even say, its suffering. The result is only obtained by constantly repeated pressure of the breast. There is not one of these blades of grass that, in order to make it curve and hold the curve, has not been pressed on countless times by the bird's breast, its heart (...)." Jules Michelet,

"L'oiseau," in *The Poetics of Space*, Gaston Bachelard (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 101.

werelden in, een thuisland in oorlog en een land dat asiel heeft afgewezen, is als de jaren durende beweging van de mens over deze drempel heen. Nooit tot rust, altijd op de been op het smalle dwarsstuk van rechteloosheid. De mens op de drempel, onverenigbaar met de buitenwereld. Sommige ongedocumenteerde immigranten zijn getraumatiseerd na jarenlang te leven in deze conditie van liminaliteit en communiceren nog nauwelijks met hun omgeving, hulporganisaties, vrienden of advocaten. Alles dat over is tussen de ene en de andere wereld, is in werkelijkheid de mens zelf, gevlucht uit een land in oorlog en wachtend op een juridische uitspraak. De drempel als de binnenwereld van de mens. Geen object, geen muur of drempel die Soedan van Nederland scheidt: de mens is hier het vlak tussen twee werelden, het bestaan tussen twee culturen, met een verdrukte relatie tot beide werelden. Tevens een vlak dat het pijnlijke, onverenigbare karakter belichaamt tussen het eigen bestaan en de ontoegankelijke buitenwereld. Een vlak dat zich bij velen overwegend gesloten houdt, in bescherming van



Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

139

de ontoegankelijke buitenwereld.

Kunnen we met deze kennis een architectonische uitspraak doen die de verdrukte mens toestaat te communiceren langs het vlak van het bestaan, tussen zichzelf en de buitenwereld, tussen binnen en buiten? We zouden kunnen stellen dat met de vergaarde kennis duidelijk wordt dat, wanneer de mens zich bevindt in een onaantastbare ruimte als een detentie cel (denk aan harde, plastische witte muren waar geen spoor op kan worden achtergelaten, vaststaande meubels en een metalen wasbak), de mens zich terugtrekt in zichzelf. Dat de communicatie langs het vlak tussen de binnenwereld en de buitenwereld stilvalt en de mens in zijn bestaan zo 'langzaam uitdooft,' 'als een lawaai dat niet gehoord wordt.' De mens wordt door deze sociale en materiële omgeving niet uitgenodigd te communiceren met 'het andere:' essentieel om te reflecteren op het leven en keuzes te maken over de toekomst, het ontstijgen van het legale vacuüm. Daarmee ligt de vraag bij de ontwerpende praktijk hoe we ruimtelijk kunnen bijdragen aan het stabiliseren van de intieme ruimte van de mens²⁷ door deze in wezen uit te nodigen de omgeving toe te eigenen. Invloed uit te kunnen oefenen waarbij het culturele, het sociale en het psychische versmelten met de omgeving van de mens: een een vorm van bestaansbevestiging.

Dit brengt ons terug bij de uitspraak van Heidegger, "*we do not dwell because we have built, we build and have built because we dwell*" en, zoals Bachelard op vergelijkbare wijze stelt "*one must live to build one's house, and not build one's house to live in.*"²⁸ Het denken over een architectuur die hieraan tegemoet komt zou het ontwerpen van ruimte kunnen zijn die gevoelig is voor communicatie en overgang door het ontwerpen van een sensitieve, ruimtelijke gelaagdheid; het doorgronden en verdiepen van de kwaliteit van de scheidende vlakken die deze gelaagdheid definiëren, die de limiet vormen van het gebied van het interieur; het denken over de betekenis van porositeit van vlakken in de vorm van de deur, het raam,

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

140

27

Zie sectie 'intieme ruimte,' 51-56.

28

Bachelard gebruikt in deze kwestie het vogelnest als analogie, dat door en voor het lichaam is gebouwd, van binnenuit gevormd: een intimiteit die fysiek werkt. Refererend naar het werk 'L'oiseau' van Michelet (1858): "On the inside, (...) the instrument that prescribes a circular form for the nest is nothing else but the body of the bird. It is by constantly turning round and round and pressing back the walls on every side, that it succeeds in forming this circle. (...) The house is a bird's very person; it is its form and its most immediate effort, I shall even say, its suffering. The result is only obtained by constantly repeated pressure of the breast. There is not one of these blades of grass that, in order to make it curve and hold the curve, has not been pressed on countless times by the bird's breast, its heart (...)." Jules Michelet, "L'oiseau," in *The Poetics of Space*, Gaston Bachelard (Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): 101.

transparantie en de toepassing van bijvoorbeeld textiel. Ontwerpen voor de intieme bescherming van het menszijn zouden we als een vervolg op deze speculaties kunnen testen als de betekenisvolle, fysieke (ruimtelijke) en metafysische (intieme) toeëigening van ruimte. Vanuit de ontwerpende praktijk zou zich hierin een gevoeligheid ontwikkelen waarbij architectuur zich manifesteert als een bestaan in zichzelf, dat communiceert. Een bestaan dat de gebruiker uitdaagt deel te nemen in een coëxisteren van dingen in 'ruimte'; een coëxisteren waaraan de mens bewustzijn van het eigen bestaan toevoegt: in de ware aard bevrijd.

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

141

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

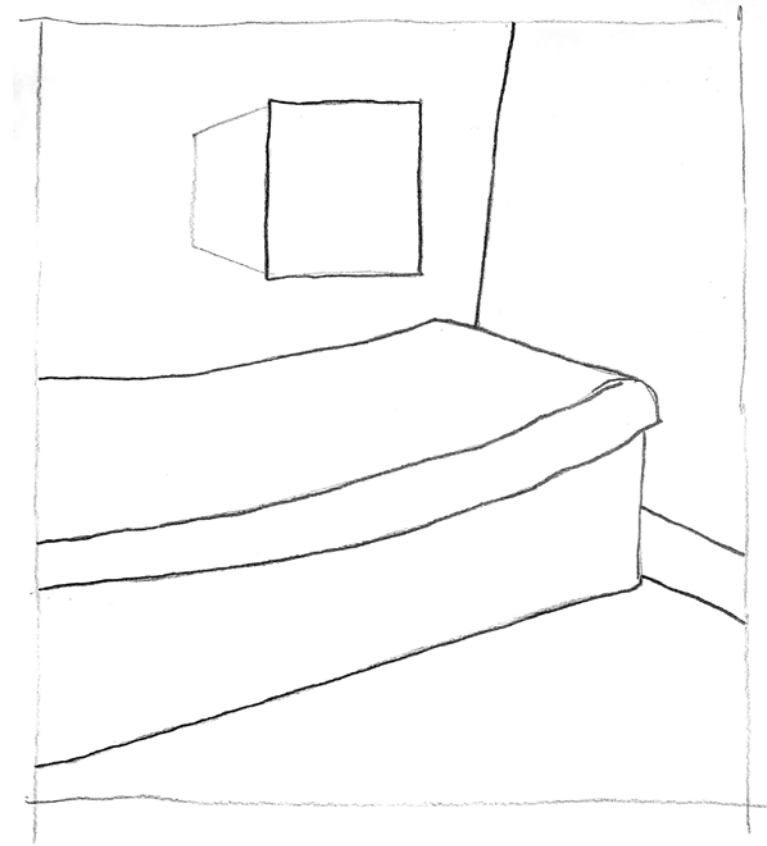
142

"Oh night without objects. Oh window muffled on the outside, oh, doors carefully closed; customs that have come down from times long past, transmitted, verified, never entirely understood. Oh silence in the stair-well, silence in the adjoining rooms, silence up there, on the ceiling. Oh mother, oh one and only you, who faced all this silence, when I was a child."

Rainer Rilke, "Les Cahiers" (1910),
in *The Poetics of Space*, Gaston
Bachelard (Boston: Beacon Press,
1994 [1958]): p. 230.

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

143



"The intimacy of the room becomes our intimacy. And correlatively, intimate space has become so quiet, so simple, that all the quietude of the room is localized and centralized in it. The room is very deeply our room, it is in us. We no longer see it. It no longer limits us, because we are in the very ultimate depth of its repose, in the repose that it has conferred upon us. And all of our former rooms come and fit into this one."

Gaston Bachelard, *The Poetics of Space*,
(Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): p. 226.

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

145



"Onto what, toward what, do doors
open? Do they open for the world of
men, or for the world of solitude?"

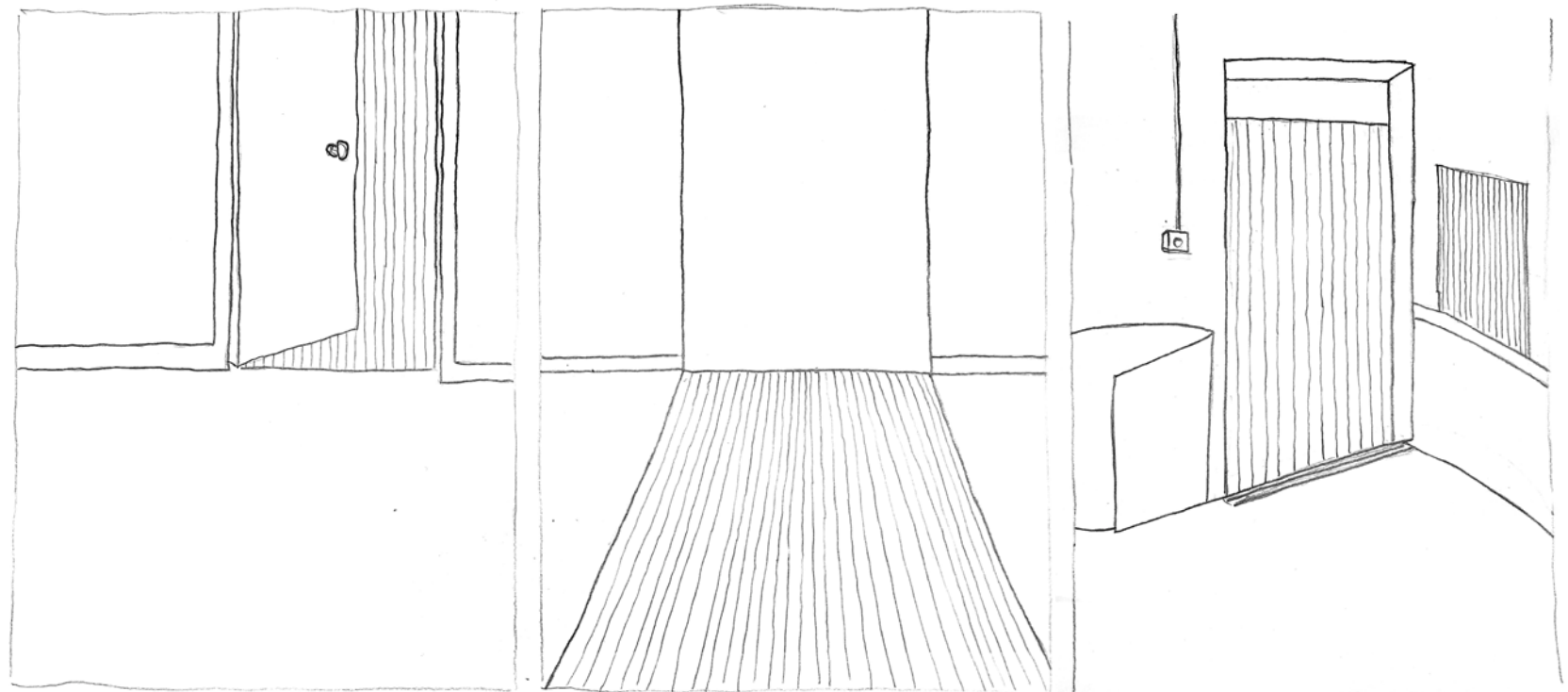
(...)

"A mere door, can give images of
hesitation, temptation, desire, security,
welcome and respect. If one were to
give an account of all the doors one has
closed and opened, of all the doors one
would like to re-open, one would have to
tell the story of one's entire life."

Gaston Bachelard, *The Poetics of Space*,
(Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): p. 224.

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

147



"Emmuré (Walled-in):

'Une lampe allumée derrière la fenêtre
Veille au cœur secret de la nuit.'

*(A lighted lamp in the window
Watches in the secret heart of night.)*

(...)

'Du regard emprisonné
Entre ses quatre murs de pierre.'

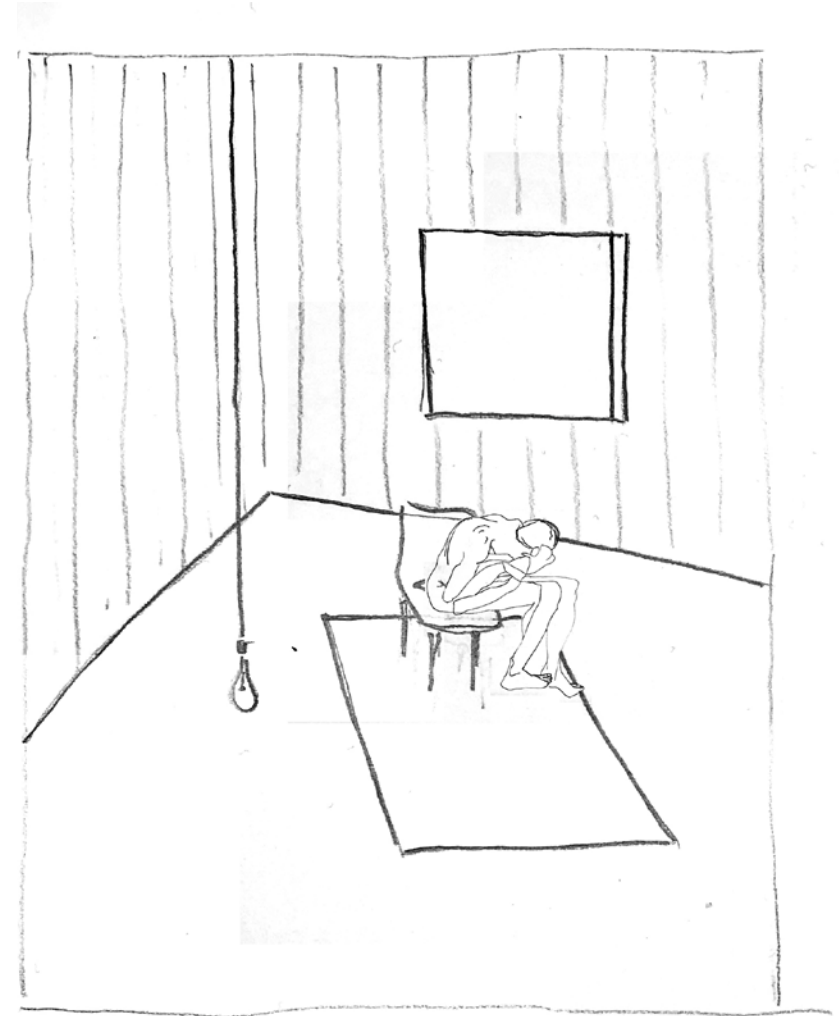
*(Of a gaze imprisoned
Between its four stone walls.)*

*(...) a lamp is waiting in the window, and
through it, the house, too, is waiting. The
lamp is the symbol of prolonged waiting.
(...) The lamp in the window is the house's
eye and, in the kingdom of the imagination,
it is never lighted out-of-doors, but is
enclosed light, which can only filter to the
outside."*

Henri Bosco, "Hyacinthe," in *The Poetics of Space*,
Gaston Bachelard (Boston: Beacon Press,
1994 [1958]): p. 34.

Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

149

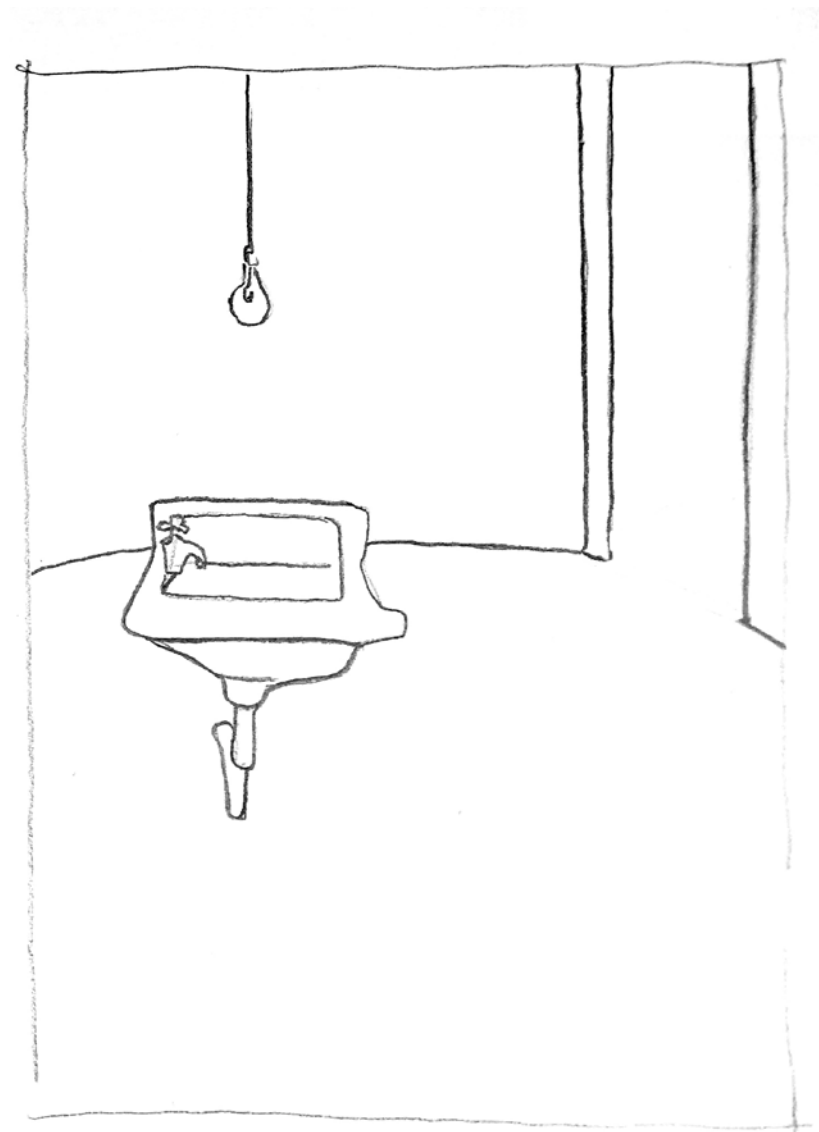


*"Through the poet's window the house
converses about immensity with the world.
And as metaphysicians would say, it too, the
house of men, opens its doors to the world."*

Gaston Bachelard, *The Poetics of Space*,
(Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): p. 69.

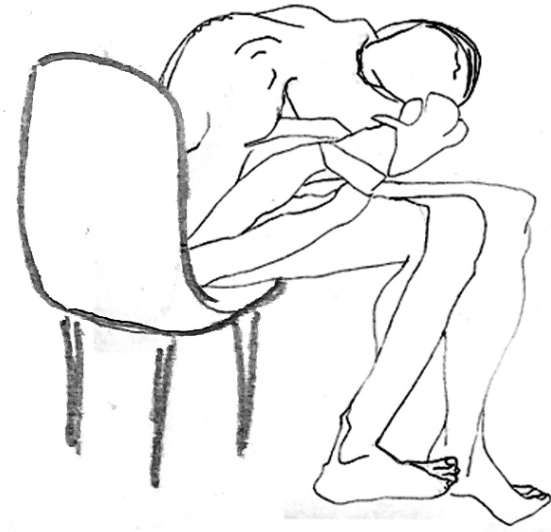
Onze Eigen Plaats in de Wereld
Our Own Corner in the World

151



*"About this room, which was plunged
in utter darkness, I knew everything,
I had entered into it, I bore it within
me, I made it live, with a life that is
not life, but which is stronger than life,
and which no force in the world can
vanquish."*

Gaston Bachelard, *The Poetics of Space*,
(Boston: Beacon Press, 1994 [1958]): p. 69.



Emancipatie in woorden

De mensen en de namen

Alhoewel 'vluchteling' de meest gebruikte benaming is voor mensen die hun thuisland zijn ontvlucht, zijn de meningen verdeeld of iemand werkelijk een identiteit heeft als 'vluchteling' - een begrip dat eerder ten dienste staat van classificering enerzijds, en generalisering anderzijds. De ervaring van een gevlucht persoon - ten minste voor politieke vluchtelingen en klimaat vluchtelingen - laat zich wellicht beter uitdrukken als 'onthemde', 'verdrevene', 'thuisloze,' of, 'vluchtende': woorden die pogen classificering te ondermijnen door tegemoet te komen aan de ervaring van de verdrukte mens.

De Nederlandse krant Trouw kopte in 2010 'de Asielzoeker wordt ontmenselijkt',¹ stellend dat het inhumane beleid ten aanzien van uitgeprocedeerde mensen alleen maar vol te houden is als je de vluchteling ontmenselijkt. Termen als 'illegale,' 'asielzoeker,' of 'ongedocumenteerde' zorgen ervoor dat mensen geen band voelen en het leed van de ander niet aantrekken. Trouw: "Het woord asielzoeker staat voor veel mensen gelijk aan gelukszoeker of profiteur, iemand die uit economische motieven zijn land verlaat."²

1

Zie artikel "De Asielzoeker wordt ontmenselijkt," in de sectie 'Transdisciplinaire Expositie' (33-36).

2

Francis Luijckx, "de Asielzoeker wordt ontmenselijkt," Trouw, 29 april, 2010.

De opvatting dat vermenschelende woorden als verdrevene of thuisloze de verdrukte legale positie van deze mensen in de maatschappij ondermijnen veronderstelt onze sympathisering voor de conditie van de mens. Net als we een 'rouwende mens' niet als 'burger' omschrijven - aangezien de conditie van het rouwen los staat van de mens als functie in de maatschappij - overschaduwen formele begrippen als 'statushouder,' 'ongedocumenteerde' of, meer insinuerend, 'illegale' de conditie van trauma, depressie, ziekte of weemoed bij de ontheemde.

Naast de formalisering van het menselijke blijft het in rapporten, rechtszaken en politiek debat onvermijdelijk formele termen te gebruiken die het moment van wachten binnen de tijdlijn van legale procedures definiëren. Zo blijft het gebruik van termen als statushouder, uitgeprocedeerde of Dublin-claimer van waarde, terwijl vreemdeling, illegale of ongedocumenteerde overbodig vervreemdend of classificierend werken. Hierop volgend wordt een greep uit het bestaande vocabulaire rond een rechteloze ontheemde bevolking uiteengezet.

vluchteling

*iemand die zijn of haar land van herkomst ontvlucht vanwege gegronde vrees voor vervolging of verstoting door natuurrampen. Redenen voor vervolging kunnen zijn: ras of nationaliteit, godsdienst, politieke overtuiging of het behoren tot een bepaalde sociale groep.*³

onthemde

uit de vertrouwde omgeving (huis of

*woonplaats) verjaagd of weggevoerd, om dezelfde redenen als de vluchteling, maar vaak binnen de grenzen van eigen land.*⁴

interne verdrevene

Een interne verdrevene is iemand die gedwongen is huis of woonplaats te ontvluchten, maar wel binnen de grenzen van eigen land blijft. Daarmee is een interne verdrevene wettelijk gezien niet hetzelfde als een vluchteling - die

3

"Veelgestelde vragen over vluchtelingen," UNHCR, geraadpleegd op 30 maart, 2021, <https://www.unhcr.org/nl/media/begrippenlijst/vluchtelingen/#vluchteling>.

4

Bewerking van de definitie volgens het Van Dale Woordenboek, Utrecht: VBK Media, 2005.

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

156

Emancipation in words

The people and the names

Although 'refugee' is the most common name for people who have fled their homeland, opinions are divided as to whether a person really has an identity as a 'refugee' - a concept that rather serves classification on the one hand, and generalisation on the other. The experience of a refugee - at least for political and climate refugees - is perhaps better expressed as 'displaced person', 'expelled person', 'homeless person', or, 'fleeing person': words that attempt to undermine classification by responding to the experience of the oppressed person.

In 2010, the Dutch newspaper Trouw ran the headline 'the asylum seeker is dehumanised',¹ arguing that the inhumane policy towards people who

have exhausted all legal remedies can only be maintained if you dehumanise the refugee. Terms such as 'illegal,' 'asylum seeker,' or 'undocumented' ensure that people do not feel a connection and do not care about the suffering of others. Trouw: "For many people, the word asylum seeker is synonymous with fortune hunter or profiteer, someone who leaves their country for economic reasons."²

The view that humanising words such as displaced person or homeless person undermine the oppressed legal position of these people in society presupposes our sympathy for the human condition. Just as we do not describe a 'mourner' as a 'citizen' - since the condition of mourning is separate from the human as a function in society - formal terms such as 'status holder,' 'undocumented' or, more insinuatingly, 'illegal'

2

Francis Luijckx, "De Asielzoeker wordt ontmenselijkt," Trouw, 29 April, 2010.

1

See article "The Asylum Seeker is Dehumanised" in the section 'Transdisciplinary Exposition' (33-36).

het land verlaat. Wel hebben interne verdrevenen vaak dezelfde redenen als vluchtelingen om hun huis te verlaten, zoals oorlog of ander geweld. Naar schatting waren er in 2006 wereldwijd 24,5 miljoen interne verdrevenen in 52 landen.⁵

migrant

Een migrant is iemand die migreert, dat wil zeggen verhuist. Het begrip wordt echter voornamelijk gebruikt voor iemand die van één land naar een ander verhuist. Hiermee wordt vaak een buitenlandse werknemer bedoeld.⁶

immigrant

Iemand die zich als buitenlander in een bepaald land komt vestigen; inkomend landverhuizer.⁷

asielzoeker

Een asielzoeker is iemand die asiel heeft aangevraagd maar wacht op een beslissing op zijn of haar aanvraag. In Nederland kunnen asielzoekers zich voor een asielaanvraag melden bij de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) in de centrale ontvangstlocaties

in Ter Apel of op Schiphol. Vervolgens worden de asielzoekers naar één van de aanmeldcentra in Ter Apel, Schiphol, Den Bosch of Zevenaar overgebracht. Een persoon krijgt een verblijfsvergunning wanneer hij of zij erkend wordt als vluchteling.⁸ Het onderzoeksproces dat hierover oordeelt, en daarmee de status als asielzoeker, kan 7 tot 547 dagen duren.⁹ De IND is wettelijk verplicht aanvragen binnen 6 maanden te behandelen, maar kan deze termijn in uitzonderingsgevallen uitstellen tot 15 of 18 maanden. De gemiddelde doorlooptijd in 2018 is 43 weken. Het is een mensenrecht om asiel aan te vragen.¹⁰

statushouder

Asielzoeker van wie het verzoek is ingewilligd. Erkende vluchtelingen met een verblijfsvergunning.¹¹

uitgeprocedeerde

Asielzoeker voor wie de juridische mogelijkheden in de asielprocedure zijn uitgeput.¹² In Nederland krijgt minder dan de helft van alle asielzoekers toelating als vluchteling of een ver-

| | | | |
|---|---|----|---|
| 5 | voorafgaand aan asielprocedure," | 5 | Wikipedia, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/zEIL0. |
| 6 | "Migrant," Jureca, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/oBFP7. | 10 | "Veelgestelde vragen over asielzoekers," UNHCR, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/iBIO7. |
| 7 | Algemeen Nederlands Woordenboek, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/jBV68. | 11 | "Statushouder," CBS, geraadpleegd op 30 maart 2021, shorturl.at/duGV0. |
| 8 | "Veelgestelde vragen over asielzoekers," UNHCR, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/crtE3. | 12 | "Encyclopedie van de Mensenrechten," Amnesty International, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/knqtT. |
| 9 | "Wachttijden | | |

blijfsvergunning.¹³ Uitgeprocedeerden moeten het land verlaten. Er zijn naar schatting van de overheid 25-50 duizend uitgeprocedeerde asielzoekers in Nederland.¹⁴ De ombudsman van Amsterdam schat dat er in de hoofdstad alleen al 10-30 duizend uitgeprocedeerden verblijven.¹⁵

ongedocumenteerde

Een ongedocumenteerde heeft geen documenten om te bewijzen dat hij of zij legaal in een land werkt of verblijft.¹⁶

vreemdeling

De uitdrukking ‘vreemdeling’ is een juridische term voor een niet-Nederlander: iemand die niet de Nederlandse nationaliteit heeft. Het CBS gebruikt de term niet-Nederlander in plaats van vreemdeling.¹⁷

illegale

De Nederlandse overheid verstaat onder ‘illegale’ het verblijf in Nederland van mensen die niet beschikken over een rechtsgeldige titel om in Nederland te mogen verblijven

(een verblijfsvergunning). De term ‘illegalen’ wordt in de literatuur, de beleidsstukken van de overheid en in de volksmond vaak gebruikt. Er bestaan echter bezwaren tegen het gebruik van de term, daar een persoon niet onrechtmatig of illegaal kan zijn. Personen kunnen wel onrechtmatig in een land verblijven of illegale acties plegen.¹⁸

illegale asielkraker

In de volksmond wordt door (extreem) rechtse groepen de term ‘illegale asielkraker’ gebruikt ter omschrijving van de groep ongedocumenteerde immigranten van We are Here. Zo wordt op het rechtse weblog ‘De Dagelijkse Standaard’ regelmatig gepost over ‘tuigkraakverbond’ We Are Here, een groep ‘gewetenloze asielkrakers’ en ‘krakende terreurorganisatie.’¹⁹

dakloze

Iemand die geen vaste woonplaats of verblijfplaats heeft. Geen adres om te wonen of logeren, ook niet met een adres ingeschreven in het bevolkingsregister.²⁰

| | | | |
|----|--|----|---|
| 13 | "Hoeveel asielzoekers komen naar Nederland?" CBS, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/zFKN4. | 17 | Vissers, Frank, en Klazes, Ziggy. Ontwikkelingsmogelijkheden voor ongedocumenteerden. Haarlem: Gemeente Haarlem, 2019. Geraadpleegd op 30 maart, 2021. shorturl.at/etjX7. |
| 14 | "Dalende trend zichtbaar in illegalenschattingen," Rijksoverheid, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/hyN6. | 18 | Ibid. |
| 15 | Zuurmond, Arre. "Zwoegen in de Schaduw," panel discussie, De Balie, Amsterdam, 21 september, 2020. | 19 | (dit artikel is offline gehaald) "Tuigkraakverbond we are here breidt werkterrein uit kraakt nu ook illegaal panden in amstelveen," <i>DDS</i> , 5 juni, 2018, shorturl.at/owMSX |
| 16 | "Ongedocumenteerden (illegalen) en uitgeprocedeerden," Amnesty International- | | |

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

overshadow the condition of trauma, depression, illness or melancholy in the displaced.

Beyond the formalisation of the human, it remains inevitable in reports, court cases and political debate to use formal terms that define the moment of waiting within the timeline of legal procedures. Thus, the use of terms such as status holder, failed asylum seeker or Dublin claimant remains valid, while alien, illegal or undocumented alienates or classifies. A selection from the existing vocabulary surrounding a disenfranchised population is outlined below.

refugee

A person who flees his or her country of origin due to a well-founded fear of persecution or rejection by natural disasters. Reasons for persecution may include race

or nationality, religion, political opinion or membership of a particular social group.³

displaced

A person who has been driven away from his or her familiar environment (home or place of residence) for the same reasons as the refugee, but often within the borders of his or her own country.⁴

internally displaced person

An internally displaced person is someone who has been forced to flee their home or place of residence, but who remains within the borders of their own country. Therefore, from a legal point of view, an internally displaced person is not the same as a refugee - who leaves the country. However, internally displaced persons often have the same

reasons as refugees for leaving their homes, such as war or other violence. It is estimated that in 2006 there were 24.5 million internally displaced persons in 52 countries worldwide.⁵

migrant

A migrant is someone who migrates, i.e. moves. However, the term is mainly used for someone who moves from one country to another. It often refers to a foreign worker.⁶

immigrant

Someone who comes to settle in a particular country as a foreigner; incoming land mover.⁷

asylum seeker

An asylum seeker is someone who has applied for asylum but is awaiting a

decision on his or her application. In the Netherlands, asylum seekers can report to the Immigration and Naturalisation Service (IND) for an application for asylum at the central reception locations in Ter Apel or at Schiphol Airport. Subsequently, the asylum seekers are transferred to one of the application centres in Ter Apel, Schiphol, Den Bosch or Zevenaar. A person is granted a residence permit when he or she is recognised as a refugee.⁸ The investigation process that adjudicates this, and thus the status as an asylum seeker, can take 7 to 547 days.⁹ The IND is legally obliged to process applications within 6 months, but can extend this period to 15 or 18 months in exceptional cases. The average processing time in 2018 was 43 weeks. It is a human right to apply for asylum.¹⁰

status holder

Asylum seeker whose request has been granted. Recognised refugee with a residence permit.¹¹

rejected

Asylum seeker for whom the legal possibilities in the asylum procedure have been exhausted.¹² In the Netherlands, less than half of all asylum seekers are admitted as refugees or receive a residence permit.¹³ People who have exhausted all legal remedies must leave the country. The government estimates that there are 25-50 thousand asylum seekers in the Netherlands who have exhausted all legal remedies.¹⁴ The Ombudsman of Amsterdam estimates that there are 10-30 thousand people in the capital alone who have exhausted all legal remedies.¹⁵

157

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

158

| | | | |
|---|--|---|--|
| 3 | "Frequently asked questions about refugees," UNHCR, accessed March 30, 2021, https://www.unhcr.org/nl/media/begrip-penlijst/vluchtelingen/#vluchteling. | 6 | "Migrant," Jureca, accessed March 30, 2021, shorturl.at/oBFP7. |
| 4 | <i>Adaptation of the definition according to the Van Dale Dictionary</i> , Utrecht: VBK Media, 2005. | 7 | Algemeen Nederlands Woordenboek, consulted on 30 March, 2021, shorturl.at/jBV68. |
| 5 | "Internally displaced person," Wikipedia, accessed March 30, 2021, shorturl.at/zEIL0. | 8 | "Frequently asked questions about asylum seekers," UNHCR, accessed 30 March, 2021, shorturl.at/crtE3. |

thuisloze

Iemand die steeds wisselt van onderdak of woonplaats; ook wel bankhoppen. Een thuisloze staat soms wel ingescreven met een adres in het bevolkingsregister.²¹

Dublin-claimant

Op grond van de Overeenkomst van Dublin (1990) moeten asielzoekers asiël aanvragen in het eerste land van verblijf. Dublin claimanten zijn vaak

De gebouwde omgeving en de namen

De bewoording van deze doelgroep staat centraal in de benaming van de institutionele gebouwen van het immigratiebeleid. Zo reflecteren 'Landelijke Vreemdelingen Voorziening' (LVV) en 'Asielzoekerscentrum' (AZC) het politieke karakter van de plekken zelf.

Identificatiestraat

In identificatie straten worden asielzoekers die net het land in zijn gekomen geregistreerd en gescreend op onder andere signalen over mensenhandel, mensensmokkel en terrorisme door fouïllering, doorzoeken van bagage, analyse van documenten, verhoor

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

undocumented

An undocumented person has no documents to prove that he or she is working or living in a country legally.¹⁶

foreigner

The term 'foreign national' is a legal term for a non-Dutch person: someone who does not have the Dutch nationality. Statistics Netherlands uses the term non-Dutchman instead of alien.¹⁷

illegal

The Dutch government understands 'illegal' to mean the stay in the Netherlands of people who do not have a legally valid title. The Dutch government understands 'illegal' to mean that people who do not have a legally valid title to stay in the Netherlands (a residence permit) are staying in the Netherlands. The term 'illegal aliens'

asielzoekers van wie het asielverzoek in een ander land behandeld moet worden of is afgewezen, waarop zij voor 18 maanden geen aanvraag in een tweede land kunnen indienen.²²

Dublin-brothers

In Amsterdam verblijft een aanzienlijke groep Dublin-claimanten die zichzelf de Dublin-brothers noemen.²³

en onderzoeken van telefoons. Er zijn 7 identificatie straten in Nederland: Ter Apel, Veenhuizen, Amsterdam, Rotterdam, Budel, Leusden en Didam.²⁴

Asielzoekerscentrum (AZC)

Een asielzoekerscentrum, afgekort AZC, is een opvangcentrum voor

20
"Wanneer ben je dak- of thuisloos?" Zwolle, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/doBFW.

21
Ibid.
23
Savannah Koolen, interview door auteur, 2020.

24
Missie Inspectie Veiligheid en Justitie (2016), *De identificatie van asielzoekers in Nederland*, geraadpleegd 30 maart, 2021, shorturl.at/mrCMS.

asielzoekers die tijdelijk in het land verblijven tot over hun asielaanvraag is beslist. Het aanbieden van deze opvang wordt in Nederland gedaan door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) in opdracht van het het ministerie van Binnenlandse Zaken. Nederland heeft in totaal 51 asielzoekerscentra verspreid over het hele land. Gemiddeld biedt een azc onderdak aan ongeveer 500 tot 600 mensen.²⁵

Bed-bad-broodvoorziening (BBB)

Bed, bad, brood is elementaire, sobere opvang die in principe tijdelijk is. Het gaat om nachtopvang (17:00 tot 09:00 uur), kleding, sanitaire voorzieningen, ontbijt en een avondmaaltijd, met name voor uitgeprocedeerde asielzoekers.²⁶ De voorziening wordt veelal gezien als humanitaire ondergrens.²⁷

Landelijke Voorziening Vreemdelingen (LVV)

In 2019 is de LVV als pilot-project in het leven geroepen in vijf gemeenten (Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Utrecht en Eindhovenet) die ieder aan 500 uitgeprocedeerde asielzoekers

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

apply for asylum in a second country for 18 months.²²

Dublin Brothers

Amsterdam is home to a substantial group of Dublin claimants who call themselves the Dublin brothers.²³

9
"Waiting times prior to asylum procedure," VluchtelingenWerk Nederland, consulted on 30 March, 2021, shorturl.at/uzJSX.

11
"Status holder," CBS, accessed 30 March 2021, shorturl.at/dUGV0.

10
"Frequently asked questions about asylum seekers,"

opvang bieden anders dan gemeentelijke noodopvang (BBB). Inzet van het Rijk was met de komst van deze sobere opvang 'trajecten aan te bieden gericht op het motiveren tot en faciliteren van vertrek.' De staatssecretaris wenste dat de gemeentelijke BBB's beëindigd zouden worden. Een belangrijk verschil van opvatting tussen Rijk en gemeenten betrof het antwoord op de vraag of het bieden van gemeentelijke noodopvang de effectiviteit van het terugkeerbeleid in de weg staat dan wel juist bevordert. De vraag of de vorm en inhoud van opvang invloed hebben op terugkeer staat centraal in de LVV-pilot.²⁸

Vreemdelingendetentie (Detentiecentrum)

Het tijdelijk vasthouden van een vreemdeling in een huis van bewaring is een maatregel die onder andere kan worden genomen om uitzetting te effectueren (juridisch woordenboek). In een speciaal daartoe ingericht cellencomplex ondergaan zij daartoe een bijzondere vorm van detentie, die geen strafrechtelijk opgelegde gevang

160

30 March, 2021, shorturl.at/knqtT.
13
"How many asylum seekers come to the Netherlands?" CBS, accessed 30 March, 2021, shorturl.at/zFKN4.

16
"Undocumented persons (illegals) and deportees," Amnesty International, accessed 30 March, 2021, shorturl.at/cfKT7

17
Visser, Frank, and Klazes, Ziggy. Development opportunities for undocumented migrants.

15
Zuurmond, Arre.

25
"Asielzoekerscentrum," Wikipedia, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/qxFM9.

26
"Bed-bad-brood: na drie jaar steggelen heeft de VVD haar harde lijn verzacht," *De Volkskrant*, 28 november, 2018.

27
"bed-bad-brood en begeleiding in Nederland," symposium, ASKV, 14 oktober, 2016. shorturl.at/fqHL8.

Haarlem: Municipality of Haarlem, 2019. Accessed 30 March, 2021. shorturl.at/etJX7.

18
Ibid.

19
(this article has been taken offline) "Rigged squatting alliance scope now also illegally squats premises in amstelveen," DDS, 5 June, 2018, shorturl.at/lowMSX

28
"De LVV-pilot: gezamenlijk zoeken naar oplossingen," Vreemdelingendetentie, geraadpleegd op 30 maart, 2021, shorturl.at/awOW6.

20
"When is one homeless?" Zwolle, accessed 30 March, 2021, shorturl.at/doBFW.

21
Ibid.

22
"Dublin (Convention) and Dublin Regulation on Asylum Applications," Amnesty International, accessed 30 March, 2021, shorturl.at/cKuMS.

23
Savannah Koolen, interview by author, 2020.

genisstraf betreft, doch beoogt vooruit te lopen op die terugkeer. Doel is te voorkomen dat zij zich aan uitzetting kunnen onttrekken.²⁹

Vreemdelingenkamer

De Vreemdelingenkamer van de rechtbank behandelt geschillen over onder meer de toelating en uitzetting van vreemdelingen in Nederland. In het vreemdelingenrecht staan meestal de vreemdeling en de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) tegenover elkaar.³⁰

Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)

De IND is een agentschap van het ministerie van Justitie en Veiligheid verantwoordelijk voor de uitvoering van het vreemdelingenbeleid. De IND behandelt aanvragen van mensen die in Nederland willen verblijven of die Nederlander willen worden.³¹

Dienst Terugkeer en Vertrek (DT&V)

De Dienst Terugkeer en Vertrek (DT&V) voert het vreemdelingenbeleid

uit van het ministerie van Justitie en Veiligheid. DT&V regisseert het vertrek uit Nederland van vreemdelingen die het land moeten verlaten.³²

29 "Vreemdelingenbewaking," Juridisch Woordenboek, geraadpleegd op 30 maart, 2021, [shorturl.at/kyLNZ](https://www.shorturl.at/kyLNZ).

30 "Bestuursrecht," De Rechtspraak, geraadpleegd op 30 maart, 2021, [shorturl.at/ikyB5](https://www.shorturl.at/ikyB5).

31 "Wat doet de IND," Immigratie- en Naturalisatiedienst, geraadpleegd op 30 maart, 2021, [shorturl.at/emnN5](https://www.shorturl.at/emnN5).

32 "Taken en missie," Dienst Terugkeer en Vertrek, geraadpleegd op 30 maart, 2021, [shorturl.at/zB249](https://www.shorturl.at/zB249).

161

Emancipatie in Woorden Emancipation in Words

The built environment and the names

The wording of this target group is central to the naming of the institutional buildings of immigration policy. For instance, 'National Immigration Facility' (LVV) and 'Asylum Seekers' Centre' (AZC) reflect the political character of the places themselves.

Identification Street

In identification streets, asylum seekers who have just entered the country are registered and screened for, among other things, signs of human trafficking, human smuggling, and terrorism by means of frisking, searching luggage, analysing documents, and interviewing and examining telephones. There are 7 identification streets in the Netherlands: Ter Apel, Veenhuizen, Amsterdam, Rotterdam, Budel, Leusden, and Didam.²⁴

Asylum seekers' centre (AZC)

An asylum seekers' centre, AZC for short, is a reception centre for asylum seekers who temporarily stay in the country until a decision has been made about their asylum application. In the Netherlands, this reception is provided by the Central Agency for the Reception of Asylum Seekers (COA) by order of the Ministry of the Interior. The Netherlands has a total of 51 asylum seekers' centres spread throughout the country. On average, an asylum seekers' centre accommodates about 500 to 600 people.²⁵

Bed-bath-bread facility (BBB)

Bed, bath, bread is elementary, sober shelter that is, in principle, temporary. It includes night shelter (17:00 to 09:00 hours), clothing, sanitary facilities, breakfast and an evening meal, in particular

for asylum seekers who have exhausted all legal remedies.²⁶ The facility is often regarded as a humanitarian minimum.²⁷

National Provision for Foreign Nationals (LVV)

In 2019, the LVV was set up as a pilot project in five municipalities (Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Utrecht and Eindhoven), each of which offers accommodation other than municipal emergency accommodation (BBB) to 500 asylum seekers who have exhausted all legal remedies. The government's intention with the arrival of this sober reception was 'to offer trajectories aimed at motivating and facilitating departure'. The State Secretary wanted the municipal BBBs to be terminated. An important difference of opinion between the State and the municipalities concerned the

answer to the question of whether the provision of municipal emergency reception hinders or actually promotes the effectiveness of return policy. The question of whether the form and content of the reception have an influence on return is central to the LVV pilot project.²⁸

Detention of foreign nationals (Detention Centre)

The temporary detention of a foreign national in a house of detention is a measure that may be taken to effect deportation (legal dictionary). In a specially equipped cell complex, they are subjected to a special form of detention that is not a punishment under criminal law, but is intended to anticipate their return. The aim is to prevent them from evading deportation.²⁹

Aliens Chamber

The Aliens Chamber of the District Court deals with disputes on, among other things, the admission and removal of foreign nationals to the Netherlands. In immigration law, it is usually the foreign national and the Immigration and Naturalisation Service (IND) who stand

in opposition to each other.³⁰

Immigration and Naturalisation Service (IND)

The IND is an agency of the Ministry of Justice and Security responsible for the implementation of the aliens policy. The IND processes applications of people who want to stay in the Netherlands or who want to become Dutch citizens.³¹

Repatriation and Departure Service (DT&V)

The Repatriation and Departure Service (Dienst Terugkeer en Vertrek, DT&V) implements the immigration policy of the Ministry of Justice and Security. The DT&V coordinates the departure from the Netherlands of aliens who are required to leave the country.³²

24 Missie Inspectie Veiligheid en Justitie (2016), The identification of asylum seekers in the Netherlands, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/mrCMS](https://www.shorturl.at/mrCMS).

25 "Asylum seekers' centre," Wikipedia, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/qxFM9](https://www.shorturl.at/qxFM9).

26 "Bed-bath-brood: after three years of wrangling, the VVD has softened its hard line," De Volkskrant, 28 November, 2018.

27 "Bed-bath-brood and counselling in Netherlands," symposium, ASKV, 14 October, 2016, [shorturl.at/fqHL8](https://www.shorturl.at/fqHL8).

28 "The LVV pilot: jointly searching for solutions," Alien Vision, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/awOW6](https://www.shorturl.at/awOW6).

29 "Immigration detention," Legal Dictionary, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/kyLNZ](https://www.shorturl.at/kyLNZ).

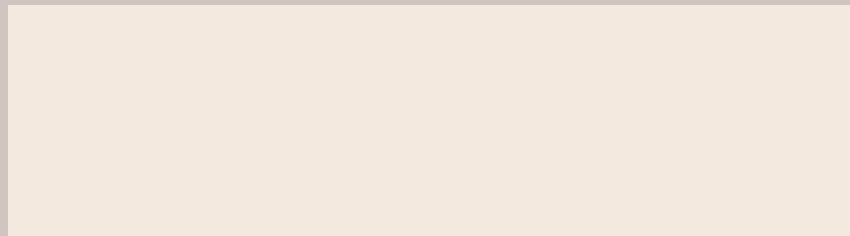
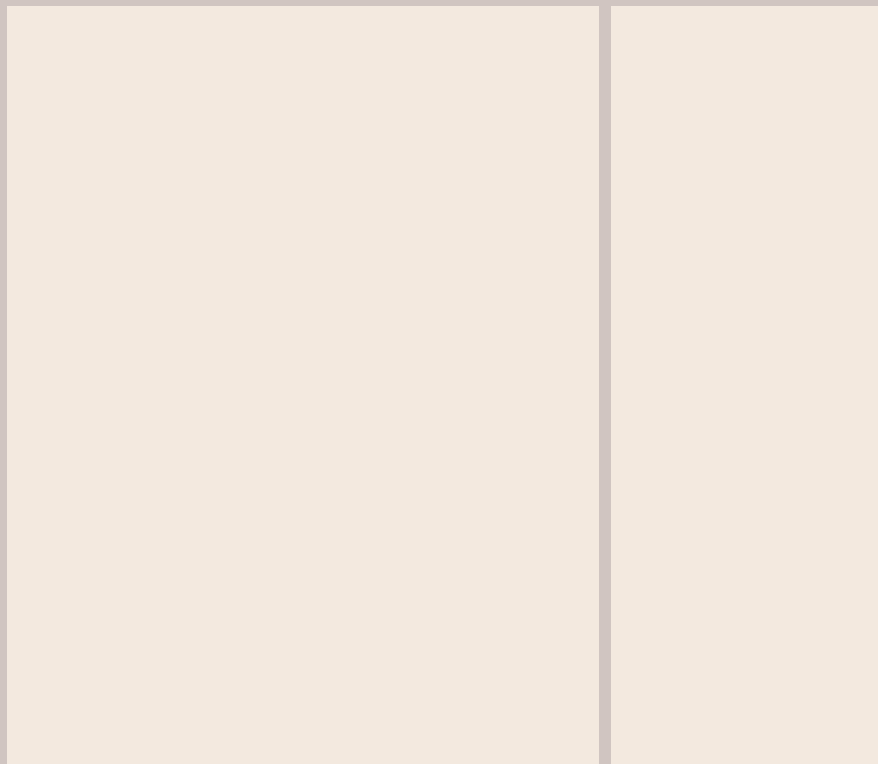
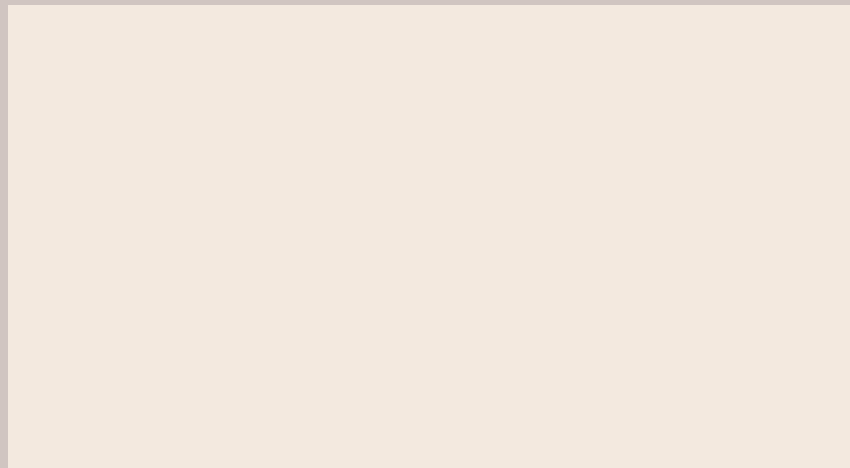
30 "Administrative Law," De Rechtspraak, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/ikyB5](https://www.shorturl.at/ikyB5).

31 "What does the IND do," Immigration and Naturalisation Service, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/emnN5](https://www.shorturl.at/emnN5).

32 "Tasks and mission," Repatriation and Departure Service, accessed 30 March, 2021, [shorturl.at/zB249](https://www.shorturl.at/zB249).

Het Kritisch Apparaat

Discussie en reflectie



media [textual]
purpose discussion, reflection
keywords agency, conversation, architectural practice, civil society, dialectics
date 13.06.2021
words 4028



164



Het Kritisch Apparaat

Discussie en reflectie

Reflecterend op de methodologie en argumenten van dit werk bespreekt deze sectie onderbelichte stukken, agentschap en mogelijke vervolgstudies. Langs het bediscussiëren van allereerst een dialectische en transdisciplinaire aanpak en vervolgens het statement een extreem gemarginaliseerde groep te belichten wordt gesuggereerd wat de waarde kan zijn van dit onderzoek voor de architectuurpraktijk en het academische veld.

Dialectiek

Tussen abstractie en tastbaarheid, tussen poëzie en politiek, tussen woord en beeld spreekt dit werk over een sociaal-maatschappelijk beladen thema. Wat is de beweegreden voor deze veelzijdige benadering, welke waarde kunnen we hieruit opmaken en wat zijn de tekortkomingen van deze aanpak?

Vanuit een kritiek op het statisch versmelten van architectuur en politiek, een zeker pragmatisme in de eenzijdige vertaling van bijvoorbeeld data en beleid in constructies, ontstond een neiging naar de artistieke kant van een politiek thema. Onderliggend aan de politiek gekleurde vraag naar bescherming voor ongedocumenteerde immigranten lag de vraag: hoe nemen we positie in als mens ten opzichte van

een complexe thematiek, naast de formele plaats die we innemen in de maatschappij? Hoe vatten we complexiteiten als mens op, hoe drukken we onszelf als mens uit en hoe bereiken we daarmee de medemens om bestaande kaders te bevragen - in plaats van bestaande kaders te vullen als voorbestemde functie?

De transdisciplinariteit die aan dit werk ten grondslag ligt kan als argument worden gezien voor het doorbreken van pragmatische normen. De totstandkoming van de collectie aan content is eerder gecureerd dan doelgericht: open voor interpretatie. In tegenstelling tot bijvoorbeeld het doelmatig consulteren van data om ons geleidelijk naar één argument te leiden. Maar wat is de kwaal van eenzijdigheid, waarom is het essentieel om lucht te laten tussen elementen en doelgerichtheid te vermijden? Precies dit statisch versmelten van architectuur en politiek.

De bestaansreden van dit werk is het bieden van een tegengeluid tegenover het dominante en, zoals dit werk bloot legt, soms gevaarlijke vertalen van politieke keuzes in de omgeving van de mens als een simpele oorzaak en gevolg kwestie, waarbij

de architect als mens buitenspel staat. Met de totstandkoming van een gewelddadige omgeving van uitsluiting en controle voering vraagt dit werk ons terug te komen tot wat architectuur aan fundamentele waarden voor de mens kan bieden en hoe *dit* vervolgens het politieke veld kan beïnvloeden - eerder dan andersom. De ruimte die dit werk schept tussen het domein van de politiek en de poëzie stelt ons wellicht in staat deze elementaire bewustwording te betreden als een drijfveer voor agentschap: het bewustzijn dat ieder mens kan bijdragen aan het herdefiniëren van bestaande opvattingen en kaders.

Als herhaalbaar concept zal de versmelting van data-based research en art-based research niet altijd de juiste aanpak zijn. Alhoewel iedere thematiek binnen het architectuur discours tot ons spreekt zowel als politiek wezen, als ook als mens, ligt de waarde van de aanpak in dit werk bij de vraag naar vermenselijking. Daarbij is de fenomenologische kracht van kunst en poëzie eerder essentieel dan bijkomstigheid, aangezien statistiek en theorie aan empathie tekort kunnen schieten.

Het marginale

Op maatschappelijke, sociale, ruimtelijke en disciplinaire wijze stelt dit werk het marginale centraal. Een gemarginaliseerde groep binnen de sociale structuur van de maatschappij; een focus op het bestaan en de bezetting van marginale ruimte

binnen de hedendaagse stad; een gemarginaliseerde thematiek binnen het 'domein' van de architectuur. In de casus sectie (75-102) - de beweging van het vluchtelingen collectief 'We Are Here' door Amsterdam van 2012 tot 2020 - wordt duidelijk hoe deze marginaliteiten op elkaar aanhaken en, daarmee, wat de verborgen kracht is van beweging langs de marges van een bestaand domein. Dat gemarginaliseerde individuen (ongedocumenteerde immigranten) en gemarginaliseerde ruimte (leegstand) tot elkaar worden aangetrokken is geen toeval. Niet alleen is kraken historisch frequent, dit werk streeft naar het inzicht dat het zelfs maatschappelijk onmisbaar is. Als grensgebied *definieert*¹ het als het ware de norm - wie en wat besloten ligt in een norm als bijvoorbeeld de wet en het recht op deelname aan de economische en sociale mogelijkheden van de stad.

Evengoed begeeft de thematiek die dit werk aan de kaak stelt zich buiten de mainstream van de architectuur en houdt zich zo bezig met *wat* architectuur in ware aard is. Zo komt bijvoorbeeld de vraag op: maken de theoretische, poëtische, filosofische en politieke speculaties

1

Wat wordt bedoeld met *het definiëren* is in feite het bepalen van de grenslijn of de limiet van - , evenals het voortzetten

van de essentiële aard van - . Bernard Tschumi, "Architecture and Limits," in *Architecture and Disjunction* (Cambridge: The MIT Press, 1994): 101-118.

Het kritisch apparaat

165

The Critical Apparatus Discussion and Reflection

Reflecting on the methodology and arguments of this work, this section discusses underexposed pieces, agency and possible follow-up studies. By first discussing a dialectical and transdisciplinary approach and then highlighting an extremely marginalised group, it suggests what might be the value of this research for architectural practice and the academic field.

Dialectics

Between abstraction and tangibility, between poetry and politics, between word and image, this work speaks of a socially charged theme. What is the rationale for this multifaceted approach, what value can we derive from it and what are its shortcomings?

From a criticism of the static merging of architecture and politics, a certain pragmatism in the one-sided translation of, for example, data and policy into constructions, a tendency towards the artistic side of a political theme emerged. Underlying the politically coloured question of protection for undocumented immigrants was the question: how do we take a position as human beings in relation to a complex theme, in addition to the formal place we occupy in society? How do we understand complexities as human beings, how do we express ourselves as human beings, and how do we reach out to our fellow human beings to question existing frameworks - instead of filling existing frameworks as predestined functions?

The transdisciplinarity underlying this work can be seen as an argument for breaking through pragmatic norms. The creation of the collection of content is

curated rather than purposeful: open to interpretation. In contrast, for example, to the purposeful consultation of data to gradually lead us to a single argument. But what is the malady of one-sidedness, why is it essential to leave air between elements and avoid purposiveness? Exactly this static blending of architecture and politics.

The raison d'être of this work is to offer a counterpoint to the dominant and, as this work exposes, sometimes dangerous translation of political choices in man's environment as a simple cause-and-effect issue, in which the architect as a human being is sidelined. With the creation of a violent environment of exclusion and control, this work asks us to return to what architecture can offer in terms of fundamental values for people and how this can then influence the political field - rather than the other way round. The space that this work creates between the

Het kritisch apparaat

166

realm of politics and poetry may allow us to enter this elementary awareness as a driving force for agency: the awareness that every human being can contribute to redefining existing conceptions and frameworks.

As a repeatable concept, the fusion of data-based research and art-based research will not always be the right approach. Although every theme within the architectural discourse speaks to us both as a political being and as human beings, the value of the approach in this work lies in the question of humanisation. Here, the phenomenological power of art and poetry is essential rather than incidental, since statistics and theory can lack empathy.

The marginal

In a social, spatial and disciplinary way, this work focuses on the marginal. A marginalised group within the social

structure of society; a focus on the existence and occupation of marginal space within the contemporary city; a marginalised theme within the 'domain' of architecture. In the case study section (75-102) - the movement of the refugee collective 'We Are Here' through Amsterdam from 2012 to 2020 - it becomes clear how these marginalities connect and, thus, what the hidden power of movement along the margins of an existing domain is. That marginalised individuals (undocumented immigrants) and marginalised space (vacancy) are attracted to each other is no coincidence. Not only is squatting historically frequent, this work strives to understand that it is even socially indispensable. As a borderland, it defines¹ the norm - who and what is contained in a norm such as the law and the right to participate in the economic and social possibilities of the city.

Nevertheless, the theme that this

1

*What is meant by defining is, in fact, determining the boundary or limit of - , as well as continuing the essential nature of - . Bernard Tschumi, "Architecture and Limits," in *Architecture and Disjunction* (Cambridge: The MIT Press, 1994): 101-118.*

net zo goed onderdeel uit van het architectuur discours als de ruimtelijke speculaties die dit werk voortbrengt? Veronderstellen dat dit werk expliciet transdisciplinariteit aandraagt om het domein van het architectuur discours te verbreden en verrijken is voortbouwen op de notie dat architectuur het proces van het bouwen ontstijgt. Architectuur als vorm van kennis bestaat niet zonder geschreven werk - dat niet per definitie de bouwende praktijk uitsluit, maar eerder informeert over de huidige staat van architectuur.

Agentschap: architectuur als kritisch instrument

Het essay 'Onze Eigen Plaats in de Wereld' (119-154) poogt tot een zienswijze te komen die de vermenselijking van de omgeving van de rechteloze ontheemde mens verder brengt dan de vraag naar een wc, warm water en een bed. Binnen het gebied van de architectuurpraktijk ontvouwt zich hier de vraag wat het agentschap van de architectuurpraktijk is in de onlosmakelijke sociaal-politieke context van deze kwestie. Welke nobele vorm van voorziening dringt zich in deze politieke atmosfeer op 'tussen de wet en de mens,' het pleidooi van het essay 'Het Recht op de Mensheid' (57-74)? Wanneer het vonnis luidt dat deze schaduw bevolking er niet mag zijn, het land dient te verlaten - een uitspraak die in feite impliceert dat deze mensen er *al niet meer zijn* in de ogen van de nationale

overheid - wat is dan nog de taak van de architect rond de onmenselijke conditie van deze ontheemden?

Sommigen zullen stellen dat zonder politieke sturing, zonder opdrachtgever, een bouwkundige 'interventie' die zich volledig richt op deze schaduwbevolking niet mogelijk is en, daarmee, het agentschap van de architect in de gepresenteerde problematiek nihil is. De architect zal zich moeten conformeren aan het gevormde programma en daarbinnen - zou de architect zich willen mengen in het vermenselijken van het legale vacuüm - bijdragen aan, zeg, een 'menselijker' ontwerp van een detentiecentrum. Deze notie is echter de kern van een architectuur die zich ná het politieke moment begeeft. Dit werkt zoekt naar een vorm van agentschap dat in tegenstelling het politieke moment *creëert*.

Volgens Hannah Arendt gaat het 'maken' aan het politieke leven vooraf. Zij stelt dat "*de gemeenschappelijke wereld van dingen een voorwaarde is voor een betekenisvol politiek domein.*"² De 'wereld' duidt in haar werk op het gemeenschappelijke dat de mens van deze aarde maakt, hoe de mens de aarde bewoonbaar maakt, stoffeert, een activiteit die het 'maken' en het 'politiek handelen' in

2

Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: The University of Chicago Press, 1998 [1958]): 4-54.

Het kritisch apparaat

167

work denounces goes beyond the mainstream of architecture and thus engages with what architecture really is. For instance, the question arises: are the theoretical, poetic, philosophical and political speculations just as much a part of the architectural discourse as the spatial speculations produced by this work? To assume that this work explicitly proposes transdisciplinarity in order to broaden and enrich the domain of the architectural discourse is to build on the notion that architecture transcends the process of building. Architecture as a form of knowledge does not exist without written work - which does not necessarily exclude building practice, but rather informs about the current state of architecture.

Agency: architecture as critical instrument

The essay 'Our Own Corner in

the World' (119-154) attempts to arrive at a view that takes the humanisation of the environment of the disenfranchised displaced beyond the demand for a toilet, hot water and a bed. Within the field of architectural practice, the question unfolds here of what the agency of architectural practice is in the inextricable socio-political context of this issue. In this political atmosphere, what noble form of provision emerges 'between the law and man,' the plea of the essay 'The Right to Manhood' (57-74)? When the verdict is that this shadow population should not be there, should leave the country - a verdict that in fact implies that these people are already no longer there in the eyes of the national government - what is left for the architect to do about the inhuman condition of these displaced people?

Some will argue that without political guidance, without a client, an ar-

nauw verband brengt. Deze zienswijze biedt een horizon voor de architectuurpraktijk, namelijk, de verantwoordelijkheid zich te mengen in het maatschappelijk middenveld dat voorafgaat aan de productie van deze 'gemeenschappelijke wereld'. Vanuit de overtuiging dat architectuur meer is dan bouwen naar gelang de markt beweegt, veronderstelt deze positie dat architectuur fungeert als een spiegel van de samenleving die altijd reflecteert, meebeweegt en voortstuwt tegelijk: het bewustzijn van de invloed op een gemeenschappelijke wereld met de vraagstukken van dien positioneert de architectuurpraktijk in de samenleving als een kritisch instrument.

Het kritisch apparaat

168

chitectural 'intervention' that fully addresses this shadow population is not possible and, therefore, the agency of the architect in the presented problem is nil. The architect will have to conform to the formed programme and within it - should the architect wish to interfere with the humanisation of the legal vacuum - contribute to, say, a more 'human' design of a detention centre. This notion, however, is at the heart of an architecture that moves beyond the political moment. This work seeks a form of agency that, in contrast, creates the political moment.

According to Hannah Arendt, 'making' precedes political life. She argues that 'the common world of things is a precondition for a meaningful political domain'.² The 'world' in her work refers to the common that humans make of this earth, how humans make the earth habitable, furnish it, an activity that closely links 'making' and

'political action'. This view provides a horizon for architectural practice, namely, the responsibility to intervene in the civil society that precedes the production of this 'common world'. Based on the conviction that architecture is more than building according to the movements of the market, this position assumes that architecture functions as a mirror of society that always reflects, moves along and propels at the same time: the awareness of the influence on a common world with its issues positions the practice of architecture in society as a critical instrument.

2

Hannah Arendt, *The Human Condition* (Chicago: The University of Chicago Press, 1998 [1958]): 4-54.

1 Redactioneel

Het anticiperen van
onthemming in het
architectuur discours

11 Transdisciplinaire Expositie

Polemiek en
artistieke expressie

37 Drie Concepten van Ruimte

Liminaal, Interstitieel,
Intiem

57 Het Recht op de Mensheid

Lotsbestemming in
een gemeenschappelijke
wereld

75 'We Are Here'

Case-study: Beleid en
Actie in de Stedelijke
Tussenruimtes

103 Rechteloosheid in kaart brengen

Liminaliteit en
Interstitiele Ruimte
in Amsterdam

120 Onze Eigen Plaats op de Wereld

De intieme ruimte van de
mens

155 Emancipatie in Woorden

De mensen, de gebouwen
en de woorden

163 Het Kritisch Apparaat

Positie, discussie en
reflectie